OCTAVE FEUILLET

JADNA ALIJETE

II-ZABAVNA BIBLIOTEKA-II

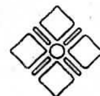
ZABAVNA BIBLIOTEKA.
Uredjuje dr. **Nikola Andrić.**
Godište prvo. Knjiga 11.

JADNA ALIJETA.

Roman iz aristokratskoga svijeta.

Francuski napisao

OCTAVE FEUILLET.

U ZAGREBU.
NAKLADOM KR. ZEM. TISKARE
1913

Octave Feuillet.

Bio je ljubimac posljednje francuske carice Eugenije — »dans les belles années de l'Empire«, pa je ostao ljubimac otmenih krugova do danas. To mu je prva i glavna odlika.

U doba naturalističkoga terora nije Feuillet poput nekih drugih idealističkih pisaca bacio pero u trnje, nego je nastavio izdavati roman za romanom. Prema Emilu Zoli, koji ga je smatrao svojim antipodom u shvaćanju pripovjedačke umjetnosti, ponio se kavalirski i aristokratski, kakav je i bio u dnu svoje duše. Dapače je snagu Zolinu rado priznavao, govoreći bez sustezanja: »Il est très fort«.

A danas nema ni Zole ni Feuilleta, pa nema ni izrazitih predstavnika njihovih toliko različitih škola. Feuilletov idealizam, kao i Zolin naturalizam srozali su se, pa su oba pravca dala život t r e ć o j umjetnosti, koja bi se mogla nazvati »ufinjenom realistikom« kao glavnim obilježjem svih zaista modernih pisaca. No četvrt vijeka i z a najbučnijega sudara dvaju književnih svijetova, mogu se sada već hladnom kontemplacijom razabrati i ocijeniti velike vrline jedne i druge škole. Pa kako se je danas već nad krinolinima Feuilletovih junakinja počeo hvatati čarobni nimbus prošlosti — kao ono nad šljemovina sredovječnih junaka — može se s nekom pouzdanošću ustvrditi, da su njegove pripovijesti ušle medju vječne ideale čitalačkih krugova.

I zaista teško je danas naći kakvog velikog kritičara i literarnog historičara, koji ne bi odavao Feuilletu zasluženo poštovanje. Spomenut ćemo samo trojicu, da razbijemo sumnju onih skeptičara, koji možda u Feuilletovim

romanima ne gledaju savremenost i aktualnu lektiru. Bit će to Anatole France, René Doumic i Hermann Bahr.

Istoga dana, kojega je Feuillet umro u sedamdesetoj godini (30. prosinca 1890.) napisao je A. France — ne znajući još za smrt romancierovu — u »Tempsu« prikaz Feuilletova posljednjeg romana »Honneur d'artiste«. Veći dio članka bio je uperen proti Zoli, kojega je A. France nazivao »groznim čovjekom« (»ce terrible homme«) i »Luciferom od Médana« (jer je Zola živio u Médanu, kao Feuillet u Saint-Lô-u). Kao da je htio dati posljednju popratnicu i utjehu umirućemu Feuilletu, skupio je France sve zasluge starčeve za razvitak francuskoga romana, i pripisao upravo njemu sve odlike, koje francuskoga pripovjedača čine Francuzom. Harmonija, simetrija, šarmantnost, elegancija i idealizam! Kompozicija i oblik Feuilletovih romana upravo su savršeni. Ce sont des statues de Praxitèle! — kliče zaneseni Anatole. I baš u Feuilletovim romanima nalazi on sve vrline, koje su od Fenelonovih i Malebranchovih vremena karakterizirale francuski genij. A ove pripovjedačke osobine — cet art exquis et tout français — održao je Feuillet šarmantnom svojom autoritativnošću od vremena francuskoga carstva do treće republike. U tome je bio i ostao posljednji klasik. Iako je svoje junake ukrašavao, koliko je mogao, ali ih — nikada nije denaturalizirao. Oni su doduše ponajviše lijepi, ali poradi toga nisu manje istiniti. Diskrecija njihova dozvoljavala im je, da sve kazuju, ali da ipak nikoga ne vrijedjaju — jer je pisac bio pun ukusa, mjere i takta. Pravi predstavnik francuske uljudjenosti (»La vie littéraire«, III., str. 368.)

René Doumic u svojim skupljenim spisima (»Portraits d'écrivains«, str. 127—166.) govori o Feuilletu uglavnom ovo: — Feuilletu je učinjena krivica, što su se s nepravom jače isticale njegove slabije strane, da mu se uzmognu poreći i dobre. Medjutim je on pisac suverene elegancije, koji je dotjerao pripovjedačku ugladjenost do najvišega stepena. Sačuvao je vjeru u ideale, a nije prolazio zatvorenih očiju pokraj realnoga života, pa mu je opservacija i analiza primjerena. On je jedan od najumiljatijih

pisaca, doduše nešto ženskoga kova, ali pun osjećajnosti i imaginacije. Zamjeravali su mu, da ne stvara djela za mišljenje, nego za zabavu otmenih krugova, a ja ću pokazati, da je Feuillet bio ujedno i vrlo otvoren duh, koji se zanimao za sva aktualna društvena pitanja i moralne probleme, koji uznemiruju modernoga čovjeka. C'est par où l'oeuvre de Feuillet a chance de durer! (To su odlike, kojima će se djela Feuilletova održati).

Tu sada učeni profesor razglaba sva djela Feuilletova od romantičnog prvijenca »Oneste« (god. 1848.) do posljednjega djela: »Honneur d'artiste« (god. 1890.) Neke njegove drame (kao »Roman siromašnoga mladića«, koji se davao i na hrvatskom kazalištu još od god. 1868. s velikim uspjehom, kao i »Chamillac«, »Dalila«, »Sfinga«, »Monjoye« i »Julija« — još u prevodu Demetrovu) nazivlje upravo remek-djelima svoje vrste. Feuilletove pripovjedačke osobine ostale su svježe do posljednjih dana, da su postidjivale i najmladje romanciere.

Bio je pripovjedač aristokratskoga svijeta, pa osim slikara Fabrice-a — u posljednjem djelu — nije ni odabirao za junake svojih romana ljude iz drugih krugova. Njegovi junaci žive na konjima, pa na konjima i umiru, jer je konj plemenita zvjerka... Bogati su, ili će postati bogati. Postaju generali, diplomati i premetači arhivâ — a da nikada ništa pravo ne uče. Njima je izuzetan položaj kao prirodjen, jer su »des êtres de luxe et de choix«... Opisivanje vojvodâ, princesâ i grofica polazilo je Feuilletu za rukom kao ni jednom francuskom piscu. I Balzac je opisivao aristokratski svijet, samo što su njegove markize zadržavale izgled uparadjenih piljarica . . .

Čežnja za idealima sama je po sebi plemenita crta, koja se protivi svakoj niskosti. Ona može da nam upravi pogled prema generoznim aspiracijama, pa nas i dovede na pravi put. Sâm Feuillet kazuje u svom djelu »Journal d'une Femme«: — »Nije potrebno zaštićivati modernoga čovjeka od romantičkih ideja. Mi ne umiremo od entuzijazma, nego od prostaštva« . . .

Da opravda svoje mišljenje o Feuilletu, uporedjuje Doumic ovoga pripovjedača s psihološkim i analitičkim pravcem nekih modernih pisaca, za koje tvrdi, da se iz njihovih radova osjeća zadah školskih klupa. Oni se trude, da što dosadnije nabroje i prikažu dokumente svoje nauke, koju su tretirali pred djacima. Feuillet nas naprotiv lišava dosade dugih priprava. Daje nam samo rezultate svoje analize, a opise izlaže u nekoliko redaka. Ali su ti opisi točni, a definicije zbijene. Njegov je jezik uvijek jasan, a fraza brza i mekana. On traži ili izmišljava — što je napokon svejedno — svoja lica, ulijeva im osjećaje, koji mu se svide, a dovodi ih tako spretno do katastrofe (Feuilletovi se romani naime redovno završavaju tragički), da ne može a da čitaoca potpuno ne zaokupi. To je, dakako, sasvim druga metoda od one, kojom se služe realističari. Možeš se odlučiti za ovaj ili za onaj sistem — to ne mijenja u stvari ništa. Pisac nam nije dužan davati računa za svoj sistem, nego za aplikaciju, kojom taj sistem provodi. A Feuillet svojim djelima ostavlja u čitaoca dojam realnoga jedinstva, u kojem se jedna karika drži druge i u kojemu se najodličnija svojstva francuskoga pripovjedača slažu u harmoničku cjelinu. Feuilletova djela puna su sjajne opservacije i čovječanske istinitosti, a povrh toga prelivena su neuporedivom otmenošću. Zato će i ostati najsavršenijim obrascem idealističkoga romana naše dobe.

»Son oeuvre restera comme la forme la plus complète du roman idéaliste en notre siècle!« — tako eto uči s katedre pariske Sorbonne jedan od prvih predstavnika današnje francuske nauke.

Ali da se vidi, kako danas o Feuilletu misli i njemačka kritika, ekscerpirat ćemo sud Hermanna Bahra iz knjige »Zur Überwindung des Naturalismus« (str. 165.)

Ma što čovjek prigovarao Feuilletu, nikada ga ne će moći prekoriti, da je — dosadan. U svojoj vrsti stvarao je remek-djela, pa će iz njegovih knjiga moći njemački pisci naučiti, kako treba da pišu za porodice, a da ne postanu blune (Trottel) . . . I modernisti moraju poštovati njegov dar, ako žele biti pravedni. Pravac Feuilletova pisanja odredjivao je aristokratski Faubourg St. Germain i lijepe kneginje s rafiniranom dušom i parfumiranim osjećajima. Njegovi kavaliri gledaju uvijek da im kretnje budu otmene, pa su s vremenom postali otmeni — i u duši, jer pisca zanimaju samo lijepa, lojalna i distingvirana čuvstva. On bira jezik, koji će kontesama ući u volju od prve strane, pa mu je zato i fraza nježna i plemenita. Radnja, koju opisuje, neprestano nabujava i toliko zaokuplja čitaoca, da ga ni na čas ne pušta do konca knjige. Romancier aristocratique à la mode!

Feulletova je romantika salonska s dobrom primjesom moralnosti. Ako Chaplinu dodate još nešto etičke tendencije, onda dobivate Feuilleta: pedagoško izdanje rokoko-a. On opisuje strast i poroke samo zato, da se čitalac iza moralne gimnastike uzmogne osjetiti što svježiji u dobrom. Jedino djevojačko gombanje u nećudorednosti svršava se kod njega negativno. Zato se svi njegovi romani mogu mirne duše dati i šiparicama (kevicama) u ruke.

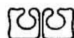
Glavni romani Feuilletovi izlazili su ovim redom: »Onesta« i »Alix« (god. 1848.), »Bellah« (1850.), »La Petite Comtesse« (1856.), »Le Roman d'un jeune homme pauvre« (1858.), »Histoire de Sibylle« (1862.), »Monsieur de Camors« (1867.), »Julia de Trécoeur« (1872.), »Un mariage dans le monde« (1875.), »Les Amours de Philippe« (1877.), »Le Journal d'une Femme« (1878.), »Histoire d'une Parisienne«, »La Veuve«, »La Morte«, »Honneur d'un artiste« (1890.).

Podcrtali smo pretposljednje djelo, jer je to originalni natpis našoj knjizi »Jadna Alijeta«. Ime smo uzeli prema glavnoj junakinji Alijeti de Courteheuse, koja se svojom nesretnom sudbom toliko upija u dušu blagorodnih čitalaca. U djelu se prikazuje neskladni brak dvoje plemenitih ljudi, koje rastavlja jedino vjerski momenat. Alijeta je nježno i nabožno stvorenje, koje ljubi svoga skeptičnog i bezbožnoga muža Bernarda vicomta de Vaudricourta i polazi za nj u tihoj nadi, da će ga svratiti na stazu svoga vjerovanja. Vivante, la pauvre enfant avait

été vaincue, morte, elle triomphait — kako kaže pisac na posljednjoj strani romana.

Djelo se svojom ljepotom upravo upija u dušu blagorodnih čitalaca, pa ćemo na koncu još citirati, što je ozbiljni naučni organ »Athenäum« zapisao o njemu: — »Smatramo ovaj roman najboljim djelom, kakvoga ni sâm Feuillet već odavna nije napisao, šta više, izdižemo ga nad sve knjige, što ih je ikoji francuski novelist posljednjega vremena složio na tragičkom području«.

Djelo je prevodjeno prema 97. francuskom izdanju. Da je roman doživio toliki broj izdanja, najbolje dokazuje njegovu vrlinu.

LA MORTE.

Bernardov dnevnik.

La Savinière, mjeseca rujna 187 . .

Nalazim se na ladanju kod strica. Njegovo je pripovijedanje doduše zabavno i sočno, no katkada mu ponestane gradiva, pa je tako u meni dozrela misao, da u dokolici — kad on nema što da pripovijeda — upotrebim vrijeme na književan rad. — Danas se naime ponajviše tako rdjavo piše, te se mogu nadati, da ću se umjeti perom služiti barem toliko, koliko drugi, premda sam dosad slágao zapravo jedine brzojavke. Prijatelji mojega strica, koji stanuju u obližnjem dvorcu, prepustili su mi na uporabu svoju opsežnu knjižnicu, pa budući da se u njoj nalazi naročito vrlo mnogo djelâ o sedamnaestom stoljeću, bila mi je prva misao, da ih izrabim za povijest Ljudevita XIV., koja Voltairu nije pošla za rukom. No iza zreloga promišljanja došao sam do uvjerenja, da će ipak biti pametnije, ako ispripovjedim svoju osobnu povijest, koja me svakako više zanima. Čitalac — ako se budem mogao pohvaliti kojim — priznat će, da je ugodnije promatrati u zrcalu svoje rodjeno lice, nego u njemu gledati crte stranoga čovjeka. A tako je i sa mnom.

Sada mi je trideset godina, visok sam, okretan, elegantan, kosa mi je crvenkastoplava, plešem dobro, a dobar sam i jahač. S ovom uputom o mojoj spoljašnjosti morat će se potomstvo zadovoljiti; duh mi nije bez obrazovanja, a ni u moralnom pogledu nisam rdjava značaja; da prâvo kažem, znadem samo za jednu jedinu svoju pogrešku, koja se očituje u tom, što ništa ni na nebu ni na zemlji ne mogu uzeti ozbiljno. Kad je ispred mene prije nekoliko godina iščezlo lijepo staračko lice, koje sam običavao nazivati Bogom, plakao sam gorke suze, no kasnije postala je vesela ravnodušnost osnovkom mojega sretnoga temperamenta. — Niži slojevi našega društva gledali su u francuskoj aristokraciji neku vrstu staretinarnice, koja je bila ispunjena kojekakvim istrošenim praznovjericama; no to je sasvim pogrešno, barem što se tiče mene. Razumije se sámo sobom, da i ja nosim u duši kojekakove baštinjene stvari, ali pored svega toga svečano izjavljujem, da su najveći realisti, najuvjereniji framasuni i najodlučniji članovi socijalno-demokratskoga društva »Marianne« u poredjenju s plemićem, koji piše ove retke, najobičnije babe, pune predrasudâ.

Uza sve to moj je stric nakanio da me oženi jednom mladom djevojkom, koja je ne samo bila neobično nabožna, nego joj je i sva porodica pripadala najreligioznijoj vrsti. Ova znatna epizoda mojega inače tako jednoličnoga života, čini mi se, ipak toliko zanimljiva, da ju smije od dana u dan prikazati dobro upućen čovjek, pa jedina ona ima da ispuni čednu sadržinu ovih listića. Prošlosti doticat ću se samo toliko, koliko je upravo potrebno za razumijevanje sadašnjosti, a budućnost ću prepustiti vječitim bogovima.

Ime mi je Bernard-Maurice Hugon de Montauret, vicomte de Vaudricourt (čitaj: Bernâr de Vodrikûr). Grb nam nosi sliku zlatnoga Bizantinca iz križarskih ratova, što je svakako vrlo ugodna stvar. Pošto je moj stric, grof Montauret de Vaudricourt, poglavica naše porodice, prije mnogo godina izgubio svoga jedinoga sina, ostao sam ja posljednji baštinik našega imena, za koje nam je obojici bilo mnogo stalo, da se održi. Ali o načinu, kako bi se to ime trebalo održati, bili smo dugo vremena različitoga mišljenja; stric je želio, da se ja za to pobrinem, dok sam ja opet njemu davao prednost u toj stvari. On je bio udovac, pa sam ga ja živo nagovarao, da se ponovno oženi, jer je bio muž čvrstoga zdravlja, a izgledao je kao čovjek, koji je imao još štošta očekivati od budućnosti. Ali ga nisam mogao nagovoriti, jer se je upirao o razloge, o kojima je on sâm mogao najbolje suditi.

Stric mi je bio s nepravom duboko ganut prividnom nekoristoljubivošću, koju sam ja pokazivao, nastojeći da ga navedem na ženidbu. U stvari ja sam zapravo samo od dvaju zala odabrao manje, jer mi je bilo lakše odreći se baštine, nego li da samoga sebe, svoju slobodu i čast izložim opasnoj bračnoj avantiri. Premda meni, kako sam već natuknuo, nije bilo teško podnositi članke svoga vjerovanja, ne pada mi ni na pamet odricati se izvjesnih obveza, izmedju kojih je svakako jedna od najkrupnijih: održanje našega grba sa zlatnim Bi-

zantincem u crvenom polju. No budući da nažalost za taj posao nema drugoga sredstva, nego da se čovjek odluči na zakonitu ženidbu, složili smo se načelno prije pô godine u tom, da ja nadjem ženu i da s njom izrodim što više djece.

Čim je ova pogodba bila utvrdjena, počeo me je stric — nestrpljivošću svoje dobe — nagoniti na izvršenje, pa sam ja s novim zanimanjem počeo proučavati jednu vrstu mladih dama, koja mi je prije toga vremena bila sasvim ravnodušna — naime djevojke. Za žene sam držao, da su mi dovoljno poznate, jer sam im se oduvijek odavao s osobitim uživanjem, — no djevojke su mi bile nešto sasvim novo ili sam barem držao, da ih ne poznajem. Na svoje iznenadjenje i — kako moram dodati — na svoju duboku žalost, došao sam do uvjerenja, da izmedju ove dvije vrste, bar što se tiče Pariza, ima vrlo neznatna razlika, pa da — barem danas — ima i takovih djevojaka, koje bi u svakom pogledu mogle biti učiteljice udatim ženama.

Tako se sjećam, da je jednoga dana moja stara i mila poznanka, vojvotkinja de Castel-Moret, u svom dvorcu u ulici Saint-Dominique udesila zabavu, na koju su bile pozvane gotovo same djevojke od 15—22. godine. Ova mala svečanost bila je u neku ruku aranžirana meni u počast; bio sam naime vojvotkinji saopćio svoju ženidbenu odluku, pa je ona u mom interesu okupila oko sebe djevojke na ogled, a ja sam — prema njenom mišljenju — trebao samo ispružiti ruku i ubrati najljepši cvijetak. Sva ova dražesna bića u bijelim i ružičastim opravama, koja su s nenatrunjenom radošću plesala jedno s drugim, činila su zaista tako krasnu sliku nedužnosti, da je meni izbor bio osobito težak.

Bio je prekrasan lipanjski dan. Pošto se ples dovršio, razišle su se djevojke vrtom dvorca, u kojemu je, na jednom proplanku, bio poslužen čaj. Ja sam se bio zavukao za jedan ružični grm, da pokušam umiriti svoje bijedno srce, kad s druge strane naidje nekoliko dražesnih plesačica. Bile su tri, govorile su u poluglasu, smijeh im se razasipao s ustašaca, a oči su im bile rastvorene kao cvjetne čaške. Stadoh prisluškivati, ali vam ne mislim ponavljati, što sam na svoje preneraženje čuo s onih djevičanskih usana. I majmun bi od stida pocrvenio.

Kad sam ovo saopćio svojoj miloj staroj vojvotkinji, koja je pripadala još boljim vremenima, stala me je uvjeravati, da još nikada u svom životu nije ništa slično čula, pa da ni sada pravo ne razumije, što su mlade dame mislile. Danas se naime u najboljim društvima govori o takovim stvarima, za koje naše majke i bake nisu nikada ni slušale.

Ne vjerujem, da se ova râna zrelost današnjih djevojaka može pripisati moralnoj zahirenosti njihovih matera, nego sam dapače uvjeren, da svaka žena, makar joj moralnost pala na najniže grane, želi odgojiti svoje kćeri u čistoći. Da postigne tu metu svake hvale dostojnu, nedostaje materi jedino zdrav razbor, jer su majke u pogledu na svoje kćeri slijepe upravo tako, kao što su muževi slijepi u pogledu na svoje žene. Svaka majka misli, da je sve na svijetu izvrgnuto izopačenosti — osim njenih kćeri. One jedine smiju bez ikakove opasnosti do-

laziti u doticaj s najsumnjivijim ljudima, polaziti najgore predstave i slušati najškakljivije razgovore, jer sve, što dolazi u oči, u uši i u srce njihovih kćeri, postaje istoga časa čisto i dobro. Njihove su kćeri salamandri, koji smiju bez opasnosti prolaziti vatrom, pa makar to bio i pakleni žar. Prožeta ovako prijatnom pouzdanošću, ne suspreže se majka ni za jedan tren izlagati kćeri opasnim uzbudjenjima takozvanog »pariskog života«, koji u stvari nije ništa drugo, nego realno oživotvorenje sedam smrtnih grijeha.

Zapravo sve ove jadne majke, kao i njihove jadne kćeri, imaju opravdana prava na to, da im svaki pametan čovjek oprosti. Njih je zahvatila moćna bujica, koja nas je sve pograbila; bujica civilizacije raspadanja... A u raspadanju je, ako se ne varam, svaki narod, kojim ovlada pohota, a da smo već svi bez izuzetka dotle doprli, čini mi se, ne trebam ni dokazivati. Za sve ljude danas je uživanje jedini zakon i jedino vjerovanje. Svaka druga religija samo je stvar pristojnosti, pa nam ne preostaje ništa drugo, nego da se u njoj snadjemo. Ja sam to već potpuno učinio.

Uostalom moram priznati, da me je onaj doživljaj na zabavi kod vojvotkinje smutio u ženidbenim osnovama. Savjeti zdrave filozofije povratili su mi ipak mir i utvrdili me u mojim predjašnjim odlukama.

»S kojim pravom«, govorio sam sebi, »smijem tražiti, da žena, koju uzimam, bude bolja od mene? Prema onome, što sam slučajno čuo iz razgovora onih djevojaka, znam samo to, da njihove duše

imaju vrlo malo veze s idealima; a zar moja ima više? Dalje znam, da su samo po imenu kršćanke, dok su zapravo i u duševnom i u tjelesnom pogledu zagrezle u poganski materijalizam. No zar im ja nisam slika i prilika? Muž se mora zadovoljiti ženom, kakovu zaslužuje — i obratno. Šta više, upravo je dobro, da je tako, jer se samo na taj način može govoriti o ravnoteži i harmoniji u braku. Pa zar se ja ženim u kakvoj sanjarskoj čežnji. Ili se možda nadam, da ću u braku doživjeti kakav roman? Budući da ništa ne prinosim za taj posao, ne mogu ni računati, da ću ga naći. Ono, što tražim: pristojnost, domaću lagodnost, zakonito potomstvo i dobru gradjansku hranu, to će mi moći svaka od ovih dražesnih djevojaka da donese sama sobom. Bila bi mi upravo neprijatna žena, koja bi me po mjesečini odvodila u šumu, da mi tamo bulazni o besmrtnosti!«

Iza ovoga monologa došao sam do odluke, da uradim, što rade i svi drugi, to jest, da se oženim djevojkom, koju prvu susretnem, dakako, ako bude mogla udovoljiti nekim od najelementarnijih zahtjeva. Ipak mi je gorljivost bila malo ohladjena, pa sam zato odlučio, da se ne prenaglim.

U isto doba — prije neko dvije godine — otišao je moj stric iz Pariza, da živi na selu, tako da me ni on više nije toliko nagonio, pa sam malko odahnuo. Što je njega moglo na to navesti, ostalo je za mene tajnom. Zanosio se za pariske boulevarde i za štošta drugo, što se nalazi jedino u Parizu. No bit će da je i za to već izgubio pravu volju, pa mu je sve omrznulo. Dosta to: odrekao

se svega, pošao na svoj dvorac La Savinière, izmedju Normandije i Bretagne, i dao se na timarenje konja. Od toga vremena običavam ga, kao vjeran sinovac, posjećivati svako četvrt godine i to tako, da jednu noć prospavam u vožnji donde, drugu u povratku odande, a nikada duže od jednoga dana ne provodim u samom dvorcu. Nipošto nisam nepristupačan rodbinskim osjećajima, pa priznajem i dužnosti, što nam ih srodstvo nameće. Ali i te dužnosti imaju svoje granice, pa mislim, da bih prešao granice, kad bih ostajao na selu duže od dvanaest sati. Već mi je i miris sela otužan.

No sada mi je stric, koji rado živi sa mnom (i meni je njegovo društvo prijatno), našao sredstva i putove, da me zadrži po više sedmicâ u dvorcu La Savinière, usred sredine groznoga seoskoga života. Prije neka četiri mjeseca pisao mi je ovo pismo:

»Dragi Bernarde! Ja sam na svom dobru našao komad zemlje, koji bi bio kao stvoren za utrke. Dugo trkalište, livade i šume; zapreke, grabe, grmlje i amfiteatar s humcima za općinstvo, — sve kao naručeno. Osim toga leži na pô puta izmedju dvorca i grada S..., sjedišta départementa, od jednoga i drugoga jedva tri kilometra daleko. Grad bi dakle mogao doprinijeti sve, što je potrebno za ovakove svečanosti: glazbu, policajni nadzor i općinstvo. Već sam govorio s prefektom, mairom i generalnim poreznikom, pa su ova tri glavna činioca (sva trojica ljudi skromnog republikanskog osjećaja) pristala sa zanosom na moj predlog. Prefekt obećava, da će nam namaknuti potreban novac; maire

će poslati glazbenike i požarnike, a generalni poreznik pobrinut će se za vatromet. Ja i ti, dragi Bernarde, morat ćemo se za sve ostalo poskrbiti. Poznato mi je, mili sinovče, da ti je ova vrsta sporta osobito omiljela, pa te boli, da se u Francuskoj tako slabo gaji; zato se nadam, da će i najmanja riječ, koju budeš uložio za stvar kod Soulavilla, Verviersa i Cadièresa, osvojiti ovu trojicu, da nam oduševljeno priteknu u pomoć. Ja ću sâm pisati vojvodi Dawsonu, Gardineru i Couranveauxu. Razumije se sámo po sebi, da ću i tvoje prijatelje, kao i svoje, u svom dvorcu najljepše podvoriti, a da i njima i tebi posao olakšam, udesit ćemo naše utrke nedjelju dana iza utrkâ u Caenu. Na taj način bit će neugodnosti putovanja snižene do ništice, pa ćemo se okoristiti jednim dijelom sjajnoga općinstva iz Caena i Deauvilla. — Ne skanjuj se mnogo, dragi Bernarde, nego objeručke prihvati ovaj predlog! Ova svečanost, za koju se nadam, da ću je svake godine moći aranžirati, posljednja je radost u životu, koju tvoj stari stric osjeća u svom srcu. Ne ćeš mi je dakle moći uskratiti«.

Kako sam dobrodušno čeljade, zašao sam bez ikakova opiranja u mišolovku, koju mi je razapeo stric, pošto je razbudio najplemenitiju moju strast za konjskim utrkama. Ne pomišljajući ni u snu, kakva se makiavelistička osnova krije iza njegove prividne dobrote, stavio sam mu se na raspoloženje. Potražio sam sudionike medju svojim prijateljima, a on medju svojima, pa smo se dne 8. kolovoza našli kod strica: Verviers, Gardiner, Dawson, Cadières i ja. Mnogi drugi, koji su bili na utrkama u Caenu

i Deauvillu, svratili su se u susjedni gradić, pa ondje razigrali stanovništvo do najvećega uzbudjenja. Moj stric, koji je u ovim poslovima osobito iskusan, odabrao je tako povoljno trkalište i sve tako zgodno udesio, da nismo mogli ništa promijeniti. Dva dana kasnije, u nedjelju dne 10. kolovoza, održala se utrka.

Bio je to prekrasan prizor. Sva okolica u oduševljenju; od rane zore svirale su se budnice; gentlemeni cijeloga okoliša potražili su visoke čizme i jahaće hlače, te ih s ponosnom radošću navlačili. Pokrajinska aristokracija okupila se pod velikim čadorom, koji je bio okićen zastavama, a darovao ga moj stric. Ostali dio pučanstva, u stajaćem odijelu, poredao se u polukrugu na humku, kamo je sa sobom donosio i čedne obroke jestiva. Glazba je svirala marseillaisu (da ne bude nepomućene radosti!), a požarnici su se pobrinuli za red u općinstvu.

Nas osmorica sudjelovali smo u utrkama; ja sam jahao na vojvodinu konju (»Talbot II.«). Gardiner i Verviers popadaše s konjâ i ostadoše u grabi; Couranveaux je iščašio ruku, kad je htio da preskoči živicu. Ja sam jezdio kao strijela i prvi došao do mete, ostavivši Carillona sedam-osam konjskih dužina iza sebe. Utrkivanje je prošlo u dramatskom dahu, strasti gledalaca bile su razigrane do vrhunca, a meni su svi odobravali. Dok sam se dakle kočio na svom pobjedničkom Talbotu i u plavetnom jahaćem fraku, udari mi u oči isred sredine kliktavoga općinstva jedno mlado djevojče pepeljaste kose, koje nije mahalo rupcem, ali je prema

meni obraćalo svoje lijepo lišce s neprikrivenim zanimanjem. Uostalom ona nije bila jedina, koja mi je licem prokazivala više nego površno udivljenje, što ga obično ubiru pobjednici na trkalištima. Razabrao sam, da su neke dame, a naročito mlada plavojka s pepeljastom kosom, za mene osjetile veći interes, koji se osjeća prema ljudima, što su se na boulevardu, u klubu i u sportu domogli izvjesnoga glasa, neke slave, koja odiše dahom galanterije, elegancije i avantirnosti. Žao mi je, ako ovim, što govorim, prelazim granicu čednosti, ali — kako da ne opazim, da pogled na ovakovu rajsku pticu, kakova sam bio ja, ozbiljno smućuje fantaziju provincijalnih dama?

Iza svečanosti udesio je moj stric lijep ples, na koji je bio pozvan grad i okolica, a gospodja i kćerke generalnoga poreznika nadoknadjivale su domaćicu. Dok sam plesao s jednom od ovih dama, sukobile su mi se oči s pogledom one pepeljaste plavojke, koju sam bio ugledao na tribini. Taj me je pogled slijedio uza svaki okret u plesanju doduše hladnom, ali neprestanom radoznalošću, koja mi je onda udarila u oči. Moj neobuzdani način plesanja, koji se činio kao da leti, iznenadjivao ju je i oduševljavao. Podjoh k stricu.

»Dragi striče«, rekoh, »u dnu dvorane nalazi se neka mlada dama, koja se rastapa od čežnje, da sa mnom zapleše. Odlučio sam, da joj učinim tu radost, pa te zato molim, da joj me predstaviš«.

Fini smiješak, koji me je nagnao na dovijanje, razvedrio je umorno lice staroga gospodina, pa se

*

on požuri, da me privede porodičnoj grupi, koja je moju mladu poštovateljicu oprezno okružavala.

»Mademoiselle«, reče on, »dozvolite, da vam s dopuštenjem vaše gospodje majke predstavim svoga sinovca, vicomta de Vaudricourta, koji želi s vama plesati valcer. Dragi sinovče: gospodjica Alijeta de Courteheuse (čitaj: Kurt-öz)!«

Gospodjica Alijeta porumeni.

»Najljepše zahvaljujem!« prošapće; »ali ja ne plešem valcera«.

Dala je dakle košaricu — meni! Jedan trenutak ostadoh kao zaliven u neprijatnom položaju čovjeka, koji je morao razabrati, da mu se dobrota odbija na neočekivan i prost način. Konačno se osvijestim.

»Ne plešete ni mazurku, mademoiselle?«

»Ni nju«.

»Da li bih onda skromno smio zamoliti kadrilu?«

S lakim i — tako mi Jupitra! — gotovo ironičkim smiješkom odgovori mi: »Ako vam je s voljom — smijete«.

Na ovo sretno riješenje naših tegotnih pregovora odahnula je zadovoljno cijela porodična grupa, koja se sastojala od majke, tetke, strica i brata.

Upravo se namještala kadrila, pa se i ja postavih na mjesto s gospodjicom Alijetom. Njena kosa, rijetke pepeljaste boje, bila je lako nakuštrana i načičkana šumskim lišćem. Bila je upravo dražesna. S onim nježnim strukom i malenim nožicama naličila je vili, koja pleše na šumskom proplanku. Pored toga imala je u sebi nešto odlično,

nešto — rekao bih svijetlo i prozirno u svemu svojemu biću. Iz njenih crta i očiju sjala se u isti mah i prostodušnost i srčanost, iskrenost i toplota. I način govora odavao je iste vrline, ali je kroza nj prosijevalo ovda-onda vedro djavolstvo. Najsnažniji dojam njenoga bića razabirao se je u nedotaknutoj čistoći i otvorenosti. Tako se prikazivala barem njena spoljašnjost, jer o njenoj unutrašnjosti ne usudjujem se izricati suda iza iskustva, što sam ga pobrao na vojvotkinjinu plesu. Bilo kako mu drago, svakako je osobito zanimljiva djevojka.

Za vrijeme plesanja bila je dakako slabo razgovorna i nešto previše ozbiljna. Ja sam učinio, što sam mogao, da joj ulijem srčanosti u dušu i da pokažem prema njoj obzir. Svečanost dana dovela nas je dakako na razgovor o konjima. I ona jaše; redovno sa svojim starim stricem, admiralom, katkada i s bratom, koji je pomorski kadet.

»Njih dvojica jašu kao pravi pomorci«, reče ona veselo; — »ja ih moram učiti«. — »Mene je«, doda ozbiljno, »učio jahati moj otac«

Kad sam je odveo na njeno mjesto, progovorio sam nekoliko prijaznih riječi s njenom majkom, tetkom, admiralom i mladim kadetom, pa dok je cijela porodica, čudeći se mojoj prijaznosti, zinula od udivljenja, ja sam se izgubio u mnoštvu.

To je bio moj prvi susretaj s Alijetom de Courteheuse, pa sam odmah naslutio, da je moj stric odlučio zaručiti me s njom. Drugi susretaj desio se nekoliko dana kasnije u dvorcu Varavillu, u kojemu je stolovala porodica Courteheuse i kamo me je stric odmamio pod izlikom običajnog susjed-

skog posjeta. Velik je to dvor sa šiljastim, izbočenim krovovima, a unutrašnji namještaj prokazuje pokrajinu. Lijepi i teški naslonjači poredani su uza zidove u tvrdoj ukočenosti, kako već odgovara sklonosti naših staraca za sve, što je nepodesno. Na svaki način, nije ovo bilo gnijezdo, u kojemu bi se imala tražiti plava bajoslovna ptica, kao što je Alijeta. Uza sve to zatekli smo je svježu i vedru u ovoj okolini, pa ju je naš posjet očevidno uzbudio. Premda moj stric poriče, ja sam ipak u dubini duše uvjeren, da je porodici natuknuo svoje želje i nade, pa da je i gospodjica Alijeta to sasvim jasno osjetila. Dobri ovi ljudi promatrali su me i proučavali u neku ruku hipnotičkom temeljitošću, koja ih je morala dosta utrudjivati.

Istoga dana, dok smo se na konjima vraćali korakom u La Savinière, razotkrio mi je stric svoje srce.

To bi bila prilika, reče, kakova se ne običava javljati dvaput u životu. Biser od djevojke; prekrasna spoljašnjost, izvrstan odgoj, dobro ime, imanje, koje je već sada znatno, a kasnije će postati još znatnije, jer se u porodici nalazi jedna neudata tetka, jedan neženjeni stric, admiral, i drugi stric, koji je biskup, pa — razumije se sámo sobom — takodjer neženjen, jednom riječju: nevjesta, kakove se nalaze samo u knjigama.

Stric mi je stao napominjati brojeve i čitavo čudo drugih saopćenja. Prema njegovim izvještajima i prema onome, što sam i sâm opazio, mora da su Courteheusi, koji su vrlo staro pleme, čudni ljudi. Osim strasti za konje, koja im teče po ži-

lama, činili su se, kao da s modernim društvom nemaju nikakovih doticaja, šta više, prema svojemu vjerovanju i načinu života pripadaju prošlim vremenima, kojih se nije dah modernoga doba ni doteknuo. Jedan od njihovih odvjetaka pošao je s Vilimom Osvajačem u Englesku, pa još i dandanas ondje cvate jedna njihova grana medju plemstvom ujedinjenoga kraljevstva. Francuski Courteheusi ostali su u doticaju s engleskima, pa su možda ovi doprinijeli tome, da im je francuska rodbina zadržala osobine, koje ih odvajaju od ostale okoline, jer — iako su katolici — imaju u svojim društvenim navikama dosta puritanske natruhe. Izmedju ostaloga, čini se, da su posudili od svojih rodova ispreko kanala staroengleski običaj, da večernju molitvu obavljaju skupa s kućnom čeljadi. Ova će crta sama sobom dostajati, da se cijela porodica karakterizira. Pokojni barun de Courteheuse, admiralov i biskupov brat, a Alijetin otac, vele, da je bio ozbiljan i vrlo obrazovan čovjek, koji za odgoj svoje kćeri nije trebao ni odgojiteljice ni javnih škola, ni pensionatâ, a ni samostanâ. S pomoću nekolicine učitelja, koje je sâm oprezno odabirao i nadzirao, preuzeo je u svoje ruke Alijetin duševni odgoj, ostavljajući moralnu i religioznu brigu oko kćeri svojoj ženi.

Bože sveti! Ovakova porodica, čini se na prvi pogled, nije osobito sklona, da dade kćer bezbožnom mužu, kakav sam ja. Nesuglasje je preveliko. Ali, hajde da zavirimo nešto dublje u samu stvar! Iako sam se, kao što je već rečeno, dao nagovoriti, da se oženim jednom od mladih pogankinja današnjega

vremena, ipak ne mogu ustvrditi, da sam za taj posao imao odviše volje. Moram priznati, da mi ne bi bilo nepoćudno, da mi je žena donijela sa sobom u brak i nešto čistoga kršćanstva. Time dakako ne mislim reći, da u nabožnosti nalazim pravu garanciju za krepost svoje žene; ali nema sumnje, da su u ženskoj duši usko vezani osjećaji dužnosti s religioznim čuvstvima, pa ako ih vjera ne može baš sve očuvati, bilo bi nepravedno iz toga izvoditi, da ih baš ni jednu ne zaštićuje i ne čuva. Svakako je korisno, da se muž pobrine za ovakovu zaštitu. — Dakako, činilo se, da je cijela porodica Courteheuse, pa i gospodjica Courteheuse svoju religioznu vatru i nabožne običaje provodila do pravoga fanatizma; no što se tiče porodice, u to se nikako ne mislim upuštati, a u pogledu na djevojku, bio sam uvjeren, da ne bi provela u Parizu ni jednu jedinu zimsku sezonu, a da se šiljci prevelike nabožnosti ne bi pootkidali. U svakom drugom pogledu nisu se mogle poricati vanredne prednosti ove bračne veze. Ja sam ih razabrao na prvom koraku, pa sam to stricu i otvoreno priznao.

Jednome sam se jedinom čudio. Da skeptičar, kakav sam bio ja, uzima djevojku punu nabožnosti, sasvim je prirodno — zašto, to sam pokušao već prije objasniti, ali mi je ostalo neobjašnjeno, kako porodica onako izražene religioznosti nije već u prvi mah odbila vezu sa čovjekom, čiji glas — iako glas neporočnog čovjeka — nije bio ništa manje, nego glas nebeskoga sveca.

Od toga dana bio sam po nekom neizrečenom dogovoru i uza svu zakopčanost porodice Courte-

heuse, priman doduše ne kao odabranik, ali svakako kao prosac, koji je imao mnogo nade. Ponudio sam se, da ću mladoga pomorca Gerarda, brata Alijetina, poučavati u jahanju. Doskora se je i Alijeta, pod zaštitom admiralovom, pridružila našim šetnjama na konju. Ona me je umiljato zamolila, da ni njoj ne uskratim svoje pouke, no ona je nije trebala. Mala i nabožna plavojka bila je u neku ruku centaurka, a jahanje otprilike jedina zabava i razonodjenje, koje joj se dopuštalo. Ona se podavala ovoj zabavi sa svom vatrom svoga mladjahnoga bića. Roditelji su je obdarili zdravljem, a ruka joj je bila čvrsta i sigurna. Meni se, da usput spomenem, osobito svidjaju strastvene jahačice, jer redovno održavaju čistoću i nedužnost.

Kad smo se vraćali sa svoje jutarnje šetnje, dogadjalo se je često, da su me zadržavali na doručku. Dok se je ovako utvrdjivala naša naklonost, nastavljali su Courteheusi s istom postojanošću proučavati moju fizičku, duševnu i moralnu narav, pa su se sve više pokazivali zadovoljnima. Što se mene ticalo, i ja sam se sa sve većim interesom zadubivao, iako s manjim zadovoljstvom, u duševno stanje ove prethistorijske grupe. Uvjerio sam se, da je pokojni barun de Courteheuse morao biti svakako neobičan značaj, koji je svojoj porodici utisnuo biljeg te neobičnosti i ostavio im ga u nasledje. Njegove navike preživjele su ga, a njegov duh odredjivao je i dandanašnji — u umiljatoj pojavi Alijetinoj — ton cijeloj kući. Gospodjica de Courteheuse još me je u tom pogledu utvrdila pripovijedajući mi o čudnoj maniji, koja je vladala njenim

ocem i koju je kći od njega baštinila u neoslabljelom obliku.

Jednoga dana pokazala mi je knjižnicu njihova dvora — kako sam spomenuo već u prvim vrstama ovoga spisa — koja je bila osobito bogata djelima iz XVII. stoljeća i memoarima o toj dobi. Udarila mi je u oči bogata zbirka bakrorezâ iz istoga vremena.

»Vaš gosp. otac, mademoiselle«, rekoh ja, »kao da je osobito volio vijek Ljudevita XIV.«

»Moj je otac«, odgovori mi ona, »upravo živio u onom vijeku«. A budući da sam je pogledao dosta presenećen, dodala je ona: »Pa je i mene uveo u onaj vijek«.

U taj mah udariše čudnoj djevojci suze od očiju; ona se otkrene na drugu stranu, da prikrije svoje uzbudjenje; onda se opet povrati k meni i pokazavši rukom na jednu stolicu, sjedne i sama na prečku jednih bibliotekarskih ljestava govoreći: »Rada bih vam objasnila, tko je bio moj otac«.

Sabirala se je nekoliko trenutaka, a onda uzela govoriti s tolikom živahnošću, koju obično nije imala, pa je zastajala i crvenila, čim joj se nametnula kakva riječ, koja bi se mogla pričiniti za ovako mladjahna ustašca previše ozbiljnom.

»Moj je otac«, poče, »preminuo od posljedicâ jedne rane, koju je zadobio kod Patay-a. Ovo vam dokazuje, da je ljubio svoju domovinu, ali svoju dobu nije ljubio. Mnogo je držao do reda, a nije ga nigdje nalazio.Nered je mrzio i svagdje mu se opirao. Pogotovo u posljednjim godinama života duboko ga je vrijedjalo sve, što se je radilo, govorilo

i pisalo proti njegovu vjerovanju, ukusu i svemu, što je ljubio i poštivao. Kako je bio nezadovoljan sa svim prilikama sadašnjosti, običavao se utjecati prošlosti, a u sedamnaestom vijeku nalazio je, više nego li u ikojem drugom, društvo, koje mu je prijalo, krug uobličenih, religioznih, finih i obrazovanih ljudi. Sve se je više udubivao u taj krug, nastojeći da u svoju kuću uvede sve spoljašnje i unutrašnje oblike svojega omiljeloga vijeka. Možda ste opazili, da je on tu svoju naklonost protegao čak do oponašanja okvira, koji je one životne forme uokvirivao. S ovoga prozora razabrat ćete ravne aleje, šimširovo grmlje i podrezanu živicu našega vrta. U njegovim lijehama opazit ćete samo ono cvijeće, koje se ljubilo u XVII. stoljeću: ljiljane, božure, povijuše, tratore i karanfile. I naše stare lijehe sve su bez izuzetka gradjene prema uzorcima ondašnjega vremena, pa i naše pokućtvo, od ormara i stolica, pa do konsolâ, sve je u najčistijem stilu Ljudevita XIV. Moderna raskoš bila je mome ocu neprijatna; tvrdio je, da se uz ovoliku pretjeranu lagodnost omlohavi i duh i tijelo. I zato«, doda sà smiješkom na usnama, »nalazite kod nas sama neudobna sjedala... Vi ćete mi odgovoriti, da se ipak osjećate odštećeni, pa vam već unapred zahvaljujem«.

Ona se opet uozbilji.

»Tako je moj otac«, nastavi ona svoje pripovijedanje, »nadoknadio u svojoj okolici dobu, koju je ljubio. Treba li da vam naročito dokazujem, da sam ja bila pouzdanica toga ljubljenoga oca? Da sam sudjelovala s ganutošću u njegovim snovima, s bolom u njegovoj srditosti i mržnji, a s iskrenom

radošću u njegovim užitcima, koji su mu donosili utjehu? — U ovoj dvorani, izmedju ovih knjiga, koje smo skupa čitali, i koje me je on naučio ljubiti, provela sam najljepše časove svojega života. Zanosili smo se za onu dobu, punu vjere i mira, za tihe užitke, što nam ih je ono vrijeme donosilo; za ugladjeni francuski jezik, koji se onda govorio, za ukus, koji je onda vladao, i za otmene tadašnje društvene forme, što su davale prednost i poštovanje našoj zemlji, a kojih danas više nema...«

Ona zamukne, kao da se zastidila žara, kojim je posljednje riječi izgovorila.

Ja odgovorim, samo da nešto kažem: »Objasnili ste mi, Mademoiselle, dojam, što sam ga već toliko puta primio u vašoj kući, i koji se katkada diže do same halucinacije, koja je uostalom sasvim prijatna. Sva okolica ovdje, ovaj stil, ton i čitavo kućanstvo prenosili su me toliko puta za dvjesta godina nazad, da se ne bih ni jedan čas čudio, kad bi sluga najavio Monsieur le Prince-a, gospodju de la Fayette pa i samu Madame de Sévigné«.

»Daj Bože, da bude tako!« klikne mademoiselle de Courteheuse. »Da znate, kako su mi mile sve te osobe! To je uistinu bilo dobro društvo, koje se je oduševljavalo za sve uzvišeno i lijepo. A koliko je bilo bolje od današnjega!«

Ja pokušam da ovaj historijski entuzijazam, koji je postajao mojim savremenicima i samom meni vrlo opasan, malko utišam.

»Nema sumnje, draga gospodjice«, rekoh, »da je doba, za kojom čeznete, imala svojih osobitih vrlina, pa ja žalim za njima skupa s vama. Ali se

ne smijemo previše obmanjivati, jer je ovo uredjeno, disciplinirano i ugladjeno društvo imalo takodjer svojih neurednosti i nedostataka. Vidim naime ovdje velik broj memoara iz onoga vremena, za koje dakako ne mogu znati, koliko ste vi od toga pročitali, pa sam zato u nemaloj zabuni...«

Ona mi prekide riječ.

»O, gospodine, ja vas dobro razumijem«, reče prostodušno. »Dakako da nisam pročitala sve, što se ovdje nalazi, ali ipak dosta, te mogu znati, da su ovi moji starodavni prijatelji imali upravo tako kao i današnji svoje strasti, slabosti i zablude. Ali, kako je ono govorio moj otac, svemu se je tome nalazio neki ozbiljan i čvrst razlog, koji je uvijek izbijao na vidjelo. I onda je bilo velikih pogrešaka, ali i velikih i dubokih pokajnika. Bila je onda jedna viša regija, prema kojoj se je sve upravljalo, pa i zloća«.

Ona se je bila zarumenila, ustala žustro sa svojih ljestava i rekla: »Objašnjenje je bilo malo predugačko, — oprostite! Ja redovno nisam ovako razgovorna. No radilo se je o mome ocu, a ja želim da ga i drugima učinim tako milim i dostojnim poštovanja, kao što je i meni«.

To je bilo prvi put, da je gospodjica Alijeta sa mnom govorila više kao s prijateljem, nego li s običnim prolaznikom. Prikazao bih se tvrdjim, nego što sam uistinu, kad ne bih priznao, da me se je to dojmilo, premda sam u isti mah osjetio i neku bojazan. Pričinilo mi se naime, da je iz idejâ i osjećaja ove djevojke izbijao tračak baštinjene mahnitosti.

Nekoliko danâ kasnije — jučer — bio sam ja, a sa mnom i moj stric izvrgnut još težoj kušnji. — Večerali smo u Varavillu, pa smo odlučili otići odmah poslije jela, da ne narušavamo patrijarhalne običaje njihove kuće. Ali nas je ljepota večeri zadržala još tako dugo, da je bilo skoro jedanaest sati, kad smo ušli u dvor, da se oprostimo s admiralom, koji nije mogao s nama biti poradi lake kostobolje. No u istom trenutku, kad smo unišli u njegovu sobu, začuje se oštar zvek zvona, i za čas kasnije stade u dvoranu ulaziti tiho i svečano sva čeljad dvora i majura. Dok me je stric gledao uprepaštenim pogledom, pristupi k nama gospodja Courteheuse i progovori: »Smijem li vas, gospodo, zamoliti, da izvolite prisustvovati našoj večernjoj pobožnosti?«

Moj se stric nakloni, a naklonim se i ja. Onda uzme svaki od nas po jednu od teških stolica u stilu Ljudevita XIV., te napolak prikleknemo, dok je admiral postavio svoje naočari i s ozbiljnošću, kao da drži molitvu na brodu, počeo čitati iz molitvenika, koji je bio okovan metalom. Ja sam se držao otmeno i kavalirski. Činilo mi se, da bi bilo neukusno, kad bih se u ovakovom trenutku pokazivao ateistom. Moj je naime običaj prilagodjivati se običajima narodâ i pojedinaca, kod kojih uživam gostoprimstvo. Isto tako, kao što se ne skanjujem izuti obuću, kad ulazim u mošeju, ili zadržati šešir na glavi, kad se nalazim u sinagogi, upravo sam se tako trudio, da dovedem kod ovako delikatne zgode svoje držanje u sklad s držanjem mojih domaćina. Učinio sam to, koliko sam jednostavnije mogao i

bez ikakova pretjerivanja. Što se tiče moga strica, on je držao, da se mora pokazati nabožniji, nego što jest, pa je meni bilo vrlo teško izdržati u ozbiljnosti, kad sam ugledao njegovo staro grešničko lice, kako se sili na pobožan izraz i prati molitve pokajničkim uzdisajima u bé-mollu.

To se je odigralo sinoć. Budući da sam prisustvovao tako intimnoj porodičnoj ceremoniji, osjećao sam da imam ne samo pravo nego i dužnost sa svojom prošnjom otvoreno izaći. Čvrsto sam odlučio to i učiniti. Djevojka je doduše malko čudna, ali ja se nadam, da će znati — kad bude odvojena od neukusne okoline u stilu Ljudevita XIV. — zadržati samo duševnu sadržinu svojega odgoja, a pretjeranosti da će se već otresti, pa će postati kreposnija i ljepša od svih drugih mladih žena. Ja više i ne tražim. Ona je zaista dražesna, naročito u hodu; onda mi izgleda, kao da se skliže i kao da je veća, nego što jest. Kao da bi htjela poletjeti. Pa možda je i angjeo!

Tako sam odlučio zaprositi njenu ruku još danas. Saznao sam, da će se gospodje odvesti u grad, a kod kuće ostati jedini admiral. Na njega se mislim obratiti, da ga zamolim za potporu mojih želja.

No što se je moglo komešati po prepoštovanom mozgu moga strica? Kad sam mu jutros objavio svoju odluku, poradi koje bi, po mom mišljenju, morao skočiti od veselja, ostao je bez riječi i kao gromom ošinut... Bez sumnje je bio previše ganut! Uostalom, to nije prvi put, da me je njegovo ponašanje i njegov način govora nagonio na teške misli. Mjesto da se raduje zbog toga, da je moja

stvar pošla dobrim putem — a ova stvar bila je ujedno i njegova, jer sam izvršavao samo njegovu želju — postao je nemiran i zamišljen. Kad bi me pratio u Varaville, izbijali su njegov nemir i njegova uzbudjenost još jače na vidjelo, a kad bih sâm onamo odlazio, ispitivao me je iza povratka s vidljivom bojazni: — »Što se je dogodilo? O čemu ste razgovarali?« itd. — Mogu samo misliti, da ga je strastvena želja i bojazan, da mi naum ne će poći za rukom, držala u postojanom strahu. — Ne mogu naime pomisliti, da bi mi stric postao potajnim rivalom, pa da mu zmija ljubomornosti izgriza srce.

Dne 24. rujna, navečer.

Sada mi je poznata stričeva tajna.

Poslije doručka sjedoh na konja, da odjašem u Varaville. Stric me je otpratio do vratâ, a pošto mi je zaželio sreću, pozvao me je još jedanput natrag.

»Čuješ, sinovče! Valjda ne ćeš spominjati, da ne vjeruješ ni u nebo ni u pakao?«

Ja sažmem ramenima, kao da sam htio réći: »Nesmisao!« i odjašem dalje.

Madame de Courteheuse i tetka bile su zaista otputovale, ali sam na svoju nesreću našao seoskog župnika s admiralom, gdje su igrali trictrac.

»Ah, evo moga mladoga prijatelja!« poviče admiral. »Radujem se, kao i uvijek, da vas vidim, ali niste pogodili pravi čas, jer su se gospodje odvezle u grad«.

»Znao sam to, gospodine admirale. Došao sam baš da se s vama porazgovorim«.

»Ah, gle, gle!«

Tu me oštro pogleda, a onda baci preko trictraca pogled na župnika. Razabrao sam, da se žure i da igraju ne pazeći na pravila, samo da svrše igru što prije.

»Čini mi se, dragi susjede«, počne opet admiral, tresući pehar s kockama, »čini mi se, kao da se od dana do dana sve više privoljujete ladanjskom životu. Bravo! No, ako se ne varam, ipak se niste odlučili sasvim odbiti od Pariza, barem ne odmah? Ja vam ne bih svjetovao, pa sam to rekao i vašem stricu... Da sam na vašem mjestu, zadržao bih malen stan u Parizu. Kad čovjek mijenja svoje običaje i navike, dobro je, da to ne čini naprečac, nego onako malo pomalo... Mislim, da ne trebam ni isticati, kako mi se vaša odluka svidja; tâ sasvim se podudara s mojim sklonostima... Zasad ste tek neofit (novi obraćenik), pa ne valja da prisegnete prebrzo. Nemam li pravo, gospodine župniče?«

Od svakoga drugoga shvatio bih ove aluzije na moju sklonost prema ladanjskom životu, kao šalu, ali iz ustâ ozbiljnoga i poštenoga admirala upravo su me iznenadile. No domala me je natjerao još u veće čudo.

»Bez sumnje, gospodine admirale, bez sumnje«, odgovorim kao u snu.

»Vrlo je velika rijetkost«, nastavi starac, »da čovjeku u vašim godinama omrzne pustopašni život i da mu se srce zaželi boljih i zdravijih užitaka. To vam služi na čast, dragi vicomte! No još je ljepše — ovo govorim s osobitim zadovoljstvom baš u nazočnosti gospodina župnika — da ste se tako odlučno

povratili k vjeri, koju ste, kao i mnogi drugi, živeći u strastima mladosti, bili izgubili...«

U ovom trenutku nisam mogao a da lako ne kliknem, ali mi admiral prekine riječ pokretom ruke:

»Ne, ne!« poviče. »Ne trebate se braniti, dragi susjede. I ja sam u svoje doba bio pust mladić, pa ako sam se — kao i vi — konačno povratio idejama i načelima, kojih nisam trebao nikada ni ostavljati, kao i vjeri djedovskoj, trebao sam mnogo duže nego li vi. Starost mi je tek morala poslati svoje nedaće i gorčinu. Riječju: moje obraćenje nije bilo toliko moja lična zasluga, kao vaše«.

U tom trenutku činilo se, kao da je partija trictraca bila dovršena. Župnik ustane, promrmlja nekoliko riječi, kao da se želi ispričati, i diskretno iščezne. I ja sam ustao, da se s njim oprostim. Čim je otišao, dade mi admiral znak, da sjednem, a njegovo veselo i povjerljivo lice upravo me je nagonilo, da mu otvoreno reknem, po što sam došao. No na njegovo veliko čudo, pružim mu dosta nespretno ruku i zamolim, da gospodjama izruči moj poklon, i odem.

Konja pošaljem s konjušarom kući, a ja se zaputim pješice prema La Savinièru. Morao sam se sabrati, a najviše mi je bilo stalo do toga, da se što kasnije sastanem sa stricem, jer sam se bojao, da mu ne ću moći iskazati obično poštovanje.

Prema neobičnom govoru staroga admirala, nisam mogao sumnjati, da je stric, samo da mi osigura brak, koji si je utuvio u glavu, povrijedio i svoju i moju čast, prikazujući me pred porodicom

Courteheuse u sasvim krivim bojama. Nisam mogao sumnjati, da me je iza moga dolaska, a možda i prije, ocrtao pred ovim dobrim ljudima kao obraćenoga Don Juana, koji se je bio odlučio odreći sotone i njegovih djavolija, i ostaviti pozorište svojih djela, da se zakopa u tišinu seoskoga života. Stric mi je dovršio vjerodostojnu sliku, pošto me je iskitio ortodoksnošću i religioznim žarom, koji su u olujama mladosti na kratko vrijeme bili pomračeni, a sada su triumfalno probili maglu i oblake. Na ovaj način nastojao je, da razbije sve sumnje i predrasude, koje je morala u duši porodice Courteheuse izazvati reputacija raskalašenog mladića i uvjerenog slobodnog mislioca.

Sasvim je naravno, da me nije htio uputiti u svoje tajne, jer je znao, da ja ne bih pristao na njegove majstorije. Bilo mi je jasno i to, da se je nadao, kako će nesporazum, koji je nastao izmedju Courteheusovih i mene, moći podržati sve do vremena poslije vjenčanja. U jednu ruku bili su Alijetini rodjaci tako puni takta i suzdržljivosti, da me ne bi pitali prije vremena o mojim nazorima i osnovama za budućnost, a u drugu bio sam i ja dobro odgojen, a da bih mogao vrijedjati njihove vjerske osjećaje i hvaliti se pred njima ili pred ikim drugim o svom ateizmu. No uza sve to mogao je najneznatniji slučaj uništiti jadnu diplomatsku vještinu moga strica, pa mi je sada bilo sasvim jasno stričevo uzbudjenje, u kojemu sam ga posljednje vrijeme toliko puta gledao.

Prigovarao sam stricu, ali vrlo blago. Tä brat je moga oca. Uostalom, uvijek je neprijatna stvar,

*

kad mladji čovjek uhvati starijega u pogreški, pa mora gledati njegovo osramoćenje. Stric se je izvinjavao svojom strastvenom željom, da po što po to dodje do ovoga braka. Šta više, pokušao me je i uvjeriti, da se mogu i koristiti njegovom varkom, jer ja u njoj nisam nikako angažovan... Konačno ponudio mi se, da će glavom poći Courteheusovima i otvoreno priznati svoj manevar. No ja sam to odbio, jer sam se bojao, da u toj ispovijesti ne će onako iskreno govoriti, kako bi trebao. Odlučio sam se dakle, da sâm pišem admiralu. Pismo, koje sam prije dao stricu na čitanje, bilo je sastavljeno ovako:

»Dragi gospodine admirale!

Čas prije ostavio sam vas naglo i dosta neprilično, pa biste mogli posumnjati o mom zdravom razboru. I samom meni pričinilo se, da me je razbor na čas ostavio. Zato se najprije moram ispričati, pa vas evo najljepše molim, da mi oprostite i da primite ovo očitovanje, koje vam dajem u potpunoj iskrenosti.

»Nadam se, dragi gospodine admirale, da ni najmanje niste iznenadjeni očitovanjem, koje sam danas htio pred vas iznijeti. Što sam se više upoznavao s gospodjicom Courteheusovom, sve mi je postajalo jasnije, da se odluka o sreći i o nesreći mojega života nalazi u njezinoj vlasti. To je eto tajna, koju sam vam htio povjeriti s molbom, da biste izvoljeli biti tumačem mojih želja i nada pred vašom gospodjom snahom i pred gospodjicom sinovicom.

»Ali ovo očitovanje morao sam odložiti, kad sam iz vaših riječi, gospodine admirale, odjedared razabrao vanredni nesporazum, koji se je, bez moga znanja, ušuljao medju nas. Na moje veliko čudo opazio sam, da me je moj krasni stric — u svojoj velikoj sklonosti prama meni i u shvatljivoj želji za ovako časnom bračnom vezom — nehotice pred vama iskitio vrlinama, kojih nemam, i naklonostima, koje su mi tudje. Kad bi stajalo samo do mene, ne bih se ni trenutka opirao prisvojiti osobine, koje bi me učinile dostojnim gospodjice Courteheuse. Ali — na moju nesreću — stvar je daleko od istine. Vjerovanje, na primjer, nije plod naše volje. U tom pogledu, kao i u drugom, koji nije tako odlučan, identificirao je moj stric svoje želje s faktičnom realnošću. Moram vam otvoreno priznati, gospodine admirale, da je moje vjerovanje, kao i vjerovanje većine mojih savremenika, odvijao vjetar današnjega vijeka i vjetar moderne znanosti. Što se pak tiče moje ljubavi za seoski život, kao i odluke, da ću ostaviti Pariz, o tome se nalazi spomen jedino u mašti i u željama moga strica.

»Ispunjava me bolom i sama pomisao, da će ovo priznanje razrušiti sve nade, koje su me dosad ispunjavale tolikim oduševljenjem. Ali nikad ni dovijeka ne bih htio, da svoju sreću imam zahvaliti laži. Makar kako bile velike moje lične mane, himbenost mi je poznata samo po imenu.

»Nije potrebno ni spominjati, gospodine admirale, da ću se — ako je vaša volja — smjesta ukloniti iz ovoga kraja. Ako želite, otići ću odmah sutra.

Očekujem dakle vaše zapovijedi, doduše s dubokom boli, ali u potpunoj odanosti.

B. de Montauret de Vaudricourt«.

Večeras je jedan sluga odnio pismo u Varaville. Povratio se je bez odgovora.

Dne 30. rujna.

Jutros donio mi je glasnik ovaj admiralov odgovor:

»Dragi vicomte!

Vaše me je pismo osobno najbolnije iznenadilo. Ne poznajem želje i namjere svoje snahe, a još manje mišljenje moje sinovice, ali vas poštujem i sklon sam vam, pa sam bio spreman da zaplovim strujom, kojom je pošao vaš stric. Valjda vas ne moram tek uvjeravati, dragi vicomte, da moje poštovanje i sklonost prema vama ostaju, kao što su bili i dosad, ali — što se stričevih snova tiče — moram vam, da budem iskren, kao što ste i vi, priznati, da su za mene ti snovi sada još samo uspomene. Prema mome uvjerenju najveće su mésalliance — duševne, a smrt svakog duševnog života svakako je vjersko nesuglasje, pa budući da ste vi u tim glavnim poslovima sasvim protivnih načela od moje sinovice, to je ponor izmedju vas dvoje toliki, da se nikako ne da premostiti.

»Da se dulje oko ove stvari ne zadržavam, želim dodati samo to, da bih se vrlo čudio, kad u ovom pitanju ne bih bio tumač istih nazora, što ih ima moja snaha, kao i moja sinovca.

»Iza svega ovoga, što sam rekao, dragi vicomte, ne vidim pravoga razloga, zašto biste morali bježati iz naše okolice kao kakav zločinac, gdje niste ništa skrivili, ili kao da ste odbijeni prosac, što takodjer niste. Ako ćemo pravo, niste mogli biti odbijeni, kad niste ni zatražili djevojčine ruke. Možemo uzeti, recimo, da ste sljedbenik protestantske ili židovske vjeroispovijesti; time bi doduše zauvijek bio onemogućen bračni spoj izmedju vaše i naše porodice, ali nipošto vas to ne može priječiti u dosadašnjem iskrenom prijateljevanju s ljubaznim susjedom, ma kako dugo on ostao u našoj blizini.

»Primite dakle, dragi vicomte, uvjerenje moga potpunoga poštovanja i srdačni stisak ruke!

Admiral barun de Courteheuse«.

Ako se ne varam, prema ovom pismu ne bi u Varavillu željeli, da moj iznenadni odlazak možda razveže zlobne jezike pokrajinskih stanovnika. Oni bi htjeli, da se naše prijateljevanje ne raskine naprečac, nego da se pomalo razveže. Pa dobro! Ja ću u okolici razglasiti, da se kanim za dvije sedmice od prilike povratiti u Pariz, a za to vrijeme ću još nekoliko puta poći u Varaville. Time će se najbolje same sobom razbiti neodredjene glasine o namjeravanoj ženidbi.

A možda su se Courteheusovi htjeli pokazati ovako ravnodušni prema produženju moga ladanjskoga boravka još i poradi toga, da mi dokažu, kako se ni najmanje ne boje za duševni mir Alijetin, i da joj je srce ostalo netaknuto. To ćemo uostalom još vidjeti!

Dne 7. listopada.

Upravo se vraćam iz Varavilla. Dolazeći iz lova, svratio sam se k njima bez ikakove usiljenosti. Admiral je bio vrlo prijazan, no gospodje, koje se ne mogu toliko svladavati, nisu umjele održati pravi način. Gospodja de Courteheuse bila je ukočena i hladna kao led; njena sestra, madame de Varaville, upravo neprijazna, a Alijeta turobna i mučaljiva. Tetka joj je bila upravo smiješna, kad se onako nametljivo utiskivala izmedju nas dvoje, kao da je mislila obraniti svoju sinovku od nečistoga dodira sa mnom. Mali brat bio se povratio u Cherbourg.

Otišao sam od njih ljut kao ris.

Uzet ću je, rekoh u sebi, pa makar je morao oteti! Tako mi neba, oženit ću se njom, usrećit ću je, da dokažem ljudima, da i čovjek, koji ni u što ne vjeruje, ima srca i poštenja, da postane upravo tako dobar muž, kao što mogu biti i ostali.

Alijeta mi se svidja. Šta više, smijem ustvrditi — koliko sam uopće pristupačan ovom osjećaju — da je upravo ljubim. Nisam vidio ništa ljepše od njezine sjajne i pepeljaste kose, koja me podsjeća na vilinsko povjesmo. No ja bih je uzeo, pa da je i ne ljubim, samo da mogu ljutiti njenu majku, a tetku natjerati u bjesnilo. Mati joj nalièi po svojoj majestetičnosti i kaćiperstvu na nesnosnu Madame de Maintenon. Tetka joj je prâva glupara. Još nikada nisam zatekao sićušnijih nazora i ograničenije devotnosti nego u lubanji ove stare usidjelice.

No kako bih samo imao započeti, da u isto doba udovoljim i svoju ljubav i svoju mržnju? O

tom nemam ni pojma, ali sam potpuno uvjeren, da će mi to poći za rukom, jer mi moj krasni njuh, koji je u ovakovim prilikama osobito istančan i pouzdan, kazuje, da mogu računati na potporu, pa da se u samoj tvrdji nalazi izdajica — naime Alijeta. Njena mi turobnost dosta kazuje. Pored svega, što nas odvaja, uhvatila je za mene simpatiju. Dodajem, da se tome ni najmanje ne čudim... Ona je pobožna, poštena, savršena, ali je — žena, pa ne znam, da li nije sve ono zlo, što je o meni slušala, da se odbije od mene, upravo postiglo protivan rezultat: Žene vole lakoumne muževe, a imaju i potpuno pravo, jer smo mi bolji i ljubezniji od svih besprikornih muškaraca.

Glavna je stvar, da nadjem Alijetu samu. Da to postignem, valja da bude prvi zadatak mojih znatnih sposobnosti. Najprije sam došao na misao, da joj pišem, ali sam čas kasnije sažeo ramenima. U ovako teškim prilikama čovjek ne smije pisati, nego raditi, jer je inače književnik i ništa drugo.

Dne 12. listopada.

Još sam jedanput pošao u Varaville. Prvi put su me primili hladno, a drugi put upravo neprijazno. Gospodja Courteheuse i stara njena sestra držale su se, kao da se je sâm Antikrist drznuo posjetiti ih. Alijeta se nije ni pokazala. Uvjeren sam, da su je zatvorili u njenoj sobici, pa da je ne će pustiti napolje, doklegod se ja budem nalazio u susjedstvu.

To mi dolazi u prilog.

Sada bar više ne moram oklijevati, da objavim otvoreni rat proti porodici Courteheusovoj. Razumije se sámo sobom, da ću se poslužiti samo poštenim, ratnim pravima. Moje namjere nisu rdjave. Ne pada mi na pamet, da Alijetu svrnem s puta kreposti, nego da se njom oženim, pa ako mi ova veza u pogledu na spoljašnje prednosti može donijeti i dosta materijalne koristi, nipošto ne prelazi granicu onoga ženidbenog miraza, što ga moje ime i prilike, u kojima se nalazim, imaju prava tražiti. Borim se dakle samo za svoju ljubav i za pobjedu pravednosti i razbora nad fanatizmom triju starih žena (jer ni admiral ne zaslužuje drugo ime). U tom boju smatram opravdanim svako oružje, sve stranputice i sve doskočice.

Dne 16. listopada.

Nekoliko dana utrošio sam, da saznam za svakidašnje navike Alijetine. Pod izlikom, da polazim u lov, švrljao sam po livadama i šikarju, koje okružuje dvorac s kulama, u kojemu čami nesretna djevojka. Kadgod izlazi u crkvu ili u selo, nalazi se uvijek u pratnji materinoj ili tetkinoj. Ako izjaše, o bok joj se nadje stric, a sluga za njima. Bilo bi sasvim beskorisno, da joj se u tim prilikama priključim. Zadovoljavam se dakle samo da ju ponizno pozdravim i ispalim nekoliko hitaca na imaginarnu divljač, koja tobože trčka po livadama i šikarju. Na taj način podržavam u gospodjici Alijeti uzbudjenje, u koje mora zapadati, kad zna, da se ja postojano nalazim u njenoj blizini i da ne popuštam od svoje namisli. To je svakako nešto, ali nije dosta. Moram se odlučiti na nešto bolje.

Dne 18. listopada.

Jedino mjesto na svijetu, na kojemu bih se mogao nadati, da ću se sastati s Alijetom, bio bi vrt uz dvorac. Ondje je najmanje nadziru. Slobodno je puštaju samu, jer je ovaj vrt sâm sobom neka tamnica. Da dodješ do njega, valja da predješ cijelim dvorištem i ispred prozorâ ònih soba, u kojima stanuje porodica. Vrt je velik, ali je sa svih strana omedjen visokim zidovima. Na kraju vrta nalazi se cijeli staromodni labirint od podrezanoga grmlja, a krivudavi puteljci vode do jedne terase, koja je takodjer okružena grmljem. Usred terase diže se sjenica natkrivena kupolom, koja se još i danas na ladanju nazivlje »zelenom dvoranom«. Ovdje je vrt odijeljen od šume grabom, širokom po prilici četiri metra, koja je napunjena vodom. Ovo je jedino mjesto, s kojega se može ući u vrt, da te nitko ne opazi. Ovaj sam put dakle ja odabrao...

Pošto sam jučer ostavio svoga psa kod kuće, a pušku sakrio u šumi, prebacio sam se preko grabe s pomoću jedne ljetve, koju sam naročito u tu svrhu istrgao iz plota. Spretan sam naime i smion. Znao sam, da se Alijeta najradije zadržava u sjenici, kamo često polazi, da čita, radi ili sanjari, jer je djevojka sanjarske i romantične ćudi. Ja nisam sanjar, ali moram priznati, da bi mi bilo vrlo milo, da sam mogao ugledati njenu plavu glavicu u polusjeni one sjenice. No nisam bio tako sretan. Sjenica je bila prazna.

No ja se nisam zabadava izlagao opasnosti, da prebijem hrptenjaču, pa sam se zato počeo šuljati

indijanskom opreznošću od grmečka do grmečka i od puteljka do puteljka, dok nisam za kratko vrijeme došao do otvorene tratine u širokom perivoju. Zapravo ovo i nije bio perivoj nego bašča s povrćem, u kojoj se razabirala po koja voćka, šimširom ogradjene cvijetne gredice i lijehe s kuhinjskim potrebama. Nadvijajući se nad jedan grm i vrebajući, ne ću li koga ugledati, opazim na prvi pogled gospodjicu Alijetu, koju sam prepoznao po boji kose i svijetloj jutarnjoj opravi, jer je stajala tako nezgodno, da je ne bih mogao lako prepoznati bez ovih znakova. Na rubu jednoga puteljka bila je poklekla i savila se gornjim tijelom tako, da joj se glava gotovo doticala zemlje. Moja prva misao bila je, da se je na šetnji onesvijestila podliježući prejakim osjećajima nesretne ljubavi. Na prvi pogled mi se dapače pričinilo, prema izvjesnim pokretima njene glave, da plače. No iza duljega promatranja uvjerio sam se, da Alijeta naprosto doručkuje. Klečala je pred jednim grmom od ribizâ i kidala s njega posljednje grozdiće, koji su bili već prezreli jesenskom dobom. Ovda-onda zagrizala je u ovelik komad crnog kuhinjskog kruha.

Možda je ovo bila lijepa genre-slika. Ali je ovaj pogled stajao u tolikoj protivnosti s idejama, koje su mene ispunjavale i kojima je — po mom mišljenju — trebala da bude i ona ispunjena, da me je sve ovo nemilo pozlijedilo. Zaboga! U času, kad sam je držao izmorenom od srčane boli i besane noći, ona mirno doručkuje kidajući ribiz i griskajući kruh! Zar ta djevojka nema srca u grudima?

Bilo kako mu drago, razlika izmedju prizora, što sam ga sada gledao u životu pred sobom i izmedju onoga, što ga je preda mnom islikala moja fantazija, bila je tako velika, da sam se dobrovoljno odrekao velike sreće, da se s njom razgovaram. U dubokoj melankoliji otkrenem se, da podjem prema grabi i prebacim se ljetvom preko nje, ali s manje oduševljenja nego li čas prije. Sada mi se pričinila mnogo šira nego li prvi put...

Uostalom, ovaj vraški skok ne mislim više ponavljati. Bez obzira na to, da se ne želim više ni pred samim sobom činiti smiješnim, osjećam, da mi ne prijaju zavojite staze. Rodjen sam za ravne putove i za pošteno oružje, pa se mislim samo njima služiti.

Stvar je dakle, za kojom sam išao, došla u opasnost, ali još nije bila izgubljena. Odlučio sam se. Gledat ću da savladam zapreke u otvorenom boju.

Dne 19. listopada.

Nakanio sam ovoga jutra poći u Saint-Méen, koji se nalazi petnaest milja odavde. To je sjedište biskupije, u kojemu stoluje monseigneur de Courteheuse, brat admiralov i stric Alijetin. Kažu, da je izvrstan svećenik, a uza svu svoju pobožnost, da nije pretjeran. Vele — što je uostalom i sasvim naravno — da je njegov utjecaj u nabožnoj njihovoj porodici upravo odlučan. Mislim, da će on biti dobro upućen o mojim namjerama sa sinovicom mu Alijetom, kao i o zaprekama, koje su se ispriječile našemu spoju. Ljubi Alijetu, kako mi je kazivao stric, očinskom nježnošću. Ako mi dakle podje za rukom da osvojim ovoga prelata, bit će — kako mi se čini — stvar dobivena. Poduzeće, dakako, nije baš sasvim

lako, no ja sam se već toliko puta uvjerio, da se može sve postići, kad se čovjek upne iz petnih žila.

Upravo sam htio da sjednem u kola i odvezem se na željezničku stanicu, kad dohrli moj stric, te mi — onako rastrojena izgleda, koji ga ne ostavlja, otkako se je naš zajednički naum razbio — javi, da je monseigneur de Courteheuse upravo prispio u Varaville. Dodao je još, da je biskup po svoj prilici pozvan zaradi važnoga porodičnoga vijeća, jer inače ne običava dolaziti u ovo doba godine. Iza kratkoga razmišljanja odgovorim stricu, da dolazak prelatov smatram sretnim slučajem, što su ga naši predji nazivali »prstom sudbine«; u prvom redu zato, što mi je time uštedjeno putovanje, a u drugom zato, što sam u njegovu dolasku razabrao izvrstan simptom za naše namjere.

Moj je stric došao do protivna zaključka.

»Mislim«, reče, »da se stvar ima sasvim drugačije shvatiti, pa će biskupov dolazak naše nade konačno razrušiti«.

»Molim te, dragi striče, da se već jedanput otreseš ovoga crnoga pesimizma. Kad bi svi porodični članovi bili istoga mišljenja u stvari, koja nas zanima, onda on ne bi trebao ni dolaziti. Budući pak da se razilaze u svom shvaćanju, morao je biti pozvan sudija, koji će u stvari presudjivati, pa zato nije za nas još sva nada uništena, kako smo se pobojali. Moram li ti kazati, striče, sve, što mislim? Onda znaj, da biskupa nije mogao nitko drugi pozvati osim Alijete...«

»A šta ti iz toga izvodiš?«

»Izvodim, da gospodjica Courteheuse nije ni tako rezignirana, ni tako indiferentna, kako mi se pričinila jučer, dok je klečala i brstila ribiz«.

Ispripovjedio sam naime stricu svoje jučerašnje poduzeće.

Iza ovoga razgovora podjoh u svoju sobu, da složim ovo pismo:

»Monseigneur!

»Upravo u trenutku, kad sam se htio zaputiti u Saint-Méen, da izmolim audienciju u vaše preuzvišenosti, saznadoh, da ste prispjeli u Varaville. Smijem li se dakle nadati, da ćete me ondje primiti? U slučaju, da budem primoran zauvijek otići iz ovoga kraja, bilo bi mi do groba žao, što mi je uskraćena prilika, da pred vama, Monseigneur, nisam mogao razgaliti svojih osjećaja.

»Ovi se osjećaji ne dadu odvajati od dubokoga poštovanja i nepokolebive odanosti, što ju goji prema vašoj preuzvišenosti

Bernard de Vaudricourt«.

Sat kasnije primio sam ovu kartu:

Biskup Saint-Méenski

spreman je da vicomta de Vaudricourta primi u četiri sata.

U tri i pô sata udjoh na glavna vrata u dvorište dvorca Varavilla, gdje mi rekoše, da je biskup pošao sa gospodjicom Alijetom u vrt, ali će mu se odmah javiti moj dolazak. Pošto sam dosta dugo

čekao, ugledam konačno na jednom puteljku ljubičastu sutanu i biskupski šešir sa zlatnom rojtom. Alijeta je stupala pokraj prelata, ali me po svoj prilici ni jedno od njih nije opazilo, jer su sasvim glasno nastavljali svoj razgovor, tako da sam mogao uhvatiti neke riječi:

»Zaboga, drago dijete, stvar je ipak dosta teška i opasna«, govorio je biskup živahno i odlučno.

»Oh, dragi striče, nemojte drugačije raditi... i ne uzimajte svoje riječi natrag!...«

»Ne pada mi ni na pamet, da uzimam natrag svojih riječi, ali nas dvoje vrlo se lako uspaljujemo i oboje smo skloni sanjarenju...«

»Ja se nadam najboljemu, dragi striče«.

»I možeš se nadati, o tom nema sumnje... ali ako se prevariš, bit ćeš nesretna cijeloga svoga života, a s tobom i ja...«

Tu iznenada prekidoše govor, po čemu sam razabrao, da su me opazili. Ja podjem nekoliko koračaja pred njih, pozdravim ih i opazim, da je Alijeta plakala. Na svoje veliko čudo ugledam i u očima i na licu biskupovu tragove od suza. Bit će da su zajedno molili i plakali. — Kad sam razabrao duboko njihovo ganuće iza riječi, koje sam protiv svoje volje čas prije čuo, zaokupile su me neke misli, koje su za moj osjećaj bile dosta neprilične i o kojima će se položiti odmah račun u razgovoru, što sam ga poveo s biskupom.

Idući dalje skupa, izmijenismo nekoliko udvornih fraza. No čim smo zašli u dvorište, Alijeta se odvoji od nas uz laki naklon, a biskup me onda uvede u sobe, koje su uvijek bile spremljene za njega u prizemlju dvorca.

Monseigneur de Courteheuse izgledao je kao da mu nije više od pedeset godina. Dosta je visok, vrlo mršav, a oko tamnih i živahnih očiju bili su mu se ovili crni kolobari. Riječi i kretnje bile su mu takodjer živahne, a katkad i žestoke. Ovda-onda lice mu se čak i namrgodi, ali se za čas opet raspline u dobrodušnom smiješku. Lijepa, srebrna kosa pada mu u naravnim uvojcima na čelo, a ruke su mu krasne, prâve biskupske. Kad je miran, razbira se u njegovu držanju nešto dostojanstveno, a izgled mu prokazuje upravo toliko iskrenosti i otvorenosti, kao i strastvenosti i žestine.

Tek što smo sjeli, ponudi mi kretnjom ruke, da počnem govoriti.

»Monseigneur«, uzmem ja, »razumjet ćete, da dolazim k vama kao najvišemu utočištu... Ova moja odluka može se u neku ruku uzeti kao očajnički korak, jer bi se na prvi pogled moglo pričiniti, da ćete vi biti od svih članova Courteheusove porodice najstroži sudija u porocima, koji se tovare meni na ledja. Ja sam nevjernik, a vi apostol. No grešnici nalaze kod svetih ljudi najviše uvidjavnosti, a ja nisam još ni pravi grešnik, nego samo zalutali čovjek. Uskraćuju mi ruku vaše gospodjice sinovke, jer nisam u njenom... dakle ni u vašem vjerovanju, čvrst kao ona. Ali nevjerovanje nije zločinstvo, Monseigneur, nego samo nesreća... Znam, da se često govori: »Čovjek poriče biće božje samo onda, kad bi želio radi svojih nedjela, da Boga ne bude«. Na taj način postaje nevjerovanje krivnjom i on za tu krivnju odgovoran. Što se mene tiče, ja sam oštro ispitao svoju savjest, pa premda mi je mladost bila

dosta burna, ipak sam duboko uvjeren, da moj ateizam ne proistječe iz osobnih interesa. Šta više, Monseigneur, mogu vas uvjeriti, da sam najgorče suze u svom životu plakao onoga dana, kad sam osjetio, da sam izgubio vjeru u Boga. — Nisam lakouman, kako izgledam, pa ne pripadam onim ljudima, kojima izgubljeno božanstvo ne ostavlja u duši nikakove praznine. Vjerujte mi, da čovjek može biti raskalašenik, može biti sportsman i član mondenih klubova, pa uza sve to imati časova, u kojima se sabira i daje u ozbiljne misli. Mislite li, da se u takovim trenutcima ne osjeća sva praznina bića bez moralne osnovke, bez načelâ i bez nade u život s onu stranu groba?... Pa ipak, Monseigneur, čovjek ne zna, što bi započeo... Možda ćete zatražiti od mene u dobroti svoga srca, koju čitam iz vaših očiju, da vam saopćim svoje prigovore proti crkvenim dogmama, kako biste ih pokušali razbiti. Ne znam, što bih vam na to odgovorio... Broj mojih prigovora upravo je beskrajan poput zvijezdâ na nebu... Navaljuju na nas sa sve četiri strane svijeta kao na krilima vjetra, i ne ostavljaju u nama ništa drugo osim ruševina i tmine... Tako je eto bilo i sa mnom, tako biva s mnogim drugima, biva proti našoj volji, i ne da se više popraviti«.

»A zar vi, gosp. vicomte«, prekine me biskup bacajući na mene bijesne poglede, »zar vi mislite, da ja igram komediju u svojoj katedrali?«

»Monseigneur...«

»Vi govorite, kao da je svijet dospio do toga stadija, u kojemu čovjek može biti ili samo bezbožnik ili samo varalica!... Što se tiče moje osobe, mogu vas uvjeriti, da nisam ni jedno ni drugo«.

»Treba li, da se zaista branim u ovom pogledu, gospodine biskupe? Zar je potrebno, da vas uvjerim, kako nisam ovamo dolazio, da vas vrijedjam?«

»Bez sumnje... bez sumnje... Pa dobro, gospodine, uzmimo, da je tako — dakako samo uvjetno, jer je svaki čovjek više ili manje odgovoran za okolinu, u kojoj živi i za utjecaje, kojima dopušta da ulaze u njega, kao i za pravac, što ga odabira za svoj duševni život. No uzmimo, da ste i vi pali žrtvom bezvjerstvu naših dana, pa da niste ni najmanje osobno krivi svome skepticizmu i ateizmu — — jer se ne žacate upotrebljavati ovako jake izraze — zar bi pored svega toga bila manja pogreška, da se čovjeku vaših načela povjeri djevojka najreligioznije ćudi, kao što je moja sinovka? Ne bi li to moglo uroditi najgorim plodom? Zar mislite, da mi dopuštaju moje rodbinske, svećeničke i biskupske dužnosti, da potpomognem ovakovo nedjelo i spojim ovako strašnu vezu dviju duša, koje dijeli beskrajan prostor kao nebo od zemlje? Mislite li, gospodine, zaista, da to smije biti moja dužnost? Odgovorite mi!«

Kod ovoga pitanja upr'o je prelat gorljivo svoje oči u moje.

»Monseigneur«, odgovorim ja u velikoj neprilici iza jednoga časa. »Poznato vam je današnje stanje svijeta i naše domovine, upravo kao i meni, a zacijelo i bolje... Znat ćete, da nažalost nisam nikakav izuzetak. Danas su vrlo rijetki ljudi, koji vjeruju, pa — dopustite, da vam sasvim otvoreno reknem, što mislim — ako budem morao doživjeti gorku bol i ne doseći željenu sreću, recite mi, zar

ste baš toliko uvjereni, da onaj drugi odabranik, kojemu budete povjerili sreću svoje sinovke, ne će biti još i nešto gore od skeptika, pa i bezbožnika?«

»A, što bi to moglo biti, gospodine?«

»Hipokrit, Monseigneur, licumjerac! Mademoiselle de Courteheuse dosta je lijepa i bogata, pa će posegnuti za njom ljudi, koji će možda biti manje savjesni nego ja... Što se mene tiče, znate, da sam i pored svoga skepticizma pošten čovjek, a i to je vrijedna stvar«.

»Pošten čovjek, gospodine, pošten čovjek...« promrmlja biskup s primjesom humora i oklijevanja — »Bože moj, to vam rado vjerujem«.

»Ne samo da vjerujete, Monseigneur, nego ste o tom i duboko uvjereni«, prekinem mu ja živahno riječ, »pa ćete uvidjeti, da bih se ja danas zaručio s gospodjicom Alijetom, da sam bio manje iskren«.

Biskup se dostojanstveno ispravi u svom stolcu i reče jednostavno:

»To je istina«.

A onda mi nekoliko trenutaka zaroni u oči.

»Pa dobro«, reče. »Da li biste mi mogli na poštenje, kojim se toliko ponosite, dati riječ, da ne bi vjerovanje moje sinovke ničim povrijedili? Da vaš govor, vaše zlobne primjedbe i nehotična ironija nikada ne bi smutili i ojadili njenu mladu i čistu dušu, i da je s vremenom ne bi ispunili kakovim sumnjama? Mislite li, da bi se ona sama usudila izvrći takovim slučajnostima ili da bih je ja mogao prepustiti tome?«

»Na to pitanje, gospodine biskupe, mogu odgovoriti samo toliko, da bih sâm sebe smatrao pod-

lacem, kad ne bih vjerovanju svoje gospodje iskazivao najveće poštovanje. Još nikada nije prešla preko mojih usana ni jedna mrska riječ o vjerskim stvarima. Nisam doduše vjernik, ali nisam ni hulitelj Boga. Nikada nisam, pa i ne ću ružiti ono, što mi je bilo sveto; nažalost sasvim dobro shvaćam, da čovjek može postati nevjernik, ali nikako ne shvaćam, da čovjek, koji je u djetinjstvu s majkom klečao pred propelom, ne bi u onom krstu do groba poštovao i svetim držao uspomenu na majku i na svoje vlastito djetinjstvo«.

Ovo sam govorio s nekom toplotom. Biskupove oči napunile su se suzama, pa priznajem, da je njegovo ganuće zahvatilo i mene.

»Kako vidim, vicomte«, reče onda prijazno, »u vama nije zatrta svaka nada, kao što možda mislite, a moja je draga Alijeta jedna od onih entuzijastica, kojima Bog katkada daje moć da stvaraju čudesa«.

»Gospodine biskupe«, odgovorim ja, »iako mi je vrlo teško u ovom času, gdje osjećam, kako se vaše srce otvara prema meni, to vam moram svu istinu do kraja ispovjediti, jer ne ću, kako sam vam već rekao, da svoju sreću zahvaljujem ikakovoj laži. — Saopćujem vam dakle, da sam prije pô sata bez svoje krivnje slušao razgovor izmedju vas i vaše gospodjice sinovke. Razabrao sam onda, a sada razabiram još i bolje po vašim riječima, da biste se odlučili uslišati moje molbe i dali mi ruku gospodjice Alijete, kad bi bilo opravdane nade, da ću se povratiti u krilo crkve. No, gospodine biskupe, pošto sam vam otvoreno rekao, čega se ne trebate bojati od

mene, valja da vam isto tako reknem i čemu se od mene ne trebate nadati. Osjećam, da je u meni umrtveno zauvijek svako vjerovanje u nadzemaljske stvari i da mu je dapače i korijenje iščupano. Ni jedna hridina Crvenoga mora nije manje sposobna da primi u sebe žilu ikakova cvijetka, nego što je moja duša sposobna da primi zrno vjerovanja«.

»Kad ovako mislite, onda je pošteno, da i otvoreno kazujete«, prihvati biskup, ali Gospod ide svojim putovima«.

On ustane.

»Sinko moj«, uze opet ozbiljnim glasom, »završit ću ovaj razgovor riječima jednoga svetog Pape: »Blagoslov starčev ne može nikome škoditi«. Hoćete li primiti moj?«

Ja se usrdno naklonim.

On učini nada mnom mistični znak. Ja ga pozdravim i podjem.

Kad sam došao da vratâ, zaustavi me riječima:

»Gospodine vicomte, nemojte odlaziti. Počekajte nas u vrtu!« — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Završavam svoj dnevnik, jer je ovim dokončan jedan odlomak moga života, što sam ga želio opisati. — Gospodjica Alijeta, obećala mi je ruku s dopuštenjem svoje porodice. Ja je prihvaćam s osjećajem duboke zahvalnosti, pa ću gledati, koliko bude stajalo do mene, da usrećim svoju ženu onako, kako ona to zaslužuje svojom dobrotom, ljepotom i dražešću.

Pripovijest.

Dnevnik vicomta Bernarda nije bio dovršen, kako je on mislio. Bio je samo prekinut. Opet ga se je morao latiti pod dojmovima doživljajâ, koji su bili barem toliko znatni za njega, koliko oni, poradi kojih je prvi put uzeo pero u ruke.

Izmedju prvoga i drugoga dijela ovoga dnevnika, ili bolje: izmedju odlomaka njegova dnevnika, utisnuo se razmak od nekoliko godina. Nastojat ćemo, da ovu prazninu što bolje ispunimo s pomoću nekih porodičnih dokumenata i s pomoću osobnoga sjećanja.

Učinili bismo nepravo vicomtu de Vaudricourtu, kad bismo onaj opis, što ga je on svojeručno nabacio na predjašnjim listovima, uzimali doslovno. Iz hotomičnog pretjeravanja i vidljive afektacije piščeve mogao je čitalac razabrati pravu sliku mladoga čovjeka, kad je došao u doticaj s porodicom Courteheusovom, pa je uvidio, da Bernard nije mogao biti ni tako površan ni toliko tašt, kako se je želio prikazati. Nema sumnje, da je morao imati sasvim drugih vrlina, koje su mogle začarati djevojku Alijetina značaja. Ona je zacijelo, uz rijetku čistoću svoje naravi, morala biti prava žena, koju je zanesla sjajna spoljašnjost i otmena elegancija Bernardove

svjetske osobnosti. Ali se ne smije ni o tom sumnjati, da bi se zanimanje mlade žene brzo rasplinulo u ravnodušnost i odvratnost, kad se uz ove njegove vrline ne bi nalazilo i dubljih osobina i plemenitijih strana. U prvi mah bila je Alijeta presenećena i osvojena jednostavnošću njegova ponašanja, kojemu se nije nadala kod ovakovog salonskog junaka. Ovaj mladi i opasni Bernard umio je — pored sve svoje velike lične samosvijesti — u društvenom saobraćaju spojiti proračunanu čednost s onom nesvijesnom koketerijom, koja čini jake ljude upravo neodoljivima. Osim toga bio je vicomte vrlo obrazovan čovjek s universalnim znanjem, pa mu je duhovitost primala, kakogod je zaželio, najrazličitije boje. Još suviše osjećao je posmatrač, da ima posla s ponosnom, otvorenom i velikodušnom individualnošću, koja je mrzila sve, što je bilo lažno i nepravo. Zaista, plemenita i velika duša!

Ovakovu dušu spasiti i povratiti je k Bogu, bio je zadatak, koji je mogao oduševiti mlado i religiozno srce, pa je ovom željom gospodjica de Courteheuse objašnjavala i ispričavala svoju sklonost, koju joj razbor nije sasvim odobravao. Ovom željom ispričavao je i časni prelat — kako je to Bernard dobro opazio — svoju popustljivost i slabost prema ljubavi svoje sinovke, koju je toliko obožavao. Oboje bilo je, kako je rekao dobri biskup, sanjarske i romantične ćudi. A tko od nas nije poznavao medju prelatima našega vremena, medju najboljima izmed dobrih, nekoliko nježnih, entuzijastičkih srdaca, koja su zagrijana toplom romantičnošću? Neka ih prekori, tko može. Što se nas tiče, mi ljubimo i radujemo se

entuzijazmu, makar on odvodio i na stranputice. Radi entuzijazma ne će svijet propasti.

I.

Prvih dana naredne godine vjenčao se vicomte de Vaudricourt s gospodjicom de Courteheuse. Nekoliko sedmicâ bilo je posvećeno uredjivanju mladenačkoga stana u jednoj palači gradske četvrti Monceau, našto se mladenci odvezoše u Italiju. Jedan specijalan dogadjaj, koji se često dešava na medenim putima, skratio je njihovo putovanje, pa se povratiše u Pariz, prema koncu mjeseca travnja. Tek sada počeše za njih iskušenja zajedničkoga života.

Ako muž nije baš čudovište od čovjeka — što je uvijek pravi izuzetak — rijetko se dogadja, da žena ne bi bila bar donekle sretna za prve godine braka. Pa ako joj, kao gospodji Vaudricourt, padne u dio sreća, da joj se već iza nekoliko mjeseci nasmiješi nada u skoro materinstvo, bit će zaštićena još dosta dugo od nemilih presenećenja. Ovo novo približenje, koje s vremenom izgubi svoj čar, ali koje zasad ima još znatnu moć, nameće mužu dužnosti i primorava ga na neke obzire. Osim toga donosi ova roditeljska sreća i za oca i za majku neiscrpnu gradju za različite razgovore. Pa ako se muževo srce ponovno zaželi starog momačkog života, ako ga stanu mamiti stari klubovi, budoari ili druge kakove uspomene, onda se on pritrpi i umiri mišlju, da je ovo stanje samo prolazno, pa da će se opet povratiti predjašnji dani. Na taj način ostaje sve u svom redu, pa su i muž i žena zadovoljni. Ona se

zadovoljava uvjerenjem, da će tako uvijek ostati, a on — protivnim.

Za gospodju de Vaudricourt ipak ni ovo prvo, najljepše doba bračnoga života, nije ostalo nepomućeno. Jadnoj Alijeti nije bilo nepoznato, da su Bernard i njegov stric u prvom redu od nje očekivali, da će im održati porodično ime u muškoj lozi, ali ju je zadesila nesreća, da je dala život djevojčici — doduše dražesnom djetetu — ali ipak samo djevojčici. Plačući zamolila je muža za oproštenje, no on joj je odgovorio, po svom običaju, šaljivim riječima, uvjeravajući je, da će ona kasnije već ovu svoju pogrešku popraviti, jer se male zablude svakoj debitantici opraštaju.

Druga nevolja za gospodju de Vaudricourt nadošla je, kad se je uvjerila, da svoju kćercu ne će moći sama dojiti. No njegovala ju je s tolikom brigom i toplom nježnošću, kako je to samo ona mogla. Dijete joj je poslužilo i najboljom izlikom, da se u prvo vrijeme mogla riješiti obavezâ prema pariskim salonima, u kojima joj je bračna veza sa sjajnim i mnogo hvaljenim vicomtom de Vaudricourt zajamčivala, da će biti primljena, ako ne s osobitom simpatijom, a ono bar s najvećom radoznalošću. Ovaj njezin materinski položaj odgovarao je njenim željama u pogledu na životni plan, što ga je — prema savjetima svoga strica — u sebi nacrtala. Prema toj osnovi ne bi u njenom životu svjetske slasti zauzimale mnogo mjesta. Monseigneur de Courteheuse bio je, kao i njegova sinovka — premda su u Parizu bivali vrlo rijetko i to samo na kratko vrijeme — odviše bistre glave i oštra opažanja, a da ne bi

mogli značaj pariskoga života pravilno ocijeniti. U tom poslu nije na njih utjecala ni uskogrudna devotnost ni plašljivost provincijalne ćudi, nego su sa sobom donosili samo čistoću duše. Držali su, da je samo preobilnost i različitost dojmova udarala pariskom životu biljeg nemirnosti i rastresenosti, koja se nikako nije podudarala s njihovim nazorima o ozbiljnosti života. Kao gospodja Vaudricourt došla je Alijeta svojom bistrom glavom vrlo brzo do uvjerenja, da nije samo preobilnost, nego i suština svjetskih zabava, stajala u protivnosti, što su je njoj dale narav i odgoj. U prvi mah gledala je sve kao kroz maglu i nije mogla pravo obuhvatiti tolike nepoznate i odvratne stvari, ali je i to dostajalo, da ju odlučno utvrde u životnoj osnovi, koju je odabrala, i to ne samo poradi toga, jer je ta osnova odgovarala njezinim sklonostima, nego prije svega zato, što joj se činila najzgodnija za njene najintimnije želje, t. j. za obraćenje njezinoga muža.

Savjeti njenoga strica, koji su se uostalom podudarali s njenim osjećajima, upozorili su je za vremena na veliku opasnost, koja bi mogla nastati, kad bi počela svoju osnovu otvoreno izvoditi.

»Valja da se dadeš na posao jedino dobrim primjerom«, govorio je umni prelat. »Ne dotiči se nikako religioznih pitanja sa svojim mužem, pa gledaj da se ukloniš svakom prigovoru, svakoj opomeni i aluziji. Tim stvarima bi ga umorila i odbila od sebe. Zadovolji se, da ga usred svjetskoga meteža upozoravaš na slatki mir kršćanskoga doma, te nastoj, da te upozna, ljubi i blagosivlje, pa će onda on jednoga dana upoznati, zavoljeti i blagosivati Gospoda Boga, koji je tebe učinio onom, koja jesi«.

Tako je gospodja Vaudricourt iza obligatnih i dosadnih prvih posjeta uzela svoje materinske dužnosti za izliku, da uzmogne svoja poznanstva ograničiti na uski krug redjakâ i najbližih prijatelja svojega muža. Inače je što više ostajala kod kuće, pa je upotrebila sav svoj gospodarski talenat i sav otmeni ukus, da kuću što bolje iskiti. Salon i budoar bili su joj uvijek ukrašeni obiljem cvijeća i grmečaka, koji su u svom umiljatom razmještenju stvarali prijatne kutiće. Kod ovoga ukrašavanja, kojemu je Alijeta svaki dan posvećivala nekoliko sati, bila se — mora se priznati — sasvim odbila od strogoga stila iz vremena Ljudevita XIV., glavni joj je zadatak bio, da se svidi svome mužu i prilagodi njegovim sklonostima. Kao kontrast ovom donekle mekušnom uredjaju, bila je mlada žena obratila jednu dvoranu u biblioteku, pa poslagala izmedju rimskih skulptura knjige svojega oca, što ih je bila donijela sa sobom iz Varavilla. Jedan od prvih njenih snova bio je taj, da ove drage, stare knjige još jedanput pročita s isto tako dragim svojim mladim mužem.

Nije potrebno ni napominjati, da su privatne sobe vicomtove pružale mladom plemiću uvijek novih iznenadjenja, što mu ih zacijelo nije priredjivala njegova služinčad. Dok je on svoju osobu s velikom pomnjom njegovao i pokazivao osobiti smisao za red, ipak mu je — kao i većini muškaraca, koji su dostojni muškoga imena — bilo sasvim nemoguće u svojoj okolini održati potpuni red. Zato ga je sada upravo zanosilo, da je svuda oko sebe razabirao najveći red, pa nije mogao uzimati ni jedan rubac, ni jedne rukavice navlačiti, a da ne udahne svježi miris

cvjetnih kesica, što su ih po svim njegovim ormarima razasule vilinske ruke.

Ipak je izmedju svih dobrih i lijepih stvari, što ih je mlada vicomtessa na sve strane razasipala, da svom mužu učini domaće ognjište što milijim, bila ona sama najbolja i najljepša, premda je ona o tom bila najmanje svijesna. Nije bila samo lijepa, nego joj je još osobitu dražest pridavalo njeno ozbiljno a djetinjsko lice, njen elastični hod, njeno svijetlo i čisto čelo, a naročito duboke oči, koje su se sjale kao smaragd. Pored toga dotjerao se je njezin prirodjeni ukus za nekoliko mjeseci pariskoga boravka do tolikoga savršenstva, da joj je odjeća u svojoj jednostavnoj, harmoničkoj i otmenoj eleganciji bila upravo uzorna. Već nam je poznato, da je bila ozbiljnoga mišljenja, pa iako joj je naobrazba bila donekle jednostrana, ali zato ipak nije bila ni u čemu površna.

Bernard nipošto nije bio nepristupačan nježnoj pažnji svoje žene, ali su mu radost narušavale skrivene namjere ženine, koje je on jasno prozirao. Držao je ženu neobično dražesnom, milom i razboritom, ali se uza sve to nije mogao oteti osjećaju, da je išla za tim, da ga zatvori u krletku, ukroti, pa da ga onda malo pomalo priuči na svoje najmilije melodije. U tišini se tome podsmjehivao, pa podvrgavajući se skrivenoj politici mlade žene popustljivošću dobroćudnog i još uvijek zaljubljenoga muža — ipak mu nije padalo ni na kraj pameti, da se poradi toga odrekne slobode svojega mišljenja i rada. Iako je uvelike poštovao Alijetine vrline, nije mogao a da s nekom muklom zlovoljom u srcu ne opazi, kako se

ona sve više skriva za svoje materinske dužnosti, da se uzmogne što potpunije otrgnuti od pariskoga života i odvojiti se od svega svijeta kao kakova Thebaida. Nema sumnje, da je umio cijeniti intimni saobraćaj sa ženom, njezin duh i zabavu s njom, no pored svega toga osjećao se je u njenoj blizini dosta nevoljko, što je i sasvim razumljivo. Vrlo se naime malo nalazi — ako se uopće nalazi — temâ za razgovor, koje se ma na koji način ne bi mogle svesti na religiozno pitanje, jer je vjera ipak na dnu svega. U društvo, kakvo je naše, koje se redovito sastoji ponajviše od ravnodušnih i skeptičnih ljudi, to se toliko i ne opaža. Ali čim dodjemo u doticaj s oduševljenim vjernikom — govorili mi o umjetnosti, znanosti, literaturi ili politici — odmah osjetimo neku ženantnost; svaki se čas nadjemo u opasnosti, da ćemo se dotaći religioznih stvari pa da ćemo pozlijediti osjećaje, koje bismo rado poštovali. Tako su eto i Bernard i Alijeta osjetili nepriličnost zabranjene teme, kadgod su se upuštali u intimno ćeretanje, kod svake zajedničke lektire i kod izmjenjivanja dojmova, što su ih poprimali u kazalištima i na soarejama.

Sjećat ćemo se, kako je vicomte Bernard, kad se je zaručio s gospodjicom de Courteheuse, bio uvjeren, da će već kratki boravak u Parizu nadvladati nabožne pretjeranosti njegove vjerenice i prekomjernost vrlina svesti na najpotrebitiju mjeru. No ako se ona odluči, da i u Parizu ostane u divljoj osamljenosti, pa nastavi živjeti jedino za Boga, svojega muža i dijete, onda ne će biti nikakove nade, da bi se što moglo promijeniti. Bernardov pošte-

njački osjećaj kazivao mu je, da bi bila krajnja pogreška voditi ženu na put lakoumlja, ali je ipak bio duboko uvjeren, da bi i njemu i njoj koristilo, kad bi mu pošlo za rukom odbiti je od prekomjerne strogosti. — Jedne večeri, dok je poslije dinera pušio u biblioteci, pomisli, da se ne bi ogriješio o svoju ženu, kad bi joj predložio, da u jednom bulvardskom kazalištu skupa pogledaju »Šest Mollenchartovih žena«, djelo, koje se je baš u to doba mnogo hvalilo i dosjetke iz njega ponavljale u svim salonima.

»Ti si se, draga Alijeta, doista previše odbila od svjetskih stvari«, reče Bernard. »Većina mladih djevojaka udaje se danas u prvom redu poradi toga, da mogu posjećivati predstave u Folies-Bergèresu. Priznajem, da je i ovo jedna vrsta lakoumnosti, ali — molim te — zar ti ne zapadaš u drugu protivnost, kad u svakom drugom kazalištu, koje nije »Théâtre Français« ili »Opera«, nazireš prokletu instituciju, u kojoj se čovjek samo kvari?«

»Ali zaboga, dragi Bernarde — da podjem na predstavu »Šest Mollenchartovih žena«? odgovori ona sumnjičavim glasom.

»No, dakako, nije to ni »Cid« ni »Britanicus«, nego prosta lakrdija... Ali zašto ne bi išla? Zapitajmo tvoje proročište! Molim te, budi tako dobra, pa mi nadji drugi svezak Molièrovih skupljenih djela, u kojemu se nalazi »La Critique de l'école de Femmes«... Evo, u posveti na Anu Austrijsku nalazim riječi, koje kao da su pisane za vicomtessu de Vaudricourt: »Milo mi je, da mogu razveseliti Vaše Veličanstvo — Vas, Madame, koji ste dokazali, da prava nabožnost nije nesklona pristojnoj za-

bavi... i koji ne nalazite za nevrijedno, da se nasmijete istim usnicama, koje se umiju tako usrdno moliti Bogu!«... No, draga moja, što veliš na to?«

»Velim, da Molièru i tebi ne mogu ništa odbiti«, odgovori vedro i veselo mlada žena — »poći ćemo dakle, da vidimo tih »Šest Mollenchartovih žena«.

Svako stoljeće ima svoju osobitu šalu. U sedamnaestom stoljeću bila je ta šala nešto gruba, onako à la gauloise (na galski način), ali je bila slobodna, zdrava i nije vrijedjala. To je bio Molièrov način. Naš vijek naprotiv, koji je rafiniraniji, voli nešto raspušteniju dosjetku ne samo na pozornici nego i u knjigama. Madame de Sévigné, koja se je inače rado smijala, zacijelo bi ostala hladna pri predstavi »Šest Mollenchartovih žena«, pa je i gospodja de Vaudricourt, koja je takodjer odrasla u atmosferi plemenite markize, ostala ledena. Kao kakvom dobro odgojenom djetetu, koje iznenada dovode u prostije društvo, bilo je i njoj, da zaplače. No ona se je silila, da se mužu za ljubav i nasmije, ali joj to nije polazilo za rukom, pa je on brzo uvidio, da je ovaj prvi pokušaj obraćanja i spremanja za društvene zabave promašio cilj.

Još iste godine mislio je Bernard, da je našao bolju priliku, kako će ženu istrgnuti iz prekomjerne ozbiljnosti i uliti joj u srce nešto smisla za životne slasti, kojima je bila dosad tako nesklona. Prema koncu zime udešavale su se, kao uvijek u krugovima pariske aristokracije, neke sjajne zabave u dobrotvorne svrhe. Naročito i u prvom redu imao se u Trocadéru održati veliki ples sa »sajmom« (kermesse), na kojemu odlične prodavačice nude pod sjajnim šatorima različite stvari na prodaju. Vicomte de Vaudricourt, koji je od naravi bio čovjek dobrotvoran, običavao je, na takim zabavama aktivno sudjelovati, jer mu se tu pružala prilika da sirotinji pomogne, a gospodjama svojega kruga, kao i samom sebi, priredi veselje. Mislio je dakle, da će hvale dostojna i gotovo religiozna svrha ove svečanosti zadobiti simpatiju njegove stroge gospodje i nadvladati sve skrupule. Kad je dakle bila zamoljena, da poradi svoga visokoga položaja i ljepote primi čast patronese i prodavačice, stao ju je i on živo nagovarati, da se odazove molbi. Ali na njegovo veliko čudo — ona odbije ovu čast. Ispričavala sa svojom mladošću, bojažljivošću i slabim poznanstvom. Bernard se ražesti i stane joj dosta ljutito predbacivati, da se — odbijajući ovu molbu — stavlja u protivnost i prema svojim vlastitim nazorima kao i prema religiji, jer odbija ne samo dobrotvorno nego i Bogu ugodno djelo. No ona mu sa smiješkom odgovori:

»Onomadne si mi pročitao jedno mjesto iz Molièra, a ja bih tebi sada mogla vratiti milo milim, pa ti pročitati iz Pascala pismo oca Lemoyna, koje govori o »komotnoj nabožnosti«...

Bernard se nasmije i ostavi se jalova posla. Pomalo stane gubiti srčanost, pa pošto učini još nekoliko sličnih pokušaja s istim neuspjehom, odrekne se nastojanja, da »humanizira« ženu i privede je dnevnoj »civilizaciji«. Pored svih svojih vrlina Alijeta je bila nepristupačna puritanka, pa nije bilo druge, nego položiti oružje, te joj za ljubav tolikih dobrih osobnosti oprostiti nastranosti, puštajući je,

dā živi svojim pustinjačkim životom i da se odšulja s plesa kao Pepeljuga, kad je došlo vrijeme kotiljonu.

Ali se je i Bernard osjetio u pravu da od toga časa podje za svojim ličnim sklonostima, pa se je malo pomalo vraćao momačkim običajima, ali je sve to radio sa što većom diskretnošću i obzirom kavalira, koji umije čuvati duševni mir i dostojanstvo svoje žene.

Tako je Alijeta ostajala sve više osamljena u svom dražesnom kućanstvu, što ga je — samo da privuče muža — ukrasila s tolikom ljubavlju i nadom... Koliko je žalosnih časova provela ovdje u čekanju, koje je postajalo sve dužim! Koliko je bolnih poljubaca dala miloj kćerki, koja se je upravo kao i mati beskorisno kitila za ljubav zaboravnog i nezahvalnog oca!... Koliko je vrelih suza kanulo na uspavano dijete!

Bernard je, vraćajući se kući, često nalazio ženu vlažnih i crvenih očiju. I poradi toga srdio se je sve više. Što je zapravo htjela? On je mislio ili se pretvarao da misli, kako ona ide za tim, da ga odbije od pariskoga života i njegovih navika, pa da ga privuče k sebi i samostanskom pustinjaštvu. Alijeta je medjutim bila odviše razborita, da bi se podavala ovakvim snovima, ali je svakako smatrala nemirnost svjetskih zabava nepodesnom — koliko za muža, toliko i za nju — i nespojivom s ozbiljnošću života. Željela je dakle iz dna duše, da ga svrati s toga puta i skupa s njim osnuje tiho ognjište, koja su doduše u Parizu vrlo rijetka, ali se ipak gdjegdje nalaze, i uz koja se u skrovitosti dade osnovati uistinu dostojan i

sretan život, pun duševnih užitaka. Alijeta je i sama umjela cijeniti visoke i otmene slasti, koje pruža u različitim oblicima veliko intelektualno središte, kakav je Pariz, ali bi njoj bilo poćudnije, kad bi se mogla nauživati ovih slasti u malom, odabranom, ozbiljnom i miroljubivom krugu, daleko od bučnoga meteža, od bulevardske grozničavosti i društvene opojnosti, kako joj se prikazivao prljavi talog pariskoga društva.

Kad bi natuknula mužu nešto od idealnog života, za kojim je čeznula, on je samo sažeo ramenima ili promrsio kroz zube: »Utvare!... Ideali XVII. vijeka iz kruga markize de Rambouillet!«

Medjutim je nesporazum medju njima rastao, pa je ovo dvoje dobrih ljudi počelo patiti jedno od drugoga.

U ovom smućenom odlomku u životu mladoga para dogadjalo se je, da je oboje povjeravalo svoje nevolje jednim istim osobama. Bila je to vojvotkinja de Castel-Moret, stara prijateljica Vaudricourtove porodice, a jedina žena u Parizu, s kojom je Alijeta usrdno općila. Vojvotkinja je medjutim bila u moralnom i religioznom pogledu daleko od toga, da bi utvrdjivala mladu prijateljicu u prevelikoj ortodoksnosti. Život vojvotkinje bio je, istina, bez ikakove ljage, ali se to nije objašnjavalo toilko njenim prihvaćenim principima, koliko prirodjenim sklonostima i baštinjenim nagonima. I sama je običavala govoriti, da je rodjena kao poštena žena, pa da nema u tom nikakvih osobnih zasluga. Bila je stara gospodja, koja je mnogo držala do svoje spoljašnosti, pa joj je i bijela kosa mirisala. Svi su je voljeli zbog njene

staromodne gracioznosti, duhovitosti i velike duševne bistrine, koju je rado stavljala na raspolaganje svima, koji su od nje tražiti savjeta. Katkada je i oženila kakvog mladića iz svojih krugova i udavala djevojke, ali joj je ipak bila glavna spicijalnost pomagati onim bračnim parovima, koji su se počeli raspadati — što nipošto nije bila nikakova sinekura... Veći dio svoga vremena dakle ispunjavala je krpljenjem poderanih brakova.

»Teško je išlo«, običavala je govoriti — »ali je stara riječ, da krparija kuću drži, a može katkad da dulje podrži nego nekrpljena odjeća«.

Dobra vojvotkinja bila je već otprije donekle upućena o neskladnosti braka, jer su joj i Alijeta i Bernard napolak povjeravali sitnije nesporazumke, pa zato nije bila ni najmanje iznenadjena, kad je vicomte de Vaudricourt jednoga dana zatražio njenu vrhovnu kompetenciju u bračnim poslovima i zamolio je za konsultaciju u ovom osobitom slučaju.

»Draga vojvotkinjo«, govorio je, — »znali ste, kako sam prije živio, a znate i kako sada živim. Učinio sam sve, što sam mogao, da odbijem ženu od samostanskoga života, u koji je zapala, ali ona tvrdokorno ostaje, kakva je i bila. Dobro — ja poštujem njenu maniju... ali nisam nipošto voljan zatvoriti se skupa s njom u ćeliju, da se molim njenom Bogu i brišem djetetu nos«.

»Dragi vicomte, vi ste uzrujani«.

»Jesam! Ljut sam, pa kako i ne bih bio? Nemam ništa, radi čega bih se prekorio. Ili zar možebiti nije njena krivnja, što uvijek moram polaziti sâm u društva i što sam nastavio živjeti u klubu? Ona sada

sjedi u kutu, plače dan i noć... a kako imam ludo srce, kojega se to duboko doimlje, otrovan mi je sav život. Pa onda ono uvredljivo govorkanje! Jedni pripovijedaju, da sam ja ljubomoran, a drugi, da ona nije pri zdravoj pameti... Molim vas, zar ovo može ikome biti prijatno?«

»Vi ste svakako čudan svat!« prihvati vojvotkinja. »Sretan slučaj bacio vam je usred Pariza u naručje ženu, koja nije mahnita, a vi se još tužite!... Bože moj, voljela bih vas vidjeti samo petnaest dana upregnutog u ista kola sa čeljadetom, s kojim sam ja imala sreću provoditi prošlo ljeto u Dieppu. Bila je prava Parižanka najčistijega soja... Stanovala je u istom hotelu sa mnom, pa joj se nisam mogla dosta nadiviti. Prije zore čula sam, kako udara svojim štapićem po hodniku, a onda sam imala prilike gledati je, kako sa svojom pratnjom — bila su to četvorica, petorica pustopašnih mladića vašega kova, vicomte — polazi u šetnju, kojoj se onda još pridruživao i muž. Podsukanih sukanja polazila je prema morskom žalu: na ribarenje, ako je bila osjeka, ili na kupanje. Kad je dolazilo vrijeme objedu, vraćala se je natrag, dakako sa svojom pratnjom, pa sam je promatrala, kako — da se okrijepi — jede salatu od krastavaca, pečeno meso s gorušicom i punu zdjelu jagodâ... Nato je odlazila na streljanu, da ubije nekoliko golubova — onda u kasinu, gdje je progutala dva sladoleda, usput izgubila pedeset lujdora na hazardnoj igri, a odande se spremila k fotografu... Kad je i ovo bilo dovršeno, onda je sjela u break s praporcima na konju — dakako neprestano u pratnji svojih momaka — pa se izvezla do Polleta, gdje je pojela tri funte morskih

rakova, da može sa što većim apetitom večerati u kabaretu Arques, a onda se povratila u kasinu, da na bakaratu dobije natrag svojih pedeset lujdora. Kasnije je odlazila na souper, popila vrč piva, zatakla cvijet u kosu, otplesala jedan valcer i onda se triumfirajući oko tri sata ujutro povratila u hotel — dakako uvijek u pratnji svojih mladića, koji su sada bili blijedi i ispijeni — ali bez muža, koji je valjda gdjegod na putu umro!... I pored svega toga, dragi vicomte, bila je ova gospodja u svakom pogledu poštena, no recite mi, molim vas, da li biste vi htjeli, da vaša gospodja bude ovakva?«

»To bi mi barem donosilo promjenu«, odgovori Bernard smijući se.

»Takve su vam dakle današnje mlade žene«, nastavi vojvotkinja, — »jer ćete i sami znati, da ova, koju sam opisala, nije nikakav izuzetak. A vi dolazite, da mi se potužite, dok vam je gospodja pravi biser i angjeo od žene, dobra, razborita, obrazovana i ozbiljna, kojoj ne nalazite druge mane, nego da je svetica... U ovom pogledu doduše možda malo pretjeruje, ali je njena ljubav prema vama tako velika, da vam ne će biti teško dozvati je k pameti... Ali vi kao da nemate prave volje za taj posao? Dobro dakle, ja ću sama preuzeti stvar u svoje ruke«.

Vicomte de Vaudricourt poljubi vojvotkinji dvaput ruku i ode. Sutradan podje gospodja Castel-Moret, koja se je sa svom ozbiljnošću dala na posao, k Alijeti. Zatekla ju je sasvim klonulu, prebijenu i bez pouzdanja u samu sebe, riječju: u najboljem raspoloženju, da primi savjete, pa i oštre opomene. Vojvotkinja joj je blago predočila, da bi obraćanje i po-

pravljanje njenoga muža bilo bez svake sumnje vrlo zaslužno, ali i vrlo teško djelo, pa da je ona pogriješila, kad je pokušala taj posao izvršiti na dvoje na troje. Nije bila dosta strpljiva i oprezna; nije u pravi čas pustila, pa onda opet potegla uzde, te joj se je zato muž propeo i oteo. Punokrvni Parižanin, kao što je on, razmažen i skeptičan do srži, čovjek, koji je naučen na bulvardski život, nije nikako mogao biti preko noći predobiven za ozbiljno kućanstvo, a još manje povraćen religioznim principima. Da se to postigne, moralo bi se dogoditi pravo čudo. Alijeta je svakako podobnija nego itko drugi da to izvede, ali bi za taj posao u prvom redu trebalo, da ostane u što većoj blizini s njim, rukom o ruku, da ga uzmogne i pomilovati i zategnuti mu uzde. Ukratko: — ako želi da mužu ucijepi nove nazore, valja najprije da se prilagodi njegovim sklonostima, kako se ne bi poplašio i pobjegao joj iz ruku...

Gospodja Vaudricourt bila je tako slomljena premnogim razočaranjima, koje je preturila, toliko izmorena unutrašnjim borbama i u tolikoj bojazni, da bi mogla sasvim izgubiti muževu ljubav, da je upravo očajno udarila novim putem, što joj ga je označila vojvotkinja. Prvi korak bio joj je osobito težak. Sjetila se, da joj je muž bio osobito nemilo dirnut, kad je ona iza poroda odredjivala nov program svom dnevnom radu. pa se ustručavala da svako jutro izjaše skupa s njim u Bois de Boulogne. Mislila je naime, da se mora odreći jahanja, koje je tako strastveno voljela, jer bi joj jahanje smetalo u izvršavanju jedne navike, kojoj je bila vjerna još od djetinjstva. Htjela je naime i ovdje svako jutro polaziti misu u crkvi St. Augu-

stinu, kao što je to običavala činiti u maloj crkvici svoga Varavilla. Ovaj običaj nije proistjecao iz jednostavne religiozne dužnosti, nego ju je prožimao do najtanje žile. Kad je glavom u rukama klečala na svojoj klupi u crkvi, osjećala je, kako joj se kroz najusrdnije molitve javljaju dojmovi dalekih vremena, kad još nije znala — za jad i bol... U duši je gledala poljsku stazu, koja ju je vodila od dvorca do crkve, osjećala je miris šipka iz živice, a slušala na groblju pucketanje staroga drveća u žarkom suncu... Medjutim bila je na krivu putu, pa je to i uvidjala. Odmah sutradan iza posjeta i opomenâ vojvotkinjinih, rekla je mužu, da ne može odoljeti želji da se projaše, pa bi se vrlo rado skupa s njim ujutro prošetala na konju.

Bernard ju presenećen pogleda. Onda joj prihvati ruku i reče:

»Činiš mi veliku ljubav, Alijeta. Ja se tobom ponosim, pa se zato vrlo rado s tobom pokazujem pred svijetom«.

Ove riječi, koje se rijetko čuju iz usta oženjenoga čovjeka, a pogotovo rezerviranog i podrugljivog, kao što je bio Vaudricourt — najtoplije su razigrale srce mlade žene i podbole ju na još veće žrtve.

Od toga časa izašla je iz svoje samoće, polazila u društva, zimi se pokazivala češće u kazalištima, a ljeti na trkalištima, riječju: nije se više opirala da zaplovi strujom velikoga društva. I Bernard se počne usiljavati na neke žrtve, samo da joj ugodi: — modificirao je neke svoje navike, odrekao se nekih ličnih zabava, a često i zanemarivao klub, da uzmogne pratiti ženu u društva. Život im se opet približi, brak im postane

novim proljećem, a u saobraćaju im se stane razabirati uzajamna zahvalnost i tolika nježna vedrina, da su se ovi dani mogli ubrojati medju najsretnije časove, što ih je doživjela mlada žena.

II.

Medjutim je pariski život ogromno kolo, iz kojega se čovjek teško izvlači, ako ga jedanput zahvati. Gospodja Vaudricourt takodjer je doskora zapala u ovaj vrtlog, gdje jedan poziv izazivlje drugi, jedno poznanstvo dovodi drugo i jedna zabava nameće sto obvezâ, kojima nikada ne vidiš kraja ni konca. U prvi mah osjetila je s neprijatnošću, a kasnije s grozom u srcu, da sve više gubi slobodu, vrijeme, pa i vlastitu osobnost, pa da više ne pripada sebi, nego svijetu.

Ali to još nije bilo sve, što ju je u ovom novom životu žalostilo i vrijedjalo. Sva je zašla u ono bučno društvo, koje se koketno sámo nazivlje »tout-Paris« (sav Pariz), i koje se smatra elitom, što ne vidi i ne čuje ništa osim sebe, pa i ne govori ni o čem drugome — a o tome govori previše.

Najneprijatnije se doimao mlade žene, koja je po krvi, srcu i odgoju bila čista Francuskinja, onaj kosmopolitski karakter, koji se sve više nameće pariskom društvu. Dobro je poznato, kako znatno utječe na Parižane strani elemenat. Nema sumnje, da medju ovim tudjincima i tudjinkama ima velik broj ljudî, koji su mili i dostojni svakoga poštovanja — dapače i u Francuskoj! Ali kao što nailazimo u našim kazalištima na Engleze, koji dolaze kostimi-

rani, kako u svoja kazališta ne bi nikad smjeli dolaziti, tako isto opažamo, da mnogi stranci smatraju Pariz nekim sumnjivim boravištem, gdje mogu raditi sve, što se kod svoje kuće ne bi nikad usudili uraditi. Bezbrižna ekscentričnost, nepristojnost i drsko preziranje tudjega mišljenja — sve su to mane, koje se ne podudaraju s francuskom dušom, ali koje se pomalo ucjepljuju i nama neprestanom importacijom.

Pored ovih karakterističnih savremenih crta, koje ugrožavaju naše narodne osobine (u zagradama budi rečeno, da se Englezi umiju bolje čuvati), bilo je još i nekih drugih stvari, koje su se kosile s Alijetinim instinktom, idejama i osjećajima. Što je dublje zalazila u društvo i što ga je bolje upoznavala, sve joj je više dozlogrdjivalo i upravo joj se gadilo nesnosno brbljanje, kojemu se u Parizu nalazi toliko dnevnoga gradiva i koje upravo sve duhove potiskuje u redove banalnog mediokritetstva. Deset puta na dan slušala je u deset salona isti žargon, isto prâzno naklapanje, ponavljanje najprostijih kleveta, površne sudove i popularne dosjetke iz najnovije lakrdije, šta više, i dvolične šale iz kakvog café-chantanta. I nikad nije dolazilo nešto novo i individualno u ovim brbljarijama, koje su upravo umarale.

Sa skrivenom grozom u srcu promatrala je raspojasanu gomilu, koju kao da je bjesnilo spopalo, pa srnja u ludilu užitka od kolijevke do groba ne izlazeći iz epileptičkoga grča. Morala se je sjetiti onih sredovječnih plesača, koji su bili osudjeni, da plešu na groblju crkve, koju su obeščastili, tako dugo, dok se ne sruše mrtvi na zemlju, pa se je pitala, što iza ovog bjesomučnog ludovanja može preostati vremena za

porodični život, kućanstvo, za kultiviranje duha i pridizanje duše u one više regione, koji dovode u sklad život sa smrću? ... Upravo se prestravila, kad je osjetila, da je i nju strašna bujica povukla u vrtlog, kojemu nije mogla nogom doseći dna.

Još ju je dublje gnušanje spopadalo, kad je slučajno dolazila na one zabave, koje su podivljalošću ukusa i moralnoga osjećanja — potkrepljivane još i čitanjem izvjesnih knjiga — postale modom čak i u odličnim salonima. Kad je na primjer morala slušati, kako žene medju sobom ili dapače i s muškarcima govore o fiziološkim abnormalnostima, tajnim porocima i strašnim prirodnim zabludama, za koje pjesnik kaže: »Et de vices peut-être inconnus aux enfers« (poroci, za koje se možebiti ni u paklu ne zna).

Njena turobnost i užas još su se povećavali kad ju je zaokupljala misao, da se ton i moralnost francuskoga društva, u Francuskoj kao i u tudjini, presudjuje po ovoj pomiješanoj, bučnoj i izvještačenim načinom uvećanoj takozvanoj »eliti«, koja svojim skandalima i pustolovinama neprestano daje gradiva znatiželjnosti novinarskoj i podrugivanju širokih krugova. Gospodja Vaudricourt, koja se inače nije zabavljala politikom, razabra s grozom u srcu, da se visoki krugovi francuskoga naroda u neshvatljivoj bezbrižnosti odaju sve više zabavi i užitka, dok se u nižim slojevima od dana do dana sve jače razuzdava strast gospodske pohote i želja za slastima viših krugova. Pričinilo joj se, kao da se nalazi na palubi broda, koji je namijenjen smrti i na kojemu se časnici — mjesto da izvršuju svoje dužnosti — opijaju s prostim mornarima.

Najgore je u stvari bilo, što je osjećala, da joj se jadna duša sve više smućuje. Frivolan i rafiniran način života nije mogao ni za koga biti zdrava zabava, pa ni za čistu i plemenitu dušu, kakva je bila Alijetina. U sredini društva, koje je bilo toliko različito od nje same i koje je bilo nepristupačno svim višim idejama, dolazila je na misao, da je i sama ekscentrično biće, što ga je izuzetan odgoj izbacio iz prave kolotečine. Vjera u njoj dakako još nije bila potresena, ali ju je i u tom pogledu katkad smućivalo i u strah nagonilo uvjerenje, da u onoj velikoj gomili ljudstva stoji sasvim sama i bez ikakova potpornja. Ono, što je za nju bila glavna sadržina života, bilo je za većinu njenih poznanika samo pitanje tradicije, ukusa i dobroga tona; bio je to samo kao neki običaj, koji se — izlazeći iz crkve — ostavljao na crkvenim stepenicama do druge nedjelje, i za koji preko nedjelje nije nikome padao ni na pamet. U društvu samih bjesomučnika nije se ni najbistrije spoznanje samoga sebe osjećalo više sigurnim, pa se je Alijeta pitala u strahu, ne će li skepticizam i ravnodušnost njene okoline jednoga dana i nju zaraziti?

Medjutim je rasla njena mala kćerka, pa se je gospodja Vaudricourt počela za nju bojati upravo kao i za sebe. Kako će joj poći za rukom odgojiti je po svom srcu u zraku, s kojim se udisavalo ne samo nevjerovanje, nego i nemoralnost? U gradu, u kojemu se sve do ulaza u gimnazije i ženske liceje izlažu slike, koje su se nekada i u zloglasnim bruseljskim i ženevskim knjižarama najpomnije skrivale! Kako će očuvati ljubljenu kćerku od opasnih doticaja, izopačenih nauka, dvoličnih riječi u salonu i u sobi za slu-

žinčad — od pokvarenosti pojedinaca i moralne bezbrižnosti svih krugova? — Da bar j e d n u opasnost otkloni od djeteta, povjerila ga je isključivoj brizi svoje nekadašnje čuvarice Viktorije Genest, koju je dovela sa sobom iz Varavilla. Stara Viktorija, koja je pripadala gotovo izumrlom pokoljenju poštenih, privrženih i uvijek mrkih dvorkinja, vodila je malu Jeannu (Žanu) gotovo svako popodne na šetnju u park. Monceau ili u Champs-Elysées. Jednoga dana povratila se je još ljuća neko obično na duh savremenoga svijeta, — a nije bilo bez razloga. Pripovijedala je svojoj gospodarici, kako je jedna djevojčica, koja se je igrala sa Jeannom, upozorila neku svoju stariju prijateljicu pred Jeannom na jednu gospodju, koja se onuda provezla, i rekla: »Gle, ovo je kokota!«

»Odakle to možeš znati?« zapita starija.

»Znam sasvim pouzdano, jer je ljubovca tatina«.

Ovakvi slučajevi, kako je poznato, javljaju se vrlo često u Parizu u različitim oblicima, pa nisu bili nipošto podobni da olakšaju materinsku brigu Alijetinu. Da je bar u ovoj potištenosti imala neku nadu, da će makar na koji način djelovati na duh svoga muža i obratiti ga na svoju stranu! Ali o tom nije moglo biti ni govora. Njene žrtve bile su uludo prinesene, pa je duboko osjećala, da je Bernard ostao čvrst u svojoj strašnoj negaciji i nepokolebiv u skeptičnoj filozofiji. Ne može se reći, da je bio slijep za društvene zablude, koje su se Alijete tako teško doimale, ili da bi možda odobravao ove strahote, — razabirao je sasvim jasno zlo, ali mu nije nalazio lijeka. Nalazimo se — govorio je — u doba dekadencije ili transformacije, a ni u jednom ni u drugom slučaju

ne bi ništa pomagalo, kad bismo se digli proti fatalnosti razvitka. Razumije se samo po sebi, da ovo nije bilo i Alijetino mišljenje, pa je upotrebila ovu veću intimnost s mužem, da se upusti u dublje razglabanje ovog tugaljivog pitanja. On se je vrlo nerado upuštao u stvar, pa se je katkada znao i ražestiti kao čovjek, koji nipošto nije dozvoljavao da se proselitizam uvuče pod njegov krov, nego ga je bio spreman najodlučnije prognati iz svoje kuće.

Jednoga dana, kad se je poveo govor o moralu nižih društvenih slojeva, s kojima je Alijeta u svom dobrotvornom nastojanju često dolazila u doticaj, uslobodila se je mlada žena ustvrditi, da nauka o materijalizmu na nesreću dolazi ovim slojevima iz viših krugova:

»U tome imaš potpuno pravo«, odgovori Bernard, — »pa zaista ne znam, kamo će nas to dovesti i kakove strahote ova stvar još krije u sebi. No budući da se proti tome ne da ništa učiniti, bit će najbolje da se o tome i ne misli«.

»Dakle onako, kako je činio Ljudevit XV.?« prihvati Alijeta. — »No, dragi prijatelju, zar ti doista misliš, da se proti tome ne da ništa učiniti? Zar nije svemu krivo nestajanje religije, gubitak nade na život s onu stranu groba i sumnja u pomoć božju? Mahnita želja za zemaljskim užitkom sve smućuje, pa i tebe.«

»O tome sam i sâm uvjeren«, odgovori Bernard, — »ali što misliš time reći? Zar sam ja kriv, da se zemlja okreće i da je nevjerovanje ovladalo svim duhovima od najviših do najnižih slojeva? Želiš li možda reći, da bi moja dužnost bila poslužiti primjerom širokim masama? A kakav bih primjer mogao dati ja, koji ne vjerujem ni u što? Zar primjer hipokrizije i laži?«

Alijeta problijedi i ne odgovori ni riječi.

»Drago moje dijete«, nastavljao je on tvrdim glasom —» ti se boriš proti nemogućnostima. Ostala si čista kršćanka u društvu, koje je još samo po imenu kršćansko. Ne želiš valjda reformirati čitav vijek. Zar misliš, da ćeš Pariz XIX. stoljeća obratiti u opatiju Port-Royal-des-Champs, u kojoj ćeš moći igrati ulogu majke Angjelike? Molim te, odreci se toga! U prvom pak redu zaklinjem te, da se ostaviš nastojanja, kako bi mene osobno povratila k svome vjerovanju. U tom pogledu upravo te je spopala manija, pa otvoreno priznajem, da me to već i ozlojedjuje, jer razbiram tvoju namjeru u svakoj riječi i u svakom tvome činu. Dosad sam držao, da sam se prije vjenčanja o toj stvari sasvim jasno izjavio, to mi najbolje može potvrditi tvoj stric. Učinio sam to s najvećom savjesnošću, jer ti u tom pogledu nisam htio ostaviti nikakove varave nade i uštedjeti ti bol razočaranja, koja se nalazi u svakoj tvojoj patnji i koja je, da pravo reknem, jedina tvoja bol. Odreci se zauvijek ovoga snova ... nemoj na to više ni misliti ... pa ćeš vidjeti, kako će nam se zajednički jadni život popraviti«.

Alijeta ga je gledala zaplašeno i vlažnih očiju kao bijedna zvjerka na umoru. Njegova prirodjena dobroćudnost opet se gane, pa on sjedne do nje i započne blagim glasom:

»Vidiš, draga Alijeta ... ja sam u bludnji, jer u pogledu obraćanja ne smije čovjek ni o kom izgu-

biti nadu ... Sjeti se samo gosp. Rancé-a! Prije nego što je postao reformator trapističkoga reda, bio je svjetski čovjek i skeptik kao i ja — »libertin«, kako se u ono doba kazivalo — pa je pored svega toga postao svecem ... Istina, da je povod njegovu obraćenju dao grozan dogadjaj. Je li ti poznato, kako je došlo do njegova obraćenja?«

Alijeta makne glavom, kao da ne zna.

»Na nekoliko dana bio je otišao iz Pariza, a kad se povratio, pohitio je svojoj ljubovci — gospodji Montbazon, ako se ne varam — uspeo se stražnjim stepenicama do vratâ, od kojih je imao ključ ... i prva stvar, koju je ugledao, bila je glava njegove ljubovce, koja je stajala na stolu i koju su liječnici upravo mislili secirati« ...

»Kad bih znala«, reče Alijeta, — »da će moja glava tebe navesti na isti korak, rado bih umrla«.

Ove je riječi izrekla tiho, ali s tako žarkim uvjerenjem, da joj se muž duboko potresao. No ipak se usili na smiješak, pa joj blago pogladi lice govoreći:

»Kakva je to ludost! Dražesna glava, kao što je tvoja, ne treba umirati, da proizvede čudo«.

III.

Ovako je eto tekao njihov život od prilike šest godina poslije vjenčanja. Alijeta je bolna ponosa i narušena zdravlja zalazila u društva, koja je proklinjala u duši i koja ni nju nisu voljela. Bernard je kolebao izmedju pritajene srdžbe i tihe samilosti. Oboje osjećalo se podjednako nesretnim.

Svakoga proljeća — u očekivanju velike konjske utrke — običava se otmeno parisko društvo spremati na uživanje ladanjskoga života, udešavajući izlete u najbližu okolicu iza gradskih utvrdjenja. Tako je u mjesecu svibnju god. 1880. odabrani krug, kojemu su pripadali gospodja i gospodin Vaudricourt, došao na ideju, da se aranžira pik-nik u Saint-Germain-en-Layu. Oko šest sati navečer dakle stanu pred paviljonom Henrika IV. dva-tri ogromna mail-coachesa (velike poštanske kočije s klupama), iz kojih izadje sjajno društvo od trideset do trideset i pet osoba. Dinirali su u najboljem raspoloženju, a onda krenu u šumu, dok se blagovaona pospremi i obrati u salon. Kad su se povratili, počnu uz glasovir plesati u neprisiljenom veselju, kako to dopušta samo ladanjski život. Dotle otkriše neki bonvivanti, da se u istom hotelu nalaze dvije- tri poznate glumice s bulvardskih operetnih kazališta. Jedna je od njih bila dapače pjevačica iz jednog café-chantanta, ali je i ona bila dosta čuvena. Na izvještaj otkrivačâ zaključi društvo — razigrano veselim raspoloženjem a i podbodeno znatiželjnošću, koju gospodje najviših krugova uvijek osjećaju prema kazališnim »princesama« — da se glumice imadu zamoliti, da uveličaju njihovu svečanost. Nekoliko opunomoćenikâ bude odaslano i oni se povratiše za kratko vrijeme triumfirajući skupa s glumicama, koje su dočekane uz aplauz. Razglasi se, da su odbile svaki honorar, pa iako se to u prvi mah osjetilo dosta neprijatno, domala su se svi snašli u svojim ulogama. Glumice budu opkoljene, pozdravljene i obasute laskavim riječima. Bile su oduševljene otmenošću i ljubeznošću svojih gostoprimaca, pa bez skanjivanja podjoše prema glasoviru, da svaka otpjeva nekoliko kupletâ, koji su

bili birani s mnogo opreznosti. Za njihovu uslugu nije ih društvo moglo odmah otpremiti, pogotovo gdje su neka gospoda, pa i gospodje, bile sklone, da s njima sklope intimnije poznanstvo. Ukratko: zamoliše ih, da stupe s njima u kotiljon, koji je bio dolaskom glumicâ prekinut, a sada njima u čast nastavljen. One su dapače unijele u igru nov polet koreografskim figurama i pjevanjem, pa su dakako kasnije bile pozvane i na souper. Razigrane šampanjcem, a povrh toga i zamoljene od nekih sudionika, latiše se sada bez zazora kabinetskih točaka svog javnog i tajnog repertoara... Souper se produži do beskonačnosti u sve dvoličnijim refrainima kazališnih princesa; muškarci su sve glasnije aplaudirali, gospodje prestrašeno i tiho cikale, a susjedni stolovi postajali sve intimniji.

Gospodja Vaudricourt poslužila se bukom i općenitim metežom, pa ustala sa svoga mjesta i — promrmljavši neke riječi o nesnosnoj zapari u salonu — pošla do otvorenoga prozora. Dan je počeo svitati. Beskrajna dolina Seine prostirala se pred Alijetinim očima u bijeloj magli. Njoj se odjedared počne pričinjati, kao da gubi tlo pod nogama, kao da tone u beskonačnost i ondje se gubi... Tiho krikne, raširi ruke, kao da misli poletjeti, i onda ukočena padne na pod...

Udarac o pod utiša pjesmu i smijeh. Bernard priskoči, pa s pomoću drugih odnese onesviještenu ženu u pobočnu sobu hotela. Dok je u brzini poslano po liječnika, davali su joj uzalud etera, soli i drugih kućnih lijekova, da je dozovu k svijesti. Kad je prispio liječnik, ležala je Alijeta još uvijek ukočena

i ispijenih obraza u nesvjestici. U sobi s bolesnicom ostadoše jedini Bernard i liječnik, koji joj je dugo opipavao bilo i na Bernarda stavljao kojekakova pitanja. Uto i Alijeta s naporom pridigne vjedje i pričini se, kao da dolazi k svijesti. Dakako, samo na kratak čas, jer joj se domala na oči nadvuče magla, blijedi joj se obrazi zarumene, a čelo zažari.

»Novi preokret!« reče liječnik ozbiljnim glasom.

Onda naredi, da joj se na glavu neprestano stavljaju hladni oblozi, a na noge joj metne jaka odvodna sredstva. Ostao je uz bolesnicu nekoliko sati, da vidi učinak svojih lijekova. Iako Alijeta nije bila u nesvjestici, gubila je svaki čas svijest. Grozničavo se bacala, izgovarala nerazumljive riječi i nekoliko puta se nestrpljivo hvatala čela. Tek oko podne, kad se je donekle umirila, odstranio se liječnik s obećanjem, da će se podvečer opet povratiti.

»Gospodine grofe«, govorio je opraštajući se s Bernardom, — »ako je ovu nesvjesticu prouzročio ikakav duševni i osjećajni povod, što ja dakako ne mogu znati... nastojte na svaki način, da se gospodja isplače!«...

Cijeli dan proveo je Bernard do uzglavlja ženina, sâm je svojom rukom mijenjao obloge i neprestano joj kazivao najnježnije riječi — ali ga ona nije razumijevala... Tek podvečer zadrža se Alijetin pogled na njegovim očima uz neki sjaj svijesti. I u istom trenutku kao da joj se nešto poderalo u prsima — i ona grčevito zajeca...

Čas kasnije prispije liječnik i zatekne je još u toj krizi. Izrekavši nekoliko tihih riječi Bernardu,

opet ode. Kako je prorekao, kriza se malo pomalo stišavala, te ona konačno zaspi. Bernard se napokon riješio teške bojazni, osjeti umor i zadrijema na podnožju ženina kreveta.

Odjedared ga probudi Alijetin glas, koja ga je tiho zvala:

»Bernarde!«

»Mila moja!« odgovori on skočivši i nadvivši se nad nju.

Ona ga obujmi objeručke i privuče na svoje grudi, koje su se razdirale od jecanja.

»O Bernarde!« izusti ona — »imaj smilovanja sa mnom... ja te molim«.

»Kakovog smilovanja?... Što misliš time reći?«

»Ne mogu duže!... Ne mogu!... Vjeruj mi. Tebe ne mogu spasiti, a sebe ubijam... A moja kćerka, jadna moja kćerka!«

Suze ju zaguše, i ona zamukne na nekoliko časaka. Onda nastavi zamućena pogleda:

»Otići ću... i povesti nju sa sobom«.

»Hoćeš da me ostaviš?« krikne Bernard.

Ona mu opet ovije rukama vrat.

»Ne!... To ne bih mogla. Ali ćeš dopustiti, da djevojčicu odvedem k svojoj majci. Ona će čuvati dijete, da bar ono ne propadne«...

»Alijeta! Ja te nipošto ne želim rastaviti od djeteta. Premda — po mom shvaćanju — pretjeruješ i uvećavaš opasnosti pariskoga života, pristat ću, koliko tebi, toliko i djetetu za ljubav, da ostavite Pariz«.

Alijeta bolno kimne glavom i proiznese neke riječi, koje su zamirale u suzama.

»Ali ću dakako i ja poći s vama«, doda Bernard u dubokom ganuću.

»Ti?« krikne ona pohlepno tražeći njegove oči. — »Ah, kako bih mogla od tebe tražiti toliku žrtvu!«

»Ja sam na to spreman, jer sam ti to dužan učiniti«, prihvati Bernard. »Noćas su se u tvojoj nazočnosti odigrale scene, zbog kojih si se s pravom mogla osjetiti povrijedjena — scene, kojima te nisam s m i o izložiti. Nisam uostalom mogao ni slutiti, da će doći do tolikih raskalašenosti. Zato te najusrdnije molim za oproštenje. Trebao sam te odmah odvesti odande, ali bi to izgledalo, kao da druge želim prekoriti, što nikako ne bi bilo delikatno. Na svaki način učinio sam tebi nepravdu, koju moram popraviti. Kad smo se uzimali, obećao sam tvojim rodjacima i tebi, da ću učiniti sve, što se bude dalo, da te učinim sretnom, pa ću to svoje obećanje i održati... Možda bi se ti mogla i snaći u Parizu, da sam ja bio oprezniji u odabiranju društva. Bilo kako mu drago, sada je već prekasno; Pariz ti je s pravom ili s nepravom omrznuo, pa ćemo ga ostaviti. Tokom današnjeg žalosnog dana mnogo sam o tom mislio i odlučio se... Samo se bojim, da će naši nesporazumci u vjerskim pitanjima ostati svagdje isti, ali ne mogu poreći, da su se za pariskoga boravka samo pojačali. Jedino bih te molio, da naše novo sjedište ne prenosiš u Varaville. Bez obzira na sve ostalo, bilo predaleko dapače i za

tebe, jer bi s vremenom, kad ne budeš osudjena da stalno boraviš u Parizu, možda ipak kadgod zaželjela posjetiti ga na dan-dva. O svemu tome porazgovorit ćemo se mirno sutra. A sada budi mirna... moju privolu si dobila, pa možeš mirno spavati«.

Ona mu se zagleda duboko u oči s izražajem začudjenja i sreće u isti mah, a onda prihvati jednu njegovu ruku i prinese je k usnicama.

»Ja te tako ljubim!« prošapće.

»Spavaj!« ponovi Bernard slatko i poljubi je.

Ona zaspi mirno i blago kao maleno dijete.

III.

Žrtva, koju je Bernard odlučio prinijeti ostavljajući Pariz, bila je velika i dostojna svake hvale, ali bi se jedva moglo reći, da je bila izrazom promišljene volje. Odluka je bila istrgnuta iz srca mladoga muža iznenada i silom, ne samo zbog toga, što je vidio ženine teške patnje, nego u prvom redu, što se je sâm osjećao krivcem. Osjećaj krivnje ispremiješao se je s osjećajem srama, pa se je u njegovoj duši razbudila sva nježnost i velikodušje, koje se u njoj nalazilo. Kad je Alijeta u grozničavoj uzbudjenosti izrekla očajne riječi: »Tebe ne mogu spasiti, a sebe ubijam«, osjetio je on, da se ona izražava obzirno, a da je zapravo trebala reći: »Ti me ubijaš!«

S dubokom zasramljenošću pomišljao je na ples i souper u paviljonu Henrika IV., koji su se izvrnuli u pravu orgiju, i na koje je on tako reći pri-

silio svoju ženu, da im prisustvuje. Za Bernarda Vaudricourta, koji se je, pored sve svoje lakomišljenosti u moralnim stvarima, skrupulozno držao nekih principa u pogledu časti, nije se mogla zamisliti sramotnija stvar, nego da muž kvari svoju ženu i zavodi je na raskalašenost, pa mu se je ponos ustremljivao na samu pomisao, da bi ga čista i plemenita duša, kakva je bila Alijetina, držala podobnim za tako infamnu prostotu. Zato ga je saučesno velikodušje i pozlijedjeno častoljublje navelo, da se je gotovo bez premišljanja odlučio odreći svojih ličnih sklonosti i običaja, samo da uzmogne osušiti suze svoje mlade žene i ponovo zadobiti njeno poštovanje.

Ne bi bilo ništa shvatljivije, nego da se Bernard pokaje za svoju iznenadnu odluku. Ali mu služi na čast, da se je za nju odlučio i ustrajao pod utjecajem plemenitih osjećaja. Povrh toga još se je tom prilikom ponovo dokazalo, da su Alijeta i njezin muž — premda je jedno drugo unesrećivalo — ipak u mnogom pogledu bilo slično. Na ovom mjestu valja spomenuti, da se ni pisac ove knjige kao ni čitaoci bez sumnje ne bi mogli zagrijati za običnu historiju braka, u kojoj bi se jedna nježna i nabožna žena opisivala uz bok prostog i nepoštenog muža... Naprotiv, čini nam se ne samo zanimljivo, nego i korisno istražiti i predočiti posljedice jednog bračnog spoja, u kojemu se dva neobično nadarena bića slažu u svemu, a rastavlja ih jedino vjersko pitanje.

Oko dvije godine poslije vjenčanja postao je Bernard iza smti svoga strica grofom de Vaudricourt, pa je kao starješina porodice naslijedio znatno

imanje. Bio je dakle u doba, o kojemu govorimo, dosta bogat, da pored svoga stana izvan Pariza zadrži i vlastitu kuću u Parc-Monceau-u. Ali ova polumjera, kojom se je kuća eventualno zadržala za budućnost, mogla je uznemiriti Alijetu, pa je zato on odlučio prinijeti potpunu žrtvu i zarezati u živo meso. Pariska kuća bude ponudjena na prodaju, a kako je stajala ne povoljnu mjestu, nije bilo sumnje, da će domala naći kupca. Bernard je došao do uvjerenja, da je bolje preseliti se sasvim na selo, nego li se nastaniti u kakvom provincijalnom gradiću. Pogodio se je s Alijetom, da će — ako zaželi sâm po koji dan provesti u Parizu — odsijedati u klubu, a kad bude s njom odlazio u Pariz, da će stanovati u hotelu. Na taj način mogli su se naužiti svih ugodnosti Pariza, a da ipak ne uzimaju na svoja ledja obveze, koje nameće ljudima stalan boravak u njemu.

Nije moglo biti ni govora, da bi se nastanili u Savinièru. Poslije stričeve smrti iznajmio je Bernard ovaj dvorac nekim strancima, a što se tiče odaljenosti, nije ovaj dvorac bio od Pariza ništa bliži nego Varaville. Tako je poslije dugoga traženja u daljini oko tridesetak milja od Pariza, našao tajnik Bernardov iza Fontainebleau-a, u blizini Nemoursa i Giena, jedan krasan posjed, koji se je prema najbližemu dvorcu zvao Valmoutiers, a imao je tolikih prednosti, da su se Bernard i Alijeta odlučili taj posjed kupiti. Odaljenost od Pariza bila je dosta velika, da budu očuvani od prečestoga polaženja u grad, a ipak nije bila tolika, da bi se Parizu sasvim otudjili. U okolici nalazila su se pre-

krasna lovišta; velike šume pripadale su posjedu, pa su se prostirale tik do samoga dvorca, koji je bio plemenita gradjevina po ukusu Ljudevita XIII. sa širokim stubištem i lijepim gospodarskim zgradama. Posljednji vlasnik, koji je volio konje kao i Bernard, bio je svoju konjušnicu upravo raskošno ukrasio, a isto tako nasadio široke livade za timarenje konjâ. Bernard se je osobito radovao ovom uredjenju, koje mu je u novom progonstvu obećavalo neku zabavu.

Dok se je dvorac popravljao za nove vlasnike, pošla je Alijeta, kako je običavala činiti svake godine, na nekoliko sedmica u Varaville, kamo je i Bernard znao zalaziti na nekoliko dana. On je tamo bio vrlo rado gledan, jer je — uza svu vjersku razrožnost izmedju njega i Alijetine porodice — svojom umiljatošću razbio sve predrasude i osvojio porodična srca, pa i staru teku, koju je Bernard nekada u svom dnevniku tako nemilo ocrtao. Naši se čitaoci ne će iznenaditi, ako im kažemo, da se Alijeta, koja je bila tako nježna i obrazovana, ni jednom riječju nije pred svojim rodom potužila na jade i nevolje svojega braka. Pa onda: — govorila je istinu i onda, kad je tvrdila, da je Bernard prema njoj bio uvijek dobar, pažljiv i pun poštovanja. Možebiti da joj se je kadgod i iznevjerio, ali — ona o tome nije ništa znala, a ponos joj je branio, pošto je u neku ruku pošla proti volji svoje porodice za Bernarda, da bi se tužila na njega poradi različitosti vjerskih nazora. Monseigneur de Courteheuse bio je jedini, kojemu se je u toj stvari povjerila: — pred njim nije skrivala duboku neprijatnost, koju je osjećala u pariskom

društvu, koje je stajalo duboko ispod duševne sfere njenoga uzgoja. Njemu je priznala i svoje razočaranje u pogledu Bernardova obraćenja, ali je vrijedni prelat, koji se je svake godine sastajao s mladim mužem u Varavillu, volio Bernarda, kojega je u šali nazivao »izgubljenim sinom«. On nije očajavao za budućnost, a nada mu se je utvrdila, kad je saznao, da je Bernard bio spreman ženi za ljubav ostaviti Pariz. Kao sva ostala porodica, vidio je i on u ovom koraku Bernardovu ne samo dokaz bračne ljubavi, nego i dragocjen simptom u duševnoj promjeni zetovoj. Što se sve ne će moći još očekivati od Alijetina utjecaja, gdje je već sada toliko djelovala na mišljenje Bernardovo?

Pod konac mjeseca rujna iste godine preseliše se Bernard i Alijeta u dvorac Valmoutiers. Lov se započe, pa olakša grofu Vaudricourtu prelaz iz dosadašnjega u novi život. Za Alijetu su dakako prvi dani bili doba najčistijega blaženstva. Odahnula je, pa joj se činilo, kao da je iza duge vožnje, pune opasnosti i neugodnosti, sretno prispjela u luku. S neiskazanim uživanjem opet postane gospodaricom same sebe, svoga djeteta i muža. Nikada ga još nije ljubila tako nježno niti je ikada toliko nastojala da mu se svidi, kao sada. Gotovo svaki dan izlazila je s njim na konju u okolicu, da je upozna. Počela se učiti i pucanju, da uzmogne s Bernardom polaziti lovove, ali joj to nekako nije išlo od ruke, jer je bila odviše nervozna, a i divljač joj se smilila. Zato je radije pozivala svome mužu za ljubav mala lovačka društvanca, koja su se sastojala od nekih pariskih i nekih novih prijatelja iz okolice. Gledala je na svaku ruku da ga polako priuči na ladanjski život, kako ne bi osjetio breme samoće. Ona sama tješila se s vidljivom radošću u očekivanju dugih zimskih večeri, kad će s njim sama sjediti, dok se napolju bude snijeg slagao na šumu i livade...

Bernard naprotiv, kojemu se te zimske večeri možebiti i nisu činile toliko zavodljivima, uživao je u onome, što mu je sadašnjost donosila. Ako ćemo pravo, njegov ladanjski život u jesensko doba nije se mnogo razlikovao od predjašnjega života; jedina razlika bila je u tome, što je prije bivao pozivan na tudja lovišta, dok je sada lovio na vlastitom tlu, pa mu je zato lovačka radost sada prvi put bila natrunjena brigom i nevoljama posjednika. Živio je u postojanoj bojazni od zvjerokradicâ, koji su zalazili u njegovu šumu, pa je neprestano tjerao svoja dva lugara, da dobro paze, a na kradljivce se znao više puta tako rasrditi, da Alijeta gotovo nije mogla prepoznati nekadašnjega svoga muža, koji nije znao, što je srdnja, nego se svemu bezbrižno podrugivao. Sada je uživala u njegovoj srdnji, pa mu se od srca smijala.

Jednoga jutra, dok je on sa svojim psom i s puškom o ramenu išao ivicom šumskom, začuje se u najbližoj blizini hitac na otvorenom polju. Jedan zec iskoči iz suhoga lišća i mrtav se ispruži baš do njegovih nogu. Gotovo u isti mah iskrsne jedna sasvim neobična ličnost na ivici, koja je dijelila šumu od livade, i nadje se jedva nekoliko koračaja odaljena od grofa.

»Oprostite, gospodine«, izusti nepoznata ličnost s najvećim mirom — »zec je doduše uginuo u vašoj šumi, ali sam ga ja ustrijelila na otvorenom polju, pa mislim, da je sada moj«.

Grof Vaudricourt, koji je bio i preneražen i srdit, nije mogao smjesta odgovoriti. Povrh toga nalazio se licem u lice s jednom neobično lijepom ženom od dvadeset godina, koja je imala na sebi sasvim jednostavno lovačko odijelo, kratki haljetak od sive vune, široke hlače od istoga sukna, dokoljenice od kože i laki tirolski šeširić.

»Gospodjo«, progovori konačno Bernard — »u principu ovo pitanje može biti sumnjivo, ali kad ga vi stavljate, onda se samo sobom rješava... Evo vašega zeca!«

Ona primi zeca iz grofovih ruku, zahvali mu lakim micanjem glave i okrene se, da izadje iz šume.

Medjutim Bernardov pas, kojemu je mrtav zec morao razigrati krv u žilama, u najnezgodniji čas pobuni jato prepelicâ iz šume. Bernard digne pušku i odapne dvaput uzamance. Bio je rastresen, pa premda su se prepelice digle u najzgodnijem dosegu puške, nije pogodio ni jedne.

Mlada gospodja, koja je zastala na povišenoj ivici, reče dubokim i melodioznim glasom:

»Promašio!«

Nato skoči lagano u grabu i iščezne.

Grof Vaudricourt, koji je gledao za njom ljutitih očiju, dok se nije izgubila, promrmlja kroz zube: »Tko bi mogla biti ova čudakinja?« a onda napuni ponovno pušku i zamišljen podje dalje. Za nekoliko časova naidje na jednog svoga lugara, pa se medju njima rasprede razgovor:

»Pokrijte se, Lebuteux, pokrijte se!... Molim vas, tko bi mogla biti ona gospodja, koja u okolici lovi obučena u muško odijelo? Čas prije ustrijelila mi je zeca gotovo pred nogama, a onda je još imala drskosti, da ga od mene izmami«.

»Ah, gospodine grofe«, odgovori Lebuteux s turobnim smiješkom, koji karakterizira islužene vojnike — bit će to bez sumnje gospodjica iz La Soulaya (čit.: Sulê), mamzel Sabina«.

»Tako?... Dakle je gospodjica?« prihvati grof — »pa iz La Soulaya... bit će valjda stanarka onog starog naučenjaka ili liječnika?«

»No baš tako star ne će biti, gospodine grofe«, odvrati lugar — »no kako uvijek sjedi za knjigama, ne mili mu se lov... Mamzel Sabina naprotiv, kad se dade u lov, onda ne razbira, što je moje, a što tvoje... Ne predomišljava se dugo, kao i sve žene. Uvijek se šulja, gospodine grofe, na medji vašega posjeda, pa se mnogo ne brine, smije li ili ne smije potrčati za divljači i na vaše zemljište.

»Pa vi to meni kazujete tako bezbrižno, Lebuteux? To se, zaboga, ne smije trpjeti!... Čim je drugi put uhvatite, odmah učinite prijavu!«

»No... ako baš gospodin grof želi... učinit ću, razumije se... Ali, znate, gospodine grofe, stanovnicima La Soulaya nitko ništa ne čini na žao«.

»A zašto ne bi činio? Valjda nisu vješci?«

»Nisu, gospodine grofe, no osim nesretnoga lova, za kojim ide mamzel Sabina makar i u tudju štetu, ovi su ljudi najbolji u okolici, pa svima samo dobro čine«.

»No, to može biti istina... ali mamzel Sabina ipak ne bi trebala da bude još jedanput uhvaćena u kvaru!... Zbogom, Lebuteux, zbogom, pa samo ne popuštajte!«

S ovim riječima okrene se grof Vaudricourt i podje svojim putem zabacivši glavu prkosno. Ali već za nekoliko koračaja nadbiše prijaznije misli njegovu srdnju, jer je u duši ponavljao riječi: »Prekrasna djevojka! Drska do krajnosti, ali divno gradjena!«

Za vrijeme doručka veselo je ispripovijedao ženi i gostima svoju neslavnu pustolovinu s gospodjicom iz La Saulaya.

»La Saulay!« ponovi Alijeta — »nije li to ono tmurno zdanje na lijevoj strani, kad idemo u Cormiers, s velikim vrbama, koje se dižu iznad crne močvare?«

»Jest«, odgovori Bernard, — »onomadne smo ga vidjeli; neka vrst engleskoga zdanja, koje se čovjeka dosta neprijatno doimlje. A tko su zapravo ljudi, što ondje stanuju?«

Medju gostima bilo je nekoliko susjednih vlastelina, koji su na pitanje Bernardovo odgovorili dosta dvolično. No bez sumnje stanovnici La Saulaya nisu bili u volji okolišne aristokracije. Vlasnik La Saulaya, neki liječnik po imenu Tallevaut (Talvô), već je prije duže vremena uzeo k sebi neku sirotu tetku s kćerkom, kojoj je on bio skrbnik. Prije je prakticirao u Parizu, a kad je baštinio oveliko imanje, ostavio se svoje velike prakse i povukao na selo, da se može sasvim odati nauci. Zaokupljen studijama, škrtario je vremenom, pa iako je najsiromašnije ljude u okolici besplatno liječio, nemilosrdno je odbijao sve, koji bi mogli platiti liječnika. Time je povrijedio mnoge, koje je često iz velike daljine privlačio njegov dobri glas i velika spretnost, pa su se oni zato kojekakvim klevetama osvećivali za njegovo nesmiljeno

oglušivanje. No pored svega toga nisu mu mogli poreći naučne zasluge. Akademija ga je prije kratkoga vremena imenovala dopisnim članom. Njegove slobodnjačke doktrine, koje je otvoreno izricao, ponešto misteriozan život, ljepota njegove štićenice, ekscentrični način, kojim ju je odgajao, — sve to bilo je predmetom dosta neprijaznom tumačenju, naročito po okolišnim dvorcima.

Premda je grof Vaudricourt narednih dana marljivo nastavljao patroliranje na medji svojega imanja, nije došao u priliku, da se sukobi s tamnim i hladnim očima gospodjice Tallevaut u kakvoj guštari. Možda je smiona zvjerokradica primila od lugara kakav tajni mig o strogim nazorima grofa Vaudricourta, pa se je pobojala prozaične opasnosti sudbenoga proganjanja. No možebiti da ju je — kako se često dogadjalo — kod kuće zaposlio učeni skrbnik, koji ju je naučio, da mu u pisarni služi kao tajnik, a u laboratoriju kao preparator. Kemički i fizikalni pokusi naime ispunjavali su velik dio njegova vremena. Bilo kako mu drago, gospodjica Tallevaut nije se ove jeseni više nikako pokazivala svojemu susjedu. Jedan jedini put, kad je Bernard sa ženom podvečer projahao pokraj La Saulaya, pričinilo mu se, kao da je u vrtu vidio sjenu svoje lijepe neprijateljice. Uostalom Alijeta nije bila manje znatiželjna na stanovnike osamljene kuće nego njezin muž. Tajinstvenost, koja je lebdjela nad ovom tihom i odvojenom kućom, ispunjavala joj je dušu romantičnošću, pa su je zato nazivali »kućom Alkimistovom«. Bio je to velik paviljon od crvene opeke, okružen kupovima drveća, tratinom i lijehama dosta neuredjenim, što su po svoj

prilici bile prepuštene brizi kakvoj seoskog vrtlara. Pošto je opalo lišće s velikih žalobnih vrba oko močvare, nije se posjed činio više tako tmuran kao prije, ali je još uvijek zadržao tvrdu fizionomiju, a močvara, koja je bila posuta suhim lišćem, odisala je i sada dubokom melankolijom.

Zima, koja se je donekle skanjivala, udarila je odjedanput hladno i oporo. I posljednji gosti povratiše se u Pariz i ostaviše Bernarda i Alijetu same do kamina. Ceste, zavijane snijegom, a promočene dugotrajnom kišom, otegoćivale su saobraćaj sa susjedima. I lov je bio često nevremenom pokvaren, pa je često i sasvim izostajao. Zabave su dakle bile rijetko posijane, pa je čovjek bio upućen na samoga sebe. Bernard, koji se je već prije bio naoružao za ovo iskušenje, činio je, što je mogao, da sa što većim heroizmom podnese osamljenost. Ujutro je izlazio drvoredom u susret listonoši, što je takodjer bila neka zabava. Onda je dugo i pažljivo čitao novine. S velikom brigom timario je konje, pregledavao staje i prekrasno odjeljenje za sedla. Sa ženom je svirao na glasoviru, ponovno počeo slikati, što je nekada uvelike tjerao, pa i ženu uzeo poučavati u izradjivanju akvarelâ. Navečer su skupa čitali omiljele svoje stare pisce i memoare. Gdjekada i po kojega modernoga pjesnika, velike kritičare i engleske romane. Za Alijetu je to bio sladak život, jer joj ni na čas nije bilo dosadno: — svršavala je korespondenciju, upravljala kućanstvu, odgajala malú Jeannu i činila svoje nabožne dužnosti. Povrh toga, ona je voljela ladanjski život, a zima je takodjer sama sobom za nju imala svojih pjesničkih čara. Sreća joj je bila natrunjena

jedinom sumnjom: — da li joj je i muž tako sretan, kao ona? Uza sve njegovo usiljavanje, da sačuva dobru volju, opažala je ona odviše često na njegovu licu, pa i po govoru, znakove neraspoloženja, hirovitosti i nestrpljivosti.

I doista, on se je na svu mjeru dosadjivao. Pred ženom nastojao je iz svih sila da se svlada, ali kad je navečer dolazio u svoju sobu, pušio je uzalud cigaru za cigarom, da razbije tešku melankoliju. Zastajao je pred prozorima, gledao u neprozirnu tamu, koja je prikrivala šume i polja, prisluškivao sjeverni vjetar, koji je iz daljine šumio poput morskih valova — pa mu je misao odlijetala na mile boulevarde, koji su u to doba svijetlili kao mliječni put... U duhu je gledao rasvijetljene kazališne foyere, razigranu gomilu, koja se gurala pred sjajnim izlozima : — raspojasani život! Kao da ga je omamljivao specijalni boulevardski večernji život: mješavina plina, duhana, kuhinjskog mirisa, koji je prodirao iz prizemnih prozora, i parfuma, koji se širio iz cvijetnih prodavaonica... Ili ga je opajala posebna atmosfera iz klubova, kulisa, subretskih garderoba — pa onda skupocjeni parfumi, koji su se dizali kod izlaska iz kazališta iz ženskih toaleta, krzna, zlatom utkane prijevjese, razgaljenih ramena... Sve ove senzualnosti, manje ili više čiste, koje zanose Parižanina, obuzele su Bernardovu fantaziju u strašnoj ladanjskoj tišini i osamljenosti, prevladale njim i ispunile ga neiskazanom čežnjom.

U ovoj stvari podlegao je čudnoj i mnogo raširenoj bludnji: — uobražavao se, da je pariski život potreban njegovom duhu, dok je zapravo tre-

bao samo njegovim ćutilima. On je bio duhovit čovjek, pa je za svoju naobrazbu ulagao vrlo mnogo brige, sve do onog časa, kad mu je skepticizam oteo sve, a ostavio jedinu prijemljivost za užitke... Po uzoru većine Parižana, koji su prognani u provinciju, precjenjivao se je, kad je mislio, da mu nedostaje duševni život Pariza. Nedostajale su mu jedine zabave, opojnost ćutila, društveni vrtlog, a naročito — val ženskoga elementa.

Alijeta, koja je s priličnom eksaktnošću pogadjala, što se odigrava u duši njenoga muža, osmjelila se jedne večeri na veliko djelo:

»Dragi Bernarde«, reče mu, stavivši mu obje ruke na ramena — »znadeš li, što bi valjalo učiniti? Trebalo bi, da na desetak dana podješ u Pariz«.

»Zašto?« odgovori on zbunivši se malko — »meni je i ovdje vrlo dobro«.

»Pa baš zato«, prihvati mila ženica s vedrim smiješkom. »Ne bih rado, da ti ova postojana sreća dozlogrdi... Osim toga, imam čitavo čudo sitnicâ, koje bi u Parizu mogao za mene izvršiti. U prvom redu trebam zaslon za kamin u crvenom salonu... svjetiljku za blagovaonu... jedan paravent u stilu Ljudevita XIV.... čuješ li: Ljudevita XIV.? Razumiješ li? Onako s velikom, starom tapiserijom za biblioteku... I još mnogo drugih stvari, koje ću ti sve popisati do sutra«.

»Ne bi li bilo pametnije, da sve to sama izabereš?« zapita Bernard.

»Ne, ne! Tvoj je ukus bolji od moga... Ja ću poslije Uskrsa poći na šest nedjelja u Pariz, a do toga vremena morat ćeš ti svakoga mjeseca odlaziti onamo, da mi nakupuješ, što mi treba... Eto, to

sam si utuvila u glavu — čuješ, u ovu moju glavu!« doda lupkajući po čelu svojim nježnim prstićima.

Grof Vaudricourt izljubi svojoj lijepoj ženi čelo i prstiće, pričinjajući se, kao da ga žena smeta u njegovom zadovoljstvu, ali — nije više ništa prigovarao.

Sutradan — bio je hladan januarski dan — dade se na put s tihim oduševljenjem u srcu, a tričetiri sata kasnije stupala mu je noga već posvećenim asfaltom, koji se proteže od ulice Vivienne do Madeleinine crkve.

Poslije dva dana odluči da će objedovati u klubu, pokraj svoga omiljeloga prozora, gdje će i jutarnje listove pregledati.

»Duše mi!« govorio je sâm sebi sav razblažen — »na ovaj način mogao bi se moj ladanjski život sasvim dobro podnijeti. Osam do deset dana provoditi svakoga mjeseca u Parizu, moglo bi čovjeka zaštititi, da na selu ne uhvati korijenje i da ne uzmora nositi drvene cipele!... No, Charles, što je? Da nije brzojavka?«

»Jest, gospodine grofe!« odgovori sluga, koji mu se je približavao s poslužavnikom u ruci.

Bernard razavije brzojavku, u kojoj su stajale ove riječi:

»Jeanna se ozbiljno razboljela.

Alijeta«.

»No, lijepa stvar!« promrmlja i učini ljutit pokret. — »Charles! Donesite mi »Konduktera«!

Sluga mu donese, što je zatražio. Grof grozničavo potraži najzgodniji željeznički voz, a onda

*

rekne: »Budite tako dobri, pa recite Pierru, da ćemo se vozom u tri sata povratiti kući! Neka sve spremi!«

»Bit ćete služeni, gospodine grofe!«

U tri sata sastane se Bernard sa svojim sobarom na Lyonskoj stanici.

»Valjda gosp. grof nije primio od kuće rdjavih vijesti?« zapita Pierre poniznim glasom.

»Kćerka mi je bolesna«.

Sjedajući u vagon, govorio je sa sobom: »I to će tako uvijek biti. Kadgod se zadržim dva dana u Parizu, Jeanna će se razboljeti... ili tko drugi. Uvijek će mi oko ruke biti omotana brzojavna žica. Zaista prekrasna stvar!«

Za cijeloga puta premišljao je o istoj temi s jednakom srditošću i s istom pravičnošću... Tek kad se je približio Valmoutiersu, počela mu se srditost stišavati i prepuštati mjesto zabrinutosti. Govorio je sâm sebi, da Alijeta nije od onih žena, koje bi bile podobne od dana do dana mijenjati svoje odluke, pa nikako ne bi mogla utjecati laži i neiskrenosti. Sjeti se ujedno, da mu je mala kćerka vrlo omiljela.

Na stanici kod Valmoutiersa, koji je bio samo nekoliko kilometara odaljen od njegova imanja, čekala ga je kočija. Na prvi pogled razabere, da lice staroga kočijaša nije izgledalo bezbrižno kao obično.

»Kako je maloj?« zapita živahno.

»Nije dobro, gospodine grofe«.

»Vozi, što brže!«

V.

Još iste večeri, kad je otac otputovao, malu je Jeannu (Žanu), koja je u to doba imala sedam godina i bila vrlo pametno dijete, zabolio vrat; osjetila se umorna i grozničava. U prvi mah mislili su, da je obična nahlada i mala upala žlijezdâ. Ali podvečer uhvati je jaka zimnica, i dijete, koje nije moglo usnuti, stalo se tužiti na strašnu glavobolju. Prije zore pozove Alijeta iz Valmoutiersa dr. Raymonda (Remóna), staroga seoskoga liječnika. Od prvoga trenutka bio je on uznemiren, pa se nije micao od kreveta male bolesnice, kojoj su se opasni simptomi prekodan povećali, a druge noći postali već vrlo sumnjivi. U dušniku joj se počela kupiti bijela membrana, disanje joj je otešćalo, a suhi kašalj nije dopuštao nikakove sumnje o pravom karakteru bolesti. Bila je »angina«, užas svih matera.

Bolest, koja se je — kako se to često dogadja — u prvi kraj pojavila kao da se skanjuje, domala se razvila s groznom brzinom. Dr. Raymond, izvrstan i iskusan liječnik, upotrebio je prva dva dana sve, što nauka propisuje proti difteričkom otrovanju krvi. No bilo je sve uzalud — bolest se je razvijala sve jače, pa je Alijeta morala brzojaviti po muža.

Kad je grof Vaudricourt pristupio k postelji kćerkinoj, bilo je dijete blijedo, usnice mu plave, vrat natečen, pa se bacakalo i gušilo, kao da se bori sa smrću. Prizor, da čovjeku pukne srce, pa ne ćemo dalje opisivati.

Kriza se razidje. Jeanna prepozna oca, premda se nalazila u maloj nesvjestici, te mu dobaci zastrašeni i moleći pogled, koji mu se zarinuo u srce. Sa smiješkom na usnama poljubi dijete, a onda povede liječnika u maleni salon, koji je pripadao Alijetinu odjeljenju. Alijeta podje za njima.

»Gospodine doktore«, reče grof, — »budite tako dobri, pa mi otvoreno recite, o čemu se radi«.

»To sam vam dužan reći, gospodine grofe. Dijete se nalazi u velikoj opasnosti. Nástupi ugušenja javljat će se sve češće, dok se konačno ne uguši. Iscrpao sam sva svoja naučna sredstva. Još bi ju jedina operacija mogla spasiti, ali za taj posao — što moram skromno priznati — nedostaju moje staračke ruke, nego se hoće mladjih i spretnijih«.

»Ima li još vremena, da se brzojavi u Pariz?« zapita Bernard.

»Nažalost, nema«.

»Ne biste li mi mogli naznačiti kakav bliži grad, Nemours di Gien, u kojemu bi se nalazio kakav vaš kolega, koji bi bio vrstan da se lati operacije?«

»I to bi bila odgovornost, koju ja ne bih mogao uzeti na svoju dušu... U cijeloj okolici znao bih samo jednog jedinog muža, koji bi — kad bi htio — mogao pokušati da poduzme tešku i opasnu operaciju, a to je.... doktor Tallevaut«.

»Doktor Tallevaut!«

»Gosp. Tallevaut!« ponovi bolno Alijeta. — »Ah, on ne će to učiniti. Odbit će nas, kao što odbija sve druge«.

»I ja se bojim«.

»Idem k njemu!« reče grof. — »Ne gubi nade, Alijeta!«

Smjesta pohrli u staju, sâm osedla jednoga konja, a kočijašu naloži, da odmah upregne i s kočijom čeka pred vrtom La Saulaya.

Nekoliko časova kasnije galopirao je grof Vaudricourt u zvjezdanoj noći injem posutom i zamrznutom cestom pokraj tamne šume. Moglo je biti deset sati, kad je prispio u La Saulay. Skoči s konja, odškrine željezna vrata na vrtu, koja su bila otključana, udje unutra i zazvoni na vratima. Slugi, koji se javio, preda kartu i počeka na pragu pun bojazni. Sluga se za čas povrati.

»Izvolite unutra, gospodine!«

Grof ga zamoli, da mu pridrži konja, a on podje za sobaricom, koju je dovabila znatiželjnost.

Ona ga povede u biblioteku, koja se nalazila kraj doktorova laboratorija i odisala medikamentima. Prvi pogled grofov zaustavi se na nekoj mladoj ženi, koja se bila zadubla u čitanje na stolcu pokraj vratâ. Zraka svjetiljke obasja krasne njene crte, te Bernard pored svega njenog mirnog držanja, zamišljenoga lica, jednostavne crne oprave i skromno pričešljane kose, upozna smionu lovicu, koju je sukobio onomadne u šumi. Nešto podalje od nje, za većim stolom, punim knjigâ i papira, sjedio je muž od neko četrdeset godina, koji je u crnom kaputu, na kojemu se razabirala vrpca počasne legije, izgledao kao korektni oficir u civilnom odijelu. Crte njegova lica bile su nešto grube i markirane, a glava nešto prevelika, koja se činila da ne stoji u proporciji s tijelom. No oči su bile vanredno pune života, inteligencije i dobrote. Kad je Bernard unišao, digao se, te mu otpozdravio s gracioznošću i umiljatošću. Ovo lice i smiješak ulilo je u Bernardovo srce pouzdanje, jer je bio pripravljen na tvrd i neprijazan doček.

»Gospodine doktore!« reče odbivši stolicu, koja mu je bila ponudjena — »dolazim kao molitelj... kći mi se bori sa smrću... difterija ju davi. Doktor Raymond, koji ju liječi, smatra je izgubljenom... Samo bi ju mogla spasiti operacija. Prekasno je brzojavljivati u Pariz ili u koji drugi grad... Riječju: samo vi, gospodine doktore, možete mome djetetu povratiti život«.

Već kod prvih riječi Bernardovih uozbiljilo se i smračilo prijazno lice dr. Tallevauta.

»Žao mi je, gosp. grofe«, odgovori, — »ali jamačno ste i vi čuli, da sam odlučio nikako ne prakticirati.... Ako samo jedan jedini put popustim, ne će mi ništa drugo preostati, nego da se odavde selim... Ne bih imao više ni časka slobodna vremena, pa bih se morao odreći svoga rada«.

»Gospodine doktore«, opet će Bernard — »sav svijet govori, da ste čovječni i plemeniti, a mene silite, da jednoj majci donesem smrtnu osudu djetetovu...«

I tu Bernard živahno otare dvije suze, koje su se — protiv njegove volje — kliznule niz blijede obraze.

Doktor Tallevaut ga jedan trenutak uzme zamišljeno promatrati, a onda se odjedared okrene prema mladoj ženi, koja ih je sa znatiželjnošću ali mirno promatrala i reče:

»Sabina... priredi sve, što je potrebno! Znaš, o čemu se radi... Poći ćeš sa mnom. Požuri se, drago dijete!«

Gospodjica Sabina ustane i izadje iz sobe.

Grof Vaudricourt prihvati ruku doktorovu i bez ijedne riječi grčevito je stisne.

»Nisam se mogao oglušiti vašemu pozivu«, prihvati doktor — »ali vas moram upozoriti, da je operacija sama sobom opasna, pa ako i uspije, može da donese kobnih posljedica. Njoj se smijemo utjecati samo u krajnjoj potrebi... Imate li kola?«

»Imam, gosp. doktore«.

»Još nešto!« reče Tallevaut — »moram imati bar tri pomoćnika... Vodim sa sobom nećakinju Sabinu... drugi će biti dr. Raymond... a treći?«

»Bit ću ja, gosp. doktore«.

»Vi — otac? Ne, gospodine, to je nemogućno... Nemate li kakvog pouzdanog i čvrstog slugu?«

»Imam, jednog lugara... Mogu ga usput pozvati«.

»Lugara?... Vrlo dobro!«

U tom trenutku udje Sabina ozbiljno, mirno i bez ikakova šuma. U jednoj ruci nosila je sandučić prevučen safijanom, u drugoj torbicu s povoštenim platnom, a preko ruke bile su joj prebačene dvije pregače od surova platna. — Doktor otvori sandučić i baci pogled na svijetle instrumente od ocala, onda pregleda još sadržinu torbice, u kojoj se nalazilo nekoliko malih spužvica, povošteni konac i drugi predmeti, koji su potrebni za operaciju.

»Sve je u redu!« reče — »hajdmo!«

On u brzini prebaci ogrtač, a djevojka se zavije u kabanicu. Uspnu se u kola, dok je grof Vaudricourt napred otkasao, da pozove lugara Lebuteuxa, čija je kućica bila u blizini dvorca. Kad su doktor i Sabina prispjeli, bio je Lebuteux već ondje.

Alijeta, koja je istrčala, kad je kočija zabrujala, uvede doktora Tallevauta u bolesničinu sobu. On

je najprije stavio dr. Raymondu nekoliko hrlih pitanja, onda se nadvio nad postelju djevojčice, opipao joj bilo i zagledao se dugo u nju.

»Krajnje je vrijeme«, reče poluglasno, onda se okrene prema Alijeti i Bernardu, te reče:

»Draga gospodjo, a i vi, gospodine grofe, molim vas, da ostanete u ovoj sobi. Dijete ćemo prenijeti u pobočni salon. Tamo sam vidio kandelaber i veliku svjetiljku. Neka se sve pripali i donesu još dva-tri svijetla!... Stol valja postaviti u sredinu, a sag odstraniti!«

Dr. Tallevaut, koji je iz jedne sobe išao u drugu, izdavao je naredbe mirno i jasno, pa nije prošlo još ni pô sata od njegova dolaska, a već je mala Jeanetta — zamotana u jedan pokrivač — ležala na stolu u salonu, koji je bio osvijetljen kao za kakovu svečanost. Otac joj se držao u vratnicama izmedju jedne i druge sobe, dok je mati klečala uz praznu posteljicu, pa držeći glavu rukama, usrdno se molila.

Dijete, koje je bilo već napolak ugušeno, činilo se, da nije pri svijesti. Dr. Raymond je držao glavu bolesničinu objema rukama, a Lebuteux, koji je klečao uz dolnji dio stola, čvrsto joj je pograbio noge, da se ne bacaju. Na desnoj strani, do glave, stajala je Sabina, a na lijevoj dr. Tallevaut, kraj kojega su bili porazmještani kirurgički instrumenti. On i njegova nećakinja uzeli su na sebe velike pregače. Stara čuvarica Viktorija, kojoj je mirnoću i uporabivost od prvoga maha upoznao dr. Tallevaut, osvjetljivala je iz najbliže blizine nazgaljeni vrat male Jeanne.

Zna se, da je prorez dušnjaka jedno od čudovištâ moderne kirurgije, pa se poduzimlje u izvjesnim

slučajevima difterije, da se na umjetni način omogući bolesniku disanje, koje se naslagom krive membrane otegoćuje. Operacija se sastoji u prorezu ispod začepljenoga mjesta, u koji se onda zatakne šuplja kanila (sonda). Ova cijevčica onda pomaže spoj izmedju dihalâ i spoljašnjega zraka, dok u isto vrijeme pomaže bolesniku, da se oslobodi krive membrane, koja ga duši.

Sasvim je jasno, da se za ovaj posao iziskuje veliko znanje, spretnost i duševna prisutnost. Ne upuštajući se dalje u ove odvratne potankosti, valja da još samo spomenemo, da kod ove opasne operacije, koja se izvršava na ovako nježnom, kompliciranom i neophodno potrebitom dijelu čovječjega organizma, nož ne smije ni oklijevati, ni zabluditi u nepravu stranu. No prorez prouzrokuje uvijek toliko krvarenje, da se operater mora prepustiti jedino opipu svojih prstiju.

Bernard, kojemu u ovom teškom času nije na utjehu stajala na raspoloženju molitva, morao je proživjeti svu patnju sâm sobom. Nije doduše prekršio zabranu doktorôvu, i nije ulazio u sobu, ali je držao svojom muškom dužnošću, da dijete ne pušta iz očiju, dok se je odlučivalo o njegovu životu i smrti. Nepomično je stajao u vratnicama, te je — kao u nekom strašnom snu — blijed kao smrt prisustvovao groznom prizoru. Gledao je, kako nesmiljene ruke grabe i stiskaju njegovo dijete, koje pod svijetlim nožem proživljava neko mučeništvo. I uza svu Bernardovu uzrujanost nije mu umakla ni najmanja sitnica ove tmurne scene. Jasno je razabirao svaku riječ, koju je dr. Tallevaut dobacivao svojoj štićenici, koja mu je

bila glavna pomoćnica. Kadikad nije joj trebalo ni riječi reći, da shvati, što ima raditi. Mirnom pažnjom pratila je krvavi rad svoga meštra, a fina njena i spretna ruka pomagala je operateru spužvom, koncem, kvačicom i svime, što je bilo potrebno, da se rana drži otvorenom. Činilo se, kao da ovo lijepo stvorenje svojim krvavim rukama mirno i umiljato izvršava službu neke poganske religije...

Čim je učinjen duboki prorez, doda Sabina svom skrbniku cijevčicu, koju je on s vanrednom spretnošću zatakao u ranu. U isti mah začuje se kao slabi fićuk djetetova dihanja. Sabina sveže vrpce, koje bi imale držati cijevčicu u odredjenom položaju, a onda omota laki rubac oko djetetova vrata. Nato doktor uzme bolesnicu u naručje i odnese ju u spavaonicu, postavljajući je u krevet.

Roditelji se bojažljivo primaknu, gotovo ne vjerujući svojim očima. Lišce male Jeanne odjedanput je izgubilo bolni izražaj smrtne borbe; na njemu se razaspe blag osjećaj i smješljiva mirnoća. Alijeta i Bernard okrenu se živahno prema doktoru, koji se takodjer smiješio.

»Dobro je!« reče im, dok su se oni u dubokom uzbudjenju laćali njegovih ruku. Htjeli su mu zahvaliti, ali nisu našli riječi. Jedino suzama mogli su izliti svoje prepuno srce.

Iza ovako okrutne krize nije htio dr. Tallevaut roditelje smućivati, nego im ostaviti noć, da se u miru i sreći odmore. Ali sutradan ujutro (i on i Sabina prenoćili su u dvoru) nije im mogao premučati, a da ne kaže, da uspjeh operacije ne mora donijeti bezuvjetno svršetak bolesti, koja još uvijek nije od-

stranjena, premda su joj najopasniji simptomi oduzeti. »Sama operacija«, govorio je — »može biti povodom novih i teških komplikacija. Ukratko: dijete valja i dalje njegovati s najvećom brižljivošću. U tom pogledu mogu se roditelji sasvim povjeriti njegovom izvrsnom drugu, dr. Raymondu, koji će ga — ako se pojave ikakovi sumnjivi siptomi — odmah obavijestiti.

Jedva je dr. Tallevaut završio svoje teško saopćenje, kad mu dojaviše, da ga kočija čeka pred dvorom. Tek je bilo osam sati ujutro.

»Kako?« zapita Alijeta — »zar nas već ostavljate, dobri gosp. doktore? Pa ne ćete kod nas ni doručkovati?«

»Poznato vam je, draga grofice, da sam ja pustinjak«, odgovori dr. Tallevaut — »pa da sam svojim sinoćnjim dolaskom učinio sasvim neobičan izuzetak... Dopustit ćete mi dakle, da se povratim k svojim hitnim poslovima«.

Alijeta sklopi ruke u velikoj klonulosti, a lijepo njeno lice prihvati tako očajan izraz, da je dr. Tallevaut bio duboko potresen.

»Da čujemo!« reče on... »Vi ste jedna od onih žena, kojima čovjek ne može odbiti nikakove molbe. Što dakle želite?«

»Rado bih vas zadržala nekoliko dana uz moju malu djevojčicu, koja je uskrsla od mrtvih«.

»Do bijesa!... No, draga gospodjo, možda bismo se mogli nagoditi. Kako bi bilo, da ostavim ovdje svoju nećakinju — ja je naime zovem nećakinjom, premda mi je sestrična... Uvjeravam vas, da je to isto toliko, koliko da i ja sâm ostanem. Ona je

pjestovateljica prvoga reda, dapače još i više. Uza najmanji simptom opasnosti ona će me pozvati. Povrh toga obećajem vam, da ću do konačnoga ozdravljenja djetetova svaku večer dolaziti... Jeste li time zadovoljni?

Alijeta se bojažljivo obrati prema gospodjici Tallevaut, koja je bila već ogrnula svoju kabanicu za put, i slušala razgovor običnom svojom mirnoćom.

»Gospodjice«, progovori — »ostajući ovdje, ispunili biste do vrha mjeru svoje dobrote i požrtvovnosti«.

»Ako je vaša želja, a moj ujak dozvoli«... odgovori Sabina lako naklanjajući svoj prekrasni struk.

»Ah, gospodjice, zahvaljujem vam iz dna srca!« dahne Alijeta i pritisne ruke djevojčine na svoje grudi.

»Dr. Tallevaut još tiho progovori nekoliko riječi sa svojom nećakinjom i štićenicom, a onda se oprosti i izadje do kolâ u pratnji grofovoj.

»Nemam riječî, gospodine doktore, da vam izrazim, koliko smo vam zahvalni«, govorio je, dok je pomagao doktoru, da se uspne na kola.

»Pustite to, gospodine!« odgovori doktor. »Vi i vaša gospodja supruga spadate medju one ljude, kojima čovjek pomaže s najvećom spremnošću. — Do vidjenja večeras!«

VI.

Od toga dana dakle smjestila se gospodjica Tallevaut u dvorcu, gdje joj je — kako se može i misliti — iskazivano najsrdačnije i najudobnije gostoprimstvo. Iznenada je došla u intimni doticaj sa

dvoje doista odličnih ljudi, ali ju bogatstvo i elegancija nove okoline nisu nikako smućivali, niti se ičim očitovalo, da ona zapravo ne spada ovamo. S običajnom duševnom elastičnošću ženâ umjela se obuzdati i dati sebi prirodno dostojanstvo, koje ju je prikazivalo kao rodjenu u najboljim društvenim slojevima. Njezin ponos, koji nipošto nije bio neznatan, zaštićivao ju je od malogradske nespretnosti. Samo gdjekada odavalo je hitro treptanje trepavicâ i bljesak u očima, da ju je iznenadjivala grofovska raskoš, koja joj je dosad bila sasvim nepoznata. Uostalom, vrlo je malo — naročito prvih dana — tražila društvo svojih gostoprimaca. Po nekoliko puta na dan ostajala je više satî uz postelju male Jeanne, povezivala ju i njegovala, našto je uzimala knjige iz dvorske knjižnice i odlazila u svoju sobu. Tek poslije objeda, kad bi vrijeme dopuštalo, šetala se je s Alijetom i njenim mužem po parku ili se zadržavala s njima u salonu. Govorila je malo, ali jasno i zbijeno, prokazujući pri tome bez afektacije veliko znanje, ali je u svemu, čegagod se doticala, izbijala iz njenih riječi ironička ravnodušnost, koja je nagonila upravo u strah. U tim prilikama raspoznavao je grof Vaudricourt ponosnu i satiričnu šumsku nimfu, koja se je ono jednoć ispriječila njegovim vlastelinskim pravima.

U drugim prilikama razabrala bi Alijeta na prvi mah, da nije najzgodnije ovako lijepo, interesantno i ćudljivo biće, kao što je Sabina, primati u uski porodični krug. No sada, gdje je sasvim bila zauzeta brigom za život i zdravlje svoje kćeri, osjećala je duboku zahvalnost prema lijepoj djevojci. Nije se mogla dosta načuditi umiljatoj spretnosti, kojom se je Sa-

bina trudila oko male rekonvalescentke, a kasnije — kad joj se je duša potpuno umirila — izložila je mužu s vedrom bezbrižnošću čudni utisak, što ga je gospodjica Sabina na nju izvodila.

»Ne bih mogla ustvrditi, da mi se osobito svidja«, govorila je — »svidjanje nije najzgodnija riječ; ona me začarava, pa mi se čini prototipom vračarice. Jesi li opazio, kako joj se hod ne čuje?... Kao da se i ne dotiče zemlje... kliže se kao mjesečarka... od prilike kao Lady Macbeth... Ali je to dobrotvorna vračarica, Lady Macbeth, koja se je obratila u milosrdnu sestru«.

»U tome prepoznajem svoju Alijetu!« odgovori Bernard — »vračarica... i Lady Macbeth!... Bože moj! A kad tamo, nije ništa drugo nego lijepa guvernanta«.

Dotle se mala Jeanna postojano oporavljala, zahvaljujući ujedinjenoj brizi Sabine i doktora Raymonda, a naročito vanrednom zauzimanju dr. Tallevauta. Opasne posljedice, koje se znadu javljati iza slične operacije, sasvim su izostale, pa je poslije tri nedjelje izjavio dr. Tallevaut, da više nema nikakove pogibli, pa više nije potreban boravak njegove nećakinje u dvorcu Valmoutiersu. Bernard se uzalud trudio — uz izražaj najdublje zahvalnosti — da mu nametne honorar.

»Ni za što na svijetu!« protestirao je dr. Tallevaut. »A onda, ja i ne smijem primati nagrade, jer više nisam praktični liječnik. Ako se zauzmem za kakvoga bolesnika, činim to samo iz milosrdja ili prijateljstva«.

»Dobro dakle, uzimam vas za riječ!« prihvati Bernard — »odsad ćemo biti prijatelji do smrti«.

»Uostalom«, nastavi Tallevaut, kad je Alijeta stupila u salon, — ako vam je baš toliko stalo da me honorirate, onda ću primiti jedino poljubac od gospodje grofice, koju sam toliko zavolio«.

»Od svega srca rado, gosp. doktore!« klikne mlada gospodja i poleti prema njemu, pružajući mu oba obraza na cjelov.

Razumije se samo sobom, da plemenite dûše, kakve su su bile Bernard i Alijeta, nisu ni na koji način mogle zaboraviti ovoliku uslugu, koja im je bila učinjena bez ikakvog ličnog interesa. Od toga vremena neprestano su se dovijali, kako će dr. Tallevautu i njegovoj nećakinji dokazati svoju veliku zahvalnost. Što se tiče doktora, to je dakako bilo vrlo teško domisliti se kakvoj osobitoj stvari, koja bi mu bila poćudna, budući da se sva njegova radost i interes koncentrirao u studijama, pa bi mu iskazi udvornosti, koji vladaju u običnim višim krugovima, bili samo na nepriliku. Mogli su dakle dokaze svoje zahvalnosti iskazivati jedino njegovoj nećakinji.

Iako je Sabina bila slabo razgovorna, ipak je pomalo ispripovijedala grofovskoj porodici kojekakve potankosti o svojoj porodici: o svojoj majci, koja je već duže vremena uzeta od paralize, o svom osobnom položaju u ujakovoj kući, pa je onako izdaleka potvrdila istinitost govorkanja, da će poći za svoga skrbnika. Njeni dakle svatovi, koji bi se imali održati do godine, kad Sabina postane punoljetnom, dat će Bernardu i Alijeti prilike, da ju bogato nadare. Zasad bila je obasipana malim susjedskim pažnjama, koje su se svaki čas ponavljale.

Alijeta je mnogo zalazila u La Saulay, pa je

odande odvodila lijepu susjedu k sebi na dva-tri dana. Dr. Tallevaut bio je svaki put sporazuman s ovim odvodjenjem, premda mu je time bila oduzimana izvrsna suradnica u eksperimentiranju. Bio je sretan i laskalo mu, da je njegova vjerenica ušla u toliko intimnost s mladom gospodjom, kojoj je moralnu vrijednost razabrao od prvoga maha. Na isti način osjećao se sretnim, da mu je štićenica nalazila zabave izvan jednoličnosti njegove kuće, jer se je već i sâm prekoravao, što ju je upravo upregao u ozbiljne poslove svojih studija.

Medju zabavama, koje su grof i grofica Vaudricourt nastojali namaknuti gospodjici Tallevaut, razumije se samo sobom, da je bio i lov. Kad joj je javljao, da će odsad moći bez zazora na njegovu zemljištu loviti — ne bojeći se nikakvih sudbenih prijava — sjetio se prvog njihovog sukoba, pa je šaljivim načinom opisao srditu osvetoljubivost, kojom ga je ispunila. Ova uspomena kao da ju je osobito zabavljala. Dva smjehuljka izbiše na njenim ogorjelim obrazima, dok su joj se usnice otvorile poput čaške crvenoga cvjetića, pokazujući niz bisernih zubića...

»Šteta, da se tako rijetko smije«, reče grof Vaudricourt u sebi — »jer je upravo čarobna, kad pokaže zubiće«.

Na nesreću, bila je čarobna, i kad se nije smijala.

Domala postalo je nešto sasvim obično, da Sabina svaki put ide u lov s Bernardom i Alijetom, pa je počela pomalo ulijevati svoj mir i hladnokrvnost i u dušu Alijetinu, kad je trebalo pucati na divljač.

Alijeta joj se odužívala, učeći je skupa s mužem u jahanju, pa je djevojka vrlo brzo napredovala. Lijepoga uzrasta, spretna i smiona, bila je sasvim podobna da se proslavi u ovoj vrsti sporta. Jednoga od najljepših konja iz grofovske konjušnice dresirao je sâm Bernard za nju, i odredio ga sasvim na njenu upotrebu, dok ne dodje vrijeme, da joj ga pokloni za svatovski dar.

Sastajali su se gotovo svaki dan, polazili u lov i učili se jahanju, čemu se je poslije večere često nadovezivala pouka u plesanju valcera. Sve to skupa doprinijelo je, da se izmedju Sabine i njenih grofovskih gostoprimaca razvila izvjesna familijarnost. Bernard je u saobraćaju s djevojkom poprimio svoj nekadašnji ton momačke veselosti i šale — ne prelazeći dakako nikada pristojnosti — pa je u gospodjici Tallevaut našao doraslu partnericu, koja mu je u lakom persifliranju i ironičkim udarcima vraćala milo za drago. Njen ozbiljni i duboki glas, koji je bio osobito podoban za sarkastične note, vrlo joj je dobro poslužio u obrani od svog učitelja jahanja i plesa. Po gdjekoji put, kad je Alijeta ostajala s budi kojega razloga kod kuće, dogadjalo se, da su Bernard i Sabina odlazili sami u lov ili na šetnju. Iako je s njima išao uvijek lugar ili konjušar, bili su tim prilikama ipak sami, što medjutim nije nikome udaralo u oči, kome je bilo poznato, da je gospodjica Tallevaut bila odgojena u slobodnjačkoj metodi amerikanskih djevojaka. Povrh toga, ono, što se je dogadjalo na njihovim zajedničkim šetnjama, nikako nije moglo dati povoda zlobnom ogovaranju: — njihov se razgovor kretao oko konjâ i pasa, ili, kad bi ostavljali ovu specijalnu temu, onda

bi se vraćali na gerilski boj bezazlenoga zabadanja. Tako je na primjer Bernard, promatrajući potpunu ravnodušnost Sabininu pri pogledu na jednu srnu, koja se borila sa smrću, rekao:

»Čujete, gospodjice susjedo, sudeći po tisućama simptomâ, rekao bih, da vi nemate ni truna srca«.

Ona mu dobaci hitri pogled i odgovori sasvim mirno:

»A ja opet zaključujem po tisućama simptoma, da vi imate previše«.

Drugi put je opet on počeo:

»Znate li vi, draga susjedo, što mi se na vama najviše svidja?... Što nemate ni jednog ženskog svojstva«.

»Pa se nadate«, prihvati ona — »da imam sve ženske mane«.

»Moguće«.

»Nije moguće, nego je sasvim sigurno«.

To je eto bio redovni ton njihovog bezazlenog bojevanja. Na taj način prošla su već dva-tri mjeseca od Jeannina potpuna ozdravljenja, a da se u grofa Vaudricourta nije pojavila ni najmanja volja, da se u Parizu oporavi od seoske jednoličnosti. Uzalud ga je Alijeta podsjećala na dogovor, koji su utvrdili, i nagonila ga, da podje u grad.

»Budući da se ne dugočasim, nije potrebno da putujem«, odgovarao je Bernard. — »Aklimatiziram se i okamenjujem, pa valja mirno puštati, da se izvrši proces kristaliziranja... Uostalom, ti si odlučila poslije uskrsa, u ožujku poći u Pariz, pa mogu i ja dotle počekati«.

Medjutim je i ožujak došao, a o Parizu nije bilo ni govora. Zdravlje Alijete, koju je već onaj nastup u

Saint-Germainu oslabio, a bolest djetetova ponovno potresla, počelo se sve više gubiti. Mladu je gospodju često obuzimala slabost, koja se obraćala gdjekada i u nesvjestice. Medjutim je dr. Tallevaut u suglasju s dr. Raymondom držao, da stvar nipošto nije ozbiljna, da bolest nije u organima, nego prosta anemičnost, kao posljedica preturene brige i bojazni za dijete. Alijeta je molila Bernarda, da ipak podju u Pariz, ali on o tom nije htio ni da čuje.

»Ti zapravo želiš ići, samo da meni učiniš radost«, govorio je on — »ali meni ne bi nipošto bilo ugodno da te ovako bolesnu vodim po Parizu. Njeguj se, jačaj i umiruj svoje bijedne živce, pa ćemo poći u Pariz pod jesen, kad se vratiš od svoje majke«.

Alijeta se trudila, koliko je mogla, da umiri svoje bijedne živce, kako joj je dobroćudno savjetovao muž, ali joj je i on trebao u tom poslu pomagati. Nažalost — kako je čitalac mogao već odavna naslutiti — on je činio baš protivno.

Pošto se Alijeta riješila brigâ za kćerku i postala opet potpuna gospodarica svoga utanjenog i brzog shvaćanja, nije mogla a da ne zapazi neprilićnost i opasnost od prevelike intimnosti medju stanovnicima La Soulaya i Valmoutiersa. Iznenadna sklonost Bernardova za ladanjski život i njegovo opiranje, da ode u grad bar na nekoliko dana, potpuno joj otvoriše oči. Bilo je očevidno, da ga je zadržavao neki potajni interes, koji ga je zaokupljao i zabavljao njegov duh. Sasvim je jasno shvaćala, koliki je čar morala izvoditi Sabinina neobična pojava, vanredna ljepota, energija njenoga duha i tajinstvenost cijeloga bića — na blaziranoga čovjeka, kakav je bio

Bernard, naročito u jednoličnosti ladanjskoga života. Ona se nije bojala Sabine samo kao žene, koja bi joj mogla oteti srce muževo, nego i kao neprijateljskoga duha, podrugljivoga i ironičkoga stvora, kao zloga angjela, koji je došao da uništi njezin utjecaj na muževu dušu, a time sruši i sve snove i nade, koje je ona gojila u svom srcu kao kršćanka i supruga. Znala je, da ju je ujak odgojio u nevjerovanju prema svemu, što je Alijeti bilo sveto, pa ne umijući ni sama sebi objasniti zašto, nalazila je, da ju otvoreno nevjerovanje dr. Tallevauta nije gotovo ni vrijedjalo, dok joj se to kod mlade djevojke činilo upravo odvratnim i ogavnim.

Ali — što je mogla činiti? Dr. Tallevaut joj je spasio dijete od sigurne smrti, a Sabina ga je u tom plemenitom djelu požrtvovno i zdušno potpomagala — pa ni to nije bila najmanja bol jadne Alijete, što se je osjećala primorana da bude zahvalna stvoru, koji joj se činio pravim demonom, a morala je ovoj otvorenoj neprijateljici dopuštati slobodan ulaz u svoju kuću...

Ova kontradiktorna čuvstva smiješala su se u duši grofice Vaudricourt, smućivala ju i nagonila, da se je morala neprestano svladavati, što joj je zdravlje sve više potkopavalo.

Uostalom, ni grof Vaudricourt — premda nije bio tako bolno dirnut — nije bio mirniji od svoje žene. Ljubomorne patnje i religiozne bojazni ženine nisu nikako tištale njegovu dušu, pa on o njima nije ni slutio. U jednu ruku varala ga je vještina pretvaranja, u koju se Alijeta razumijevala kao i sve žene, a u drugu bio je previše zaokupljen Sabinom, a da bi

išta opažao, što se nije ticalo nje. Kao svi oni, koji su ispunjeni ovom strašću, gledao je na sve, što se nalazilo izvan ljubavnog opsega, s indiferentnom rastresenošću, ali si je utuvljivao, da nitko o njegovoj strasti ne može ništa znati osim njega. Njegovo ponašanje i držanje prema opasnoj susjedi činilo mu se besprikornom. Iako se je što češće koristio blizinom La Saulaya i slučajnošću intimnih sastanaka — iako je brižno nastojao približiti se Sabini, dotaći se njene ruke, piti njene rijetke riječi i udisavati njezin dah, ipak nije nikada nepromišljenim ponašanjem ili neopreznom riječju odao svoju tajnu. Držao je dakle, da je sâm gospodar te tajne, pa je zaista i bio s izuzetkom jedinih dviju žena — Alijete i Sabine — koje su u stvari najviše sudjelovale. Kako nam je poznato, grof Vaudricourt nije bio ni dijete ni lud čovjek, nego upravo otvorena i bistra glava — ali je bio zaljubljen, strastveno zaljubljen, možebiti prvi put u životu, pa se veći dio njegovih intelektualnih sposobnosti nalazio u stanju gotovo potpune pomrčine...

Na sreću bila je njegova moralna snaga veća; nije se odavao svojoj razornoj strasti bez muške borbe. Nije pred sobom tajao, da mu je ljubav prema gospodjici Tallevaut zabranjena najelementarnijim zakonima ne samo morala, nego i časti. Bila je rodjakinja, štićenica i vjerenica muža, čija je nauka i djelotvorni rad spasio život njegovu djetetu. Kad bi svrnuo djevojku sa staze kreposti, pokazao bi se najnezahvalnijim čovjekom prema njenom ujaku i najpodlijim izdajicom. Sve je to njemu bilo poznato, pa je činio sve, što je mogao, da izmakne ponoru sramote, a nije učinio jedno jedino, što je trebao učiniti na prvom mjestu — nije pobjegao.

Ne nalazeći u sebi snage da se otme čaru, što ga je na nj izvodila ova krasna i čudna djevojka, nastojao je da ušutka savjest time, što je neprestano dovodio pred svoje oči silne zapreke, koje dijele njega od Sabine. Ako je u duši nosio neutaženu želju, pa od nje manje ili više dosta trpio, bila je to njegova osobna stvar, koja nije nikome škodila. Svakako je bio odlučio prije prosvirati si tane kroz glavu, nego li spasitelja svoje kćerke surovo i nepošteno prevariti.

Kao da je želio zapreke izmedju sebe i Sabine povećati i utvrditi, sve se je intimnije privijao dr. Tallevautu, prema kojemu je osjećao sve dublje poštovanje i sklonost. Slušao je od svojih lugara i zakupnika, da Tallevaut daje sirotinji svoje okolice potpore, koje su bile prevelike u razmjeru prema njegovim čednim sredstvima, a povrh toga još da i svakoga jutra troši jedan dio svoga dragocjenoga vremena na posjećivanje bolesnika i na konsultacije. Grof Vaudricourt osjeti još dublje udivljenje prema velikodušnom i nekoristoljubivom dobročinstvu svoga susjeda, budući da je znao, s kolikom se strastvenošću odaje naučnom istraživanju i djelu, u kojemu je htio iznijeti rezultate svoga rada. To djelo, koje već dvije-tri godine izlazi u polugodišnjim svescima, donijelo je Tallevautu već najviše priznanje Francuske Akademije, a bilo je kao neki naučni pregled historijskoga razvitka modernoga prirodoslovlja s natpisom: »Naučni inventar XIX. vijeka«. — Već sama osnova ovakvoga djela i razvijanje metode imalo je u sebi nešto silno. Tallevaut se je dao na ovu zadaću već od prve svoje mladosti s apostolskim oduševljenjem, jer je volio nauku ne samo poradi velikih duševnih uži-

taka, što mu ih je pružala, nego naročito poradi toga, što je upravo s nekom pobožnošću od nje očekivao najveće rezultate u moralnoj i religioznoj budućnosti čovječanstva.

Čudnovato! Premda je ovaj misionar znanosti i slobodne misli mogao za groficu Vaudricourt biti samo opasan nihilist, ipak je ona imala za njega srca, pa se ni dr. Tallevaut — pored svih svojih ponosnih predrasuda — nije mogao osloboditi osobite sklonosti prema ovoj strogo katoličkoj susjedi. Gotovo bi se moglo reći, da je ovo dvoje odličnih bića svojim kontradiktornim, ali isto toliko i plemenitim osobinama, izvodilo izvjesnu privlačnost jedno na drugo. Pa uistinu, klonio se dr. Tallevaut u nazočnosti Alijetinoj svih razgovora, koji bi mogli pozlijediti grofičin religiozni osjećaj. Razumije se samo po sebi, da se u tom pogledu nije nikako sputavao pred Bernardom, čiju je slobodoumnost razabrao od prvoga maha.

Kad je Sabina odlazila na nekoliko dana u dvor, običavao je i njen skrbnik katkada dolaziti na objed. Redovno se je kući vraćao pješice, pa ga je na tom putu pratio grof Vaudricourt. Za ovih dugih i čestih šetnja postajali su im razgovori sve intimniji. Više nego jedanput obraćala se njihova zabava na vjerska pitanja, pa je Bernard na svoje veliko čudo razabrao, da se Tallevaut pri tom nije služio ni voltairskom podrugljivošću i brutalnom srdžbom običnih antiklerikalaca. Šta više, doticao se je toga predmeta s ozbiljnošću i blagošću, koja izdiže velikoga čovjeka nad sićušna zabadanja. Gotovo bi se moglo reći, da su Tallevautovi razgovori bili zadahnuti izvjesnom nabožnošću, jer je i on imao svoju religiju, pa budući da

je bio istinito i iskreno oduševljen, zanosio se do izvjesnog apostolskog žara. Ravnodušnost u vjerskim stvarima činila mu se nedopuštenom, pa je u tom pitanju saopćio Bernardu nekoliko gorkih istina, koje je grof primao s velikom spremnošću, jer je toplota doktorova izražavanja redovno ublaživala jasnu sadržinu.

Tallevaut je bio toga mišljenja, da je nedostojno jednoga čovjeka odreći se svakoga vjerovanja u više stvari, makar i izgubio kršćanski idejal. Šta više, neophodno je potrebito obratiti se prema novom idejalu, ako nisi voljan da padneš na životinjsko stanje... Čovjek iz boljih krugova, koji ne vjeruje ni u što, pa rezignira na sve, može biti još neko vrijeme podržavan djelovanjem svojih odgojnih utisaka i spoljašnjom konvenijencijom svog društvenog položaja, ali u istini mora sve više opadati i slabiti njegov osjećaj dužnosti i moralna snaga u nestašici svake čvrste podloge. Takav čovjek nalazit će domala jedini cilj svoga nastojanja u užitku prolaznih i ćutilnih naslada; padat će od dana do dana na sve niže grane, dok ne dodje na stepen crnca, pa što duže bude živio, bit će mu ljudski niveau sve dublji. Dapače i duh će mu sve više gubiti jakost i jasnoću, jer će se i u intelektualnim stvarima ograničavati jedino na plitkost, površinu i — u neku ruku — na materijalnost. Čitat će jedino novine i nedostojne romane, a u kazalištu će odabirati samo inferiorna djela, koja se gotovo isključivo obraćaju na senzualnost... Pa zar to nije historija svih ljudi i narodâ, koji su se odrekli svih idejala?

Jedino religiozni osjećaj i vjerovanje u više idejale — govorio je Tallevaut — mogu čovjeku dati

volju, snagu i sklonost, da svoju dužnost ispuni plemenitošću posvećujući svoj život kultiviranju dobrote, istinitosti i ljepote, pa je svakom inteligentnom čovjeku dana mogućnost, da se — promatranjem i istraživanjem prirode, to jest, znanošću — podigne u više regione idealnog vjerovanja. S pomoću znanosti dakle ima da se ispuni strašna praznina, koju je ostavio u moralnom svijetu slom starih religija. S pomoću znanosti priveden je i on sâm, dr. Tallevaut, k vjeri, koja ga je održala u teškom naučnom radu — što ujedno ima da bude i djelo propagande — pa ako ovda-onda učini i po koje dobro djelo u svojoj okolini, i na to ga navodi samo njegova znanost...

A kakva je bila ta filozofska vjera, iz koje je on crpao snagu volje i dobrote? Izložio ju je Bernardu rječitošću i ljepotom izraza, kojom mi ne raspolažemo, pa ćemo se ograničiti samo na izvadak iz njegove teorije. — Dr. Tallevaut došao je po svojim studijama do uvjerenja, da se božansko stvaranje bez prekidanja nastavlja u svemiru; svako stvorenje, koje je nadareno duhom i razborom, pozvano je, da doprinosi i — u neku ruku — suradjuje po svojoj snazi u usavršavanju i progresivnoj harmoniji; upravo je dužnost čovjekova raditi o tome, pa u izvršavanju te dužnosti i u svijesti, da služi svim ciljevima, nalaziti radost i nagradu života.

»U prvom redu« — uplete se Bernard — »radi se o tome, da se ugaslim religijama nadje naknada. A nadate li se vi, dragi doktore, da će se široka gomila i narod moći privoljeti vašoj filozofskoj religiji, kojoj ja nipošto ne poričem veličinu, ali koja svakako iziskuje visoku intelektualnu obrazovanost?«

»Ne, ne, ja se ne podajem toj iluziji«, odgovori Tallevaut — »pa to nije ni potrebno. Dostajat će, ako se bude obratila društvena elita, koja će jednoga dana biti dosta jaka, da ovlada gomilom, te ju moralnom nadmoćnošću, pa makar i silom, privede na izvršavanje dužnosti«.

Bernard se nasmije.

»Znate li vi, dragi doktore«, reče — »da se u vama krije strašan aristokrat?«

»Dakako! Zar ste me možebiti držali demagogom, jer sam čovjek od nauke? To je doduše malo čudno shvaćanje, premda je vrlo rasprostranjeno. Sasvim je protivno istini. Znanost je prirodna neprijateljica demokraciji, jer je prirodna neprijateljica neznanju, a naročito mediokritetstvu... A što može demokracija drugo nego ignorante podići do stupnja mediokritetova? To je užasan napredak! — Što se mene tiče, doduše osjećam duboku samilost prema neznalicama, slabićima i bijednicima, ali da bih se ponizio i laskao njihovim strastima, ili se čak podvrgao njihovu gospodstvu — nikad ni dovijeka!«

A onda, vraćajući se religioznoj temi, doda još Tallevaut ovo:

»Vjerujte mi, dragi prijatelju, da je neiskazana slast osjećati, da idemo putem istine, a ujedno i rukom o ruku s vječnim božanstvom, sudjelujući u njegovu radu! — Na taj način živim ja u vječitoj vedrini, koja ima u sebi nešto rajsko... Jedino, što me gdjekada smućuje, jest bojazan, da ne ću dovršiti djela, kojemu sam posvetio život«.

»Kako dolazite na takve misli, dragi doktore? Tä vi ste o naponu svoje snage!«

»To jesam, ali — ars longa, vita brevis! Povrh toga mi je srce nešto preveliko, pa ću morati malo prikratiti svoje radno vrijeme... To je jedini bol mojega života«.

VII.

Iste večeri, dok je dr. Tallevaut išao s Bernardom prema La Saulayu i razgovarao se, kako smo upravo ispripovijedali, osjetila se Alijeta nešto umornom, pošto je na Sabininu molbu neko vrijeme muzicirala. Zato se ispriča djevojci, poljubi je, kako je činila svake večeri prije spavanja, i ode u svoju sobu.

Bila je sredina mjeseca svibnja. Iza vanredno lijepog i blagog dana, spustila se isto tako lijepa noć. Prije nego što je legla na počin, naslonila se Alijeta na prozor, da udisava pomiješani miris nove zeleni, prvih ljubica i šumskih gjurgjica. Zvjezdano nebo razastiralo je bjelkasto svijetlo po zelenim lijehama i širokim livadama. Odjedared se mlada vlastelinka trgne iz svog snatrivog raspoloženja i zadršće: — u pomrčini razabra elegantnu sjenu gospodjice Tallevaut, koja je upravo prešla drvoredom parka i odmah okrenula putem, koji vodi prema La Saulayu.

... Moglo je biti jedanaest sati noću, kad je grof Vaudricourt — oprostivši se s dr. Tallevautom i udarivši šumskim putem prema Valmoutiersu — u polumraku ugledao jednu žensku pojavu. Išla je tihim i elastičnim korakom. Preko glave i ramenâ prebacila je španjolski ogrtač. Smjesta ju je prepoznao — jer je upravo njenu čarobnu sliku smućeno dozivao u bajoslovnom okviru ove prekrasne svibanjske noći...

Toliko se je uzrujao, da mu je srce odjedanput zastalo, a onda ponovno poskočilo i nastavilo udarati.

Domala su bili jedno od drugoga samo nekoliko koračaja odaljeni.

»Vi... gospodjice?« progovori Bernard najmirnijim tonom. — »Mislio sam doista, da je vaš duh«.

»Ne«, odgovori djevojka s istom mirnoćom — »nije moj duh, nego sam ja glavom... Ljepota večeri izmamila me je, pa sam se u neodredjenoj nadi, da ću se s vama sastati, zaputila šumskim putem«.

»To vam ne vjerujem... Nego bih prije rekao, da ste izašli kùpiti čarobito bilje pod zvjezdanim nebom«.

»Dakle kao vještica?«

»Kao mlada i lijepa vještica«.

»Vi mi laskate... Hoćemo li sada natrag?«

»Kako želite!«

»Dabome, da želim«.

»Nato krene u društvu s grofom Vaudricourtom natrag prema dvorcu. Proti svom običaju činila se je zbunjena, pa je rastreseno čas svlačila, a čas navlačila jednu rukavicu.

»Upravo je nevjerojatno«, počne ona — »kako se u šumi čuju čudnovati glasovi«.

»Jeste li se bojali?«

»Kako je to smiješno!... Čega bih se bojala? Nego mi se samo jedanput-dvaput pričinilo kao da čujem korake u grmlju«.

»To je sasvim mogućno... Kod nas ovdje ima zvjerokradaca«.

»I zvjerokradica!« doda ona u smijehu.

»Zvjerokradice mi ne zadaju brigâ... Smijem li vam ponuditi ruku, gospodjice?«

»Ne, hvala!«

Na čas zamukoše, a onda ona zapita: »O čemu ste govorili s mojim ujakom?«

»O vrlo ozbiljnim stvarima: — o znanosti, filozofiji i religiji«.

»To vam može samo koristiti«, reče ona.

»I ja mislim — no zasad uvidjam s bolom u srcu, kako sam daleko od čovjeka, kao što je vaš skrbnik... Da sam posvetio svoj život učenju i nauci, namjesto prolaznim slastima, bio bih danas bolji i sretniji«.

»Mislite li doista tako, gospodine grofe?... Ne poričem, da biste bili bolji, jer to nije tako teško... ali da biste bili sretniji, to mi se čini nevjerojatno. I ja sam — kako vam je poznato, mnogo učila... Nema zvijezde nad nama, kojoj ne bih znala imena, reda i tečaja, — nema kukca, koji spava tu u grmlju, kojemu ne bih poznavala čudnovati organizam, razvitak, vrstu i način života, — za svaki kamen, koji nam se isprečuje na ovom šumskom putu, znala bih odrediti geološku starost, — svaku mahovinu i svaku kapljicu rose umjela bih točno analizirati, pa ipak nisam nipošto uvjerena, da bih zato bila bolja ili sretnija«...

»O onom, što se dogadja u vašem srcu i u mozgu, valjda nitko pod nebom ne može ni naslutiti«.

»Možebiti«.

»Gospodjice Tallevaut?«

»Gospodine grofe?«

»Da li bih se smio usuditi i zapitati vas usred ove samoće: — kojoj religiji pripadate?«

»Razumije se samo po sebi, religiji mojega strica«.

»Mislite li dakle, da bi vam ona dostajala, da se oprete svim iskušenjima svijeta, pa i najmoćnijim, najstrašnijim?«

»Dosad mi je dostajala«.

»Onda ćete biti tako dobri, gospodjice, pa ćete i mene u tom poučiti. Vaš ujak naime uza sve njegovo uvjerenje i rječitost nije do toga dospio... a ja nikad u životu nisam toliko trebao sigurnosti i moralne snage, koja proistječe jedino iz višega vjerovanja«.

»Dakle želite sasvim ozbiljno, da vam propovijedam svoju religiju?«

»Sasvim ozbiljno«.

»To bi vašoj ljubeznoj gospodji nanijelo previše bola«.

»Moja žena dobro znade, da sam se ja daleko odmakao od njene vjere, pa da joj se nikada više ne ću približiti«, reče Bernard vrlo ozbiljno.

»Ne, ne, zadalo bi joj previše bola«, ponovi Sabina — »a ja volim vašu ženu... previše je volim!... Uostalom, razbiram već i svjetlucanje svjetiljaka u dvorcu, pa ne bismo imali dosta vremena za taj posao... Nikako ne bi bila laka stvar obratiti vas, a osim toga«...

»Osim toga... molim, dovršite!«

»Osim toga, niste nikako u stvar upućeni, pa ne biste ni razumjeli«.

»Hvala lijepo!... No ipak biste mogli pokušati... Vaš mi se organ toliko mili... Ako ne shvatim riječi, glazba će tih riječi nadoknaditi ostalo«...

»Molila bih vas, gospodine grofe, da se ostavite laskanja!... Milije mi je vaše zabadanje, pa vam rado vraćam milo za drago. Uistinu je to jedini način razgovora, koji priliči nama... Vi me razumijete, jelte?«

Bila je već okrenula glavu prema njemu, a napolak otvorenim usnama razlio joj se zagonetan smiješak... Lijepo njeno lice činilo se blijedo u zvjezdanoj noći.

On zastane, prikloni se k njoj i pogledavši je strastvenim pogledom, reče muklim glasom:

»Sabina! Zašto moraju medju nama biti toliki ponori?«

Kao da ga želi umiriti i ukoriti, položi svoju golu ruku na njegovu.

»Osvijestite se, grofe!« reče blagim glasom.

On spopadne njenu ruku, koja je bila nešto ovelika, ali prekrasno gradjena:

»Blago čovjeku«, reče — »kojemu bude sudjeno uzeti ovu krasnu, nježnu i junačku ruku«.

I u iznenadnom uzbudjenju pritisne njenu ruku na svoje usne.

Ona ju brzo povuče i ustukne:

»Ah!« reče zagušenim glasom — »djevojka sam, koja stojim bez obrane«.

»Oprostite!«

»Ja se nisam prevarila u vama? Niste li čovjek od časti?«

»Na to se možete osloniti!«

»Vidjet ćemo!«

Bez riječi nastaviše put i tako dospješe do dvorca.

... Nekoliko časova kasnije povrati se i Alijeta, ali udje posebnim svojim stepenicama, koje je ostavila otvorene, kad je izlazila.

Kratki boravak Sabinin u Valmoutiersu sutradan se završavao. Doktor Tallevaut, koji je navečer došao po svoju nećakinju, zateče groficu Vaudricourt bolniju nego li obično. Nekoliko puta ju je zahvatala omaglica, pa nije mogla ni večerati s drugima. Doktor ju je ispitivao, istraživao i auskultirao s velikom pažnjom. No mogao je samo potvrditi dijagnozu dr. Raymonda, uvjeravajući je ponovno, da nema nikakove opasnosti, nego da se slaboća dade objasniti jedino poremećenjem živčanoga sustava. Naredio je kao i prije jače lijekove, kretanje u zraku i krepku hranu.

No prije nego što je otišao sa Sabinom, poveo je grofa u drvored i rekao mu:

»Dragi susjede, vi ćete mi oprostiti, što se dotičem intimnijih stvari, ali mislim, da mi je to dužnost i kao liječniku i kao prijatelju«.

»Bože sveti!« povikne Bernard — »da mi žena možebiti« ...

»Ne, ne! Nije ništa opasno. Rekao bih samo, da se ona njena anemičnost produžuje više nego što sam se ja nadao. Grofica se bila već sasvim oporavila od uzbudjenja, što joj ga je zadala bolest djetetova. Čini se dakle, da je nešto drugo u stvari... U njenom životu uostalom ne vidim ništa do elemenata sreće. Ne govoreći o prijatnostima, što ih samo sobom donosi veliko imanje, ima ona izvrsnoga muža, prekrasnu kćerku, rodjake i prijatelje, koji ju obožavaju, a povrh svega toga pati od bolesti — nesretne žene, koju muči neka teška bol... Molim vas, ne biste li se vi sjetili, od čega može toliko trpjeti?«

»Ah, bože!« odgovori Bernard glasom iskrene žalosti — »nju muči isto, što je od prvih dana našega braka bila nevolja i gorkost našeg zajedničkog života... Poznata vam je upravo kao i meni nabožnost i žarko vjerovanje moje žene, a poznato vam je i to, da ja ne nosim u srcu ni truna od svega toga... Jedini san moje žene od prvoga dana bilo je moje obraćenje. To je fiksna ideja, kojom se neprestano zabavlja. Budući da si je utuvila u glavu, da su mojoj nereligioznosti krive zabave i pokvarenost Pariza, ostavio sam grad, da njoj ugodim, a sâm bog znade, koliko me je to stajalo pregaranja... Sada je došla do uvjerenja, da ni na selu nisam postao ništa religiozniji, pa ju bez sumnje ova činjenica dovodi do očaja. Drugog razloga ne bih znao za njene duševne boli, koje vi držite da ju mòrê... A u fizičkom pogledu — valjda nema nikakve opasnosti?«

»Nisam ništa opazio«.

»Dragi doktore, znate li, da je pored najbolje volje teško naći u braku sreću... Kako bi čovjek trebao započeti? Općenito govoreći, danas obično ni jedan čovjek, koji se ženi, nema više u sebi vjere. Ako uzme djevojku, koja je odgojena moderno, to jest, prema djavolskim načelima, dolazi u pogibao, da uzima kurtizanu; — ako pak uzme djevojku odgojenu po starinskim tradicijama, onda izbija na vidjelo, da s njom nema nikakvih duševnih doticaja. Ah, danas brak nije ništa drugo nego moralna rastava!... Čini mi se, kao da se je sva ova institucija već odavno preživjela, pa da bi bilo pametnije odreći je se već u prvom početku« ...

»Najpametnije bi bilo«, prihvati dr. Tallevaut

— »dati ženama savremeni odgoj, koji bi ih doveo do iste intelektualne visine s muževima. Valjalo bi im dati nove vjerske idejale, što se pomalo dogadja već i danas — dopustite, da reknem: — što sam ja u svojoj kući već i učinio. Moram dakako dodati, da mi je i slučaj išao na ruku. Poznata vam je djevojka, koju mi je sudba povjerila. Njezin je otac prije nego što je umro, izgubio sav svoj imutak, a majku joj je malo kasnije snašla paraliza. Na taj način bila je jedino na mene upućena; od naravi vrlo nadarena, mogao sam je odgojiti sasvim prema mojim načelima, te ju spremiti za buduću drugaricu mojega života, mojega mišljenja i osjećanja. Ne trebam naročito ni isticati, da čekam samo na njenu punoljetnost, kako bi mogla sama odlučivati sa sobom, — a u slučaju, da se njene želje ne bi podudarale s mojima, pobrinuo bih se za njenu budućnost«.

»To je dostojno vâs«, reče Bernard — »ali moram primijetiti, da je gospodjica Sabina i vanredno darovita djevojka, koja se uvijek može računati medju izuzetke«.

»Vidite, ja sam protivnoga mišljenja u pogledu na žensku darovitost, pa sam uvjeren, da će u nedalekom vremenu duševni i moralni tip Sabinina kalibra, koji danas svakako nije običan, doskora biti poprečni tip mladih djevojaka. Ovu mogućnost svakako moramo držati pred očima, ako ne želimo postaviti nevjerojatnu hipotezu, da će se ljudstvo povratiti starim Penatima. Bez ovoga uvjeta izgubio bi brak, koji je socijalna potreba, svu svoju životnu vjerojatnost«.

Dr. Tallevaut i Bernard povrate se k Sabini, koja se je do toga vremena opraštala s Alijetom i če-

kala njih dvojicu pred peronom. Budući da je vrijeme bilo prekrasno, htjela se svakako vratiti pješice u La Saulay, pa je grof Vaudricourt ispratio svoje goste do polovice puta. Pošto ih je ostavio, pošla je Sabina šuteći nekoliko koračaja sa skrbnikom, no za čas zamnije njen duboki i melodični glas kroz večernju tišinu.

»Dragi ujače«, govorila je — »ja se bojim, da je jadna grofica ozbiljno bolesna... Ne misliš li i ti isto tako?«

»Ne, ne, drago dijete. Hvala bogu, od ničega se ne umire tako lako«.

»Čas prije ju je opet zahvatila takva vrtoglavica, i trajala je tako dugo, da sam se upravo preplašila«.

»Imaš pravo... ovakve vrtoglavice su vrlo sumnjive, ali kad ni jedan organ nije aficiran, gube i one svoje značenje. Srce grofičino sasvim je zdravo. Pati naprosto od slabokrvnosti«.

»No ja sam onomadne čitala... ne sjećam se više gdje... da se pojedini slučajevi anemičnosti fatalno svršuju«.

»Nema sumnje, dogadja se i to, da katkad bolesnici u sličnim nesvjesticama i umiru, ali su ti slučajevi vanredno rijetki, a u zdravoj konstituciji, kakva je grofičina, gotovo nemogući«.

»No ona mi kazuje, da od ovih nastupa već odavno boluje«.

»To je istina... jadna ženica! Štošta se prima njenoga srca, pa se sasvim bez potrebe uzrujava«.

»Ti se dakle ništa ne bojiš za njeno zdravlje?«

»Ništa — bar zasada«.

»Tim bolje, dragi ujače!«

Prispjeli su već do željezne ograde La Saulaya, pa se njihove sjene izgube u tmini velikih vrba.

Pod konac iste sedmice dodjoše u Valmoutiers na dva-tri dana u goste neki pariski poznanici, koje je iz grada izmamilo krasno vrijeme. Na čelu ove male karavane nalazila se vojvotkinja Castel-Moret, stara prijateljica Bernardova i Alijetina. Pisma, što su joj odašiljali njih dvoje, ispripovjedila su joj opasnost, u kojoj se nalazila mala Jeanna, kao i čudesno njeno ozdravljenje. Tek što je prispjela u Valmoutiers, zaželi vojvotkinja da upozna mladu susjedu, o kojoj je slušala tako neobičnih stvari.

»Kako je s vašom lijepom židovkom?« zapita ona Bernarda — »zar je ne ćemo vidjeti?«

»Kakvu to židovkinju mislite, draga vojvotkinjo?«

»Onu, koja je njegovala vašu Jeannu«.

»Mislite možebiti gospodjicu Tallevaut? ... Ali ona nije židovkinja«.

»Nije? ... A ja sam mislila, da jest ... Jamačno sam se sjetila onih lijepih židovskih djevojaka s turbanom na glavi, koje su se u srednjem vijeku razumijevale u medicinu i koje su previjale ranjene junake kao Rebeka u romanu »Ivanhoe« ... No, bila ona židovkinja ili ne bila, zanimam se za nju, pa bih je rado vidjela«.

Da se udovolji želji vojvotkinjinoj, bude poslana jedna kočija u La Saulay s pismom, što ga je napisala Alijeta dr. Tallevautu i zamolila ga za oproštenje, što mu i opet otimlje nećakinju. Još doda, da će ju upoznati s nekim ljubeznim Parižanima, koji su joj došli u goste.

Popodne dodje Sabina, pa su gosti bili iznenadjeni koliko njenom ljepotom, toliko i neobičnošću njenoga bića. Vojvotkinja ju je nazvala »strogom Venerom«.

No groficu Vaudricourt, koja se jamačno pretrgla izvršavanjem svojih domaćinskih dužnosti, sutradan ujutro opet zahvati nesvjestica, pa je prema odredbi dr. Raymonda ostala u sobi. Toga dana mogla je primiti jedino svojega muža, Sabinu i vojvotkinju, koja se nije rado dosadjivala, pa se je podvečer sa svojom pratilicom povratila u Pariz.

I Sabina se je spremala kući, ali je u času njenoga odlaska Alijeta zapala u duboku nesvjesticu, koja je potrajala nekoliko časova, tako da joj se muž ozbiljno preplašio. Zato toplo zamoli Sabinu, da ostane u dvorcu, pa ne želeći zlorabiti dobrotu dr. Tallevauta, dade pozvati dr. Raymonda. Ovaj pronadje, da je bilo grofičino od posljednjeg jačeg nastupa znatno oslabilo, pa da i nepravilnije kuca. Inače se ni njemu nije bolest pričinila ozbiljnom, pa odredi da se bolesnici daju češće dosadašnja sredstva, koja su joj utišavala živce.

Iako se je sutradan Alijeta mogla pridići iz postelje, prolazne vrtoglavice javljale su se češće, uznemirujući bolesnicu i ispunjajući je dubokom melankolijom. Podvečer ju ponovno zahvati teška nesvjestica, iz koje su je jedva nekako razbudili. Kad se je osvijestila, zaželi da vidi kćerku, koju nije vidjela od prošle večeri. Nasmiješila joj se potresavši lako umornom glavom, dugo ju je držala u naručju, a kad je dijete u čudu opazilo suze na materinim obrazima, reče joj mati blagim glasom:

»Idi, drago dijete, pa se igraj!«

Bernard i Sabina, koje je aktivno potpomagala stara Viktorija, izmjenjivali su se dan i noć kod bolesničine postelje, njegujući je jednakom požrtvovnošću i hineći pred njom, kao da se ništa ne boje za njeno zdravlje. No Bernard nije mogao pritajati sve veće nemirnosti, pa je ugrabio priliku, da se sa Sabinom porazgovori u četiri oka:

»Molim vas, gospodjice, recite mi, ne može li biti kakva zabuna u dijagnozi ove bolesti? Ja se dakako potpuno pouzdajem u dr. Tallevauta, ali ne mogu premučati, da se je Alijeta znatno promijenila... Lice joj se gotovo izobličilo... Niste li i vi to opazili?«

»Bože moj«, odgovori Sabina — »mogu vam samo ono ponoviti, što mi je ujak prije dva dana rekao: svi su organi grofičini zdravi, a od ničega nitko ne umire«.

Ona ostavi Bernarda u dvorištu, gdje se je zamišljen velikim koracima šetao neko vrijeme. Odjedanput ugleda kroz rešetku ograde župnika valmoutierskog, koji se je očevidno žurio; u isto doba ugleda i staru Viktoriju, koja kao da je na stubama očekivala župnika.

»Jeste li vi, nesretnice, pozvali svećenika?«. poviče Bernard srdito.

»Jesam, gospodine grofe«, odgovori ona čvrsto mu gledajući u oči.

»Da li ga je grofica zatražila?«

»Nije, gospodine grofe... ali makar mi se što govorilo, ja vidim, da s gospodjom nije dobro«.

»Zaboga, zadat ćete joj smrtni udarac, udešavajući joj ovakva uzbudjenja«.

Prije nego što je Viktorija mogla odgovoriti, ukaže se gospodjica Sabina u pridvorju:

»Gospodine grofe«, reče žalosnom ozbiljnošću — »molila bih vas, da bez skanjivanja pozovete moga ujaka«.

Grof Vaudricourt pogleda u djevojku prodirno, onda bolno zaječi i zalomi rukama. Nato pozove jednoga slugu, koji potrči prema staji.

Sada se grof obrati prema župniku:

»Gospodine župniče, izvolite za mnom! Samo ćete dopustiti, da prije pripravim ženu«.

Bernard udje u Alijetinu sobu. Ležala je na počivaljci kao da drijema. Kad joj je muž unišao, otvori oči.

»Drago dijete«, počne on prihvatajući joj ruke, koje mu je prepustila — »upravo sam izgrdio staru Viktoriju. Starica je doista izgubila glavu. Unatoč ponovnom uvjeravanju naših liječnika, sasvim je izvan sebe poradi današnjeg tvog jačeg nastupa, pa je pozvala župnika... Želiš li ga primiti?«

»Ah... želim... molim te«.

Pri tome duboko uzdahne i upilji svoje velike plave oči u svoga muža s izrazom tolike boli, da je Bernard zadrhtao.

I nehotice zapita je u dubokom ganuću:

»Alijeta... ljubiš li me još uvijek?«

»Ljubim... i ljubit ću te do groba«, zašapće jadna žena.

On se nadvije nad nju i pritisne joj na čelo dug poljubac. Ona opazi u njegovim očima suze, kojima kao da se začudila...

Bernard se okrene prema vratima, dade znak župniku, koji je čekao u hodniku, i izadje iz sobe.

Pol strašnoga sata išao je Bernard gore-dolje po velikoj dvorani svojega dvorca, zastajući svaki čas pred prozorima, koji su gledali na dvorište. Sabina je sjedila blijeda i bez riječi za jednim malenim stolom, podupirući glavu rukama, kako je obično činila. Bernard je od časa do časa davao oduška svome uzbudjenju smućenim i isprekidanim poklicima:

»Ne, ne može biti!... Pa i od čega bi mogla umrijeti?... Kao grom iz vedra neba!... Ne, ne, nije moguće!«

»Počekajmo, dok čujemo, što će reći moj ujak!« odgovori ukratko Sabina.

Čim je župnik ostavio sobu, javiše to grofu, kako je i naredio. Bernard udje, a za njim odmah i Sabina. Alijeta se činila zadubena u misli, pa kao da ih nije ni opazila. No ipak je primila iz ruke svoga muža lijek, što joj ga je pružio. Viktorija saopći grofu, da će župnik prema želji bolesničinoj podvečer doći s posljednjim sakramentima.

Oko sedam sati prispije dr. Tallevaut. Čim je ugledao Alijetu, preleti mu preko lica — kao oblak — izraz dubokoga zaprepaštenja. No za čas ustupi ovo iznenadjenje mjesto profesionalnoj bladnokrvnosti; — uzme ledenu ruku mlade žene i opipa bilo, koje se je jedva osjećalo, pogleda joj bezbojno lice i zamračene oči, a onda se nadvije nad nju i stane joj govoriti blage i nježne riječi kao kakvom bolesnom djetetu.

Onda povede Bernarda u pobočnu sobu, čvrsto mu stisne ruku i rekne:

»Oprostite, gospodine grofe!... Moram vam saopćiti strašnu istinu, da me je ovajput moja nauka

iznevjerila... I sada više ne može pomoći... Vaša je žena izgubljena«...

Oštar krik proreže zrakom, a onda zabruji jecanje... Grof Vaudricourt srne kao mahnit u sobu...

Alijeta je bila mrtva —

...Iza jednoga sata smućenosti i očaja trgne se grof Vaudricourt iz omamljenosti, u koju ga je bacila neočekivana katastrofa, i zapita dr. Tallevauta:

»Zaboga... a od čega je umrla?«

»Od srčane kljenuti«, odgovori liječnik, pa mu ukratko objasni, da doduše i malokrvnost može dovesti do katastrofe, ali se to dogadja vrlo rijetko, pa nauka ne može ovaj slučaj predvidjeti. Još doda, da će se sâm prekoravati do smrti, što u čuvanju ovako nježnoga zdravlja i drage žene nije uzimao u obzir i na ono, što se gotovo nikada ne dogadja.

Bilo je jedanaest sati noći, kad su se dr. Tallevaut i nećakinja oprostili od Bernarda. Jedna su ih kola čekala pred stubama. Sabina sjedne do ujaka, pa oboje — obuzeto teškim mislima — bez ijedne riječi prispiju u La Saulay. Kola obidju muklom tutnjavom oko močvare i stanu pred ulazom u kuću.

VIII.

Prema svom svakidašnjem običaju, doprati dr. Tallevaut nećakinju do vratâ njene sobe, poljubi je u čelo i stisnuvši joj ruku ode u svoju spavaonicu.

Otprilike podrug sata kasnije — kad se je mogao nadati, da je Sabina već zaspala — izadje dr. Tallevaut, koji se nije ni svlačio, s najvećom oprez-

nošću u hodnik, te sidje u prizemlje. Svijeća, koju je držao u rukama, rasvjetljivala mu je blijedo i izobličeno lice. Udje u veliku sobu, koja mu je služila za salon i za biblioteku, a odavde — odmaknuvši debelu portijeru — krene u laboratorij. Ravno podje prema hrastovom ormariću u kutu sobe, gdje je držao razne otrove i opasne supstancije, koje je trebao za lijekove i za eksperimentiranje. Ormarić se je zatvarao bravom bez ključa, kojom čovjek naročito mora znati baratati, da ju uzmogne otvoriti. Pošto je Tallevaut pomakao mehanizam, zastane na čas, kao da se skanjuje, a onda odlučnom gestom trgne vratašcima, — a smrtno bljedilo pokrije mu lice. U nizu malenih bočica, koje su stajale na najvišoj polici, na prvi pogled razabra jedno prazno mjesto, a s drhtavih usana iskoči mu kao dah kratak povik:

»Akonit!«

U isti mah pričini mu se, kao da u hodniku razabira laki šum... Ugasi svijeću i naćuli uši. Za čas jasno razabra u salonu klizanje brzih koraka i šuštanje svilene oprave... Hitro se približi vratima i stane prisluškivati. Vedra noć bila je obasjana slabom mjesečinom, pa je nekoliko blijedih trakova prodiralo kroz prozor u laboratorij. — Portijera se odmakne, Sabina udje i u istom trenutku padne teška doktorova ruka na rame nećakinjino.

Prigušeni krik otme se s usana djevojčinih, i u prvom zaprepaštenju ispadne joj iz ruke bočica zazvonivši na kamenitom podu. Onda potrči natrag u biblioteku, gdje zastane poduprta rukom o stol i pogleda u oči svoga skrbnika, koji je stupao prema njoj.

Prozori biblioteke, koji su gledali u vrt, nisu imali kapakâ — kao ni prozori u laboratoriju — pa

je i ovdje slaba mjesečina razastirala blijedo svijetlo. Doktor Tallevaut mogao je u Sabininim očima sasvim jasno razabrati izraz divljega prkosa.

»Nesretnice!« poče on muklim glasom — »brani se sada! Reci bar, da si se zabunila... jer akonitin može služiti i za liječenje... Vidjela si, da ga ja upotrebljavam u različite svrhe... Bila si neoprezna... i lakoumna, a budući da si se pobojala mojih prikora, htjela si skriti svoje djelo... Nije li tako? Govori!«

»A zašto da se branim?« odgovori ona zamahnuvši prezirno rukom. — »I tako mi ne bi vjerovao, kao što ne vjeruješ ni u ono, što si čas prije izrekao«.

Nesretni čovjek klone u naslonjač, te se u velikom uzbudjenju stane sâm sobom razgovarati.

»Ne, ne!« govorio je — »ona se ne bi ni mogla tako strašno zabuniti... Nažalost, vrlo je dobro znala, što radi... S kolikom paklenskom spretnošću odabrala je baš onaj otrov, kojemu djelovanje naliči na simptome anemičkih nastupa... pa se spaja s njima i podupire ih postepeno, dok ne dodje smrt!... Da, da! Zločinstvo... sramotno i promišljeno zločinstvo izvedeno je na onom blagom i umiljatom stvorenju!«

Iza kratke stanke doda: »Ah, kako sam se podlo dao vući za nos!« — A onda se opet obrati prema Sabini: »Reci barem, da je njezin muž bio sukrivac u tvom nedjelu... i da te je on nagonio na ovu infamnost!«

»Ne!« odgovori Sabina — »on o tom ništa ne zna. Ja ga ljubim, a uvjerena sam, da i on mene ljubi. To je sve!«

Nekoliko časova sjedio je dr. Tallevaut zaduben u misli. A onda nastavi čvrstim izrazima, premda mu je glas drhtao:

»Sabina! Ako računaš, da bih i ja mogao počiniti ikakvo zločinačko djelo, onda se varaš. Moja je dužnost, da te predam pravdi... pa makar kako bila ova zadaća grozna, ja ću je izvršiti«.

»No, o tom ćeš se još dobro predomisliti«, odgovori hladno Sabina, koja je stajala na drugoj strani stola. — »Ako me doista predaš sudu i svijet obradueš ovakvom parnicom, moraš biti spreman na sud gomile, koja će reći: Bila je njegova učenica! — i pravo će reći«.

»Moja učenica — prokleti stvore! Zar sam te ikada učio drugim načelima osim onih, koje sam i sâm izvodio u životu? Da li sam ti ikada davao riječju ili primjerom druge nauke osim poštenja, pravičnosti, čovjekoljublja i časti?«

»Upravo ti se čudim, dragi ujače! Je li moguće, da bistar duh, kao što je tvoj, nije nikada posumnjao, da bih ja iz tvojih nazora i iz naših zajedničkih studija mogla izvoditi sasvim druge nauke i rezultate, nego ti? Drvo znanosti, dragi ujače, ne donosi iste plodove na različitom tlu!... Govoriš o pravičnosti, poštenju, čovjekoljublju i časti — pa se čudiš, da iste teorije, koje su tebe dovele do vrlinâ, mene nisu zadahnule istim dahom?... A razlog je tako jednostavan! I tebi je, kao i meni, poznato, da su sve te takozvane »vrline« u realnosti samo fakultativne sposobnosti... pa su prosti instinkti i predrasude, koje nam je narav nametnula, jer su joj potrebne za održavanje i unapredjivanje svoga djela. U tebe ima

sklonosti da se podvrgneš tim instinktima, a — u mene nema... To je jedina razlika!«

»No, zar ti nisam stoput ponavljao, da je podvrgavanje ovim prirodnim i božanskim zakonima — naša dužnost, čast i sreća?«

»Jest, govorio si... i ti u to vjeruješ... a ja sam baš o protivnom uvjerena. Držim, da čast i dužnost nalaže čovjeku, da se digne proti ovom robovanju i da raskine okove, koje mu je nametnula narav — ili ako hoćeš — Bog. Oni nas primoravaju da sudjelujemo protiv naše volje u poslu, koji nas se ne tiče... Istina, govorio si mi i stoput ponavljao, da smatraš ne samo svojom dužnošću, nego da i radosno i u čednom objamu želiš svojim radom i vrlinama sudjelovati ne znam u kakvom božanskom djelu, da doprineseš nekoj višoj i misterioznoj svrsi, prema kojoj stupa cijeli svemir... No, to je slast, za koju ja nemam nikakvoga smisla, pa te uvjeravam, da nisam nipošto voljna, da se čitavoga života odričem i patim, kako bih nekom budućem ljudstvu spremila sreću i savršenstvo, kojega se ja ne ću naužívati... svečanosti, u kojima ne ću lično sudjelovati... i raj, u koji nikada ne ću stupiti svojom nogom«.

U dubokom uzbudjenju, koje ju je obuzimalo u ovom strašnom času, njezine su riječi — u početku mirne i hladne — postajale sve vatrenije, dok nisu poprimile značenje strastvene eksaltacije. Ostavila se i mirnoga držanja, pa počela stupati sobom od jednoga kraja do drugoga, zastajkujući katkada, da energičnim gestama potkrijepi svoje riječi. — Dr. Tallevaut, koji je još uvijek nepomično sjedio u svom naslonjaču, odgovarao je gdjekada indigniranim pokli-

cima, prateći zaprepaštenim pogledima sablasnu sjenu, koja se je čas gubila u tami, a čas izlazila u blijedo osvjetljenje, što je prodiralo na prozore.

»Hoćeš li, da ti priznam sve do kraja?« nastavljala je djevojka. — »Dosadjivala sam se do smrti... dosadjivala sam se u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti... I sama pomisao, da ću cijeli život provoditi ovdje nadvijena nad tvoje knjige i retorte, bez ikakove druge perspektive i radosti osim nade na konačno usavršenje ljudskoga roda — ova mi je ideja bila upravo nepodosna! Ovakav život može dostajati jedino stvorenjima, koja su složena od samoga mozga, kao ti, a nipošto onima, koji imaju pod kožom živce, krv u žilama i strast u srcu... Ja sam žena, pa su mi i sklonosti i strasti ženske — možda još jače nego u drugih žena, jer ne poznajem predrasudâ i praznovjericâ, koje obuzdavaju druge. Uvijek sam snivala o velikim ljubavima, o životu punom sjaja i užitka u mondenim svečanostima. Osjećam, da sam stvorena za takav život, kojega bih se mogla nauživati do dna i potpuno — a imala bih se svega odreći zauvijek!... Što mi je koristila sva moja duševna nezavisnost... što mi je donosilo znanje, kad nisam u njemu nalazila nikakove pomoći za svoje častoljublje ni ikakova oružja za moje idejale?... I konačno mi se pružila prilika, da bih sve to mogla doseći. Pred mene izadje čovjek, kojega sam zavoljela i osjetila, da i on mene voli. Osjetila sam, da bi me uzeo za ženu, da je slobodan... I onda sam učinila, što sam učinila... Nazivlje se zločinstvom! No to je samo prazna riječ!... Što je zapravo dobro, a što zlo?... Što je istina, a što laž? U realnosti, to i ti

dobro znaš, moralni zakon čovječanstva nije ništa drugo nego bijeli list papira, na kojemu svaki čovjek zapisuje, što hoće i što odgovara njegovoj individualnosti i temperamentu... Svako stvorenje ima svoj osobiti katekizam, — moj je prilagodjen nauci, što mi ju sama narav daje za primjer. Ona s ravnodušnim egoizmom uklanja sve, što joj smeta; odbacuje, što joj se nadje na putu prema konačnom cilju; gazi slaboga, da dade mjesta jakome. I možeš mi vjerovati, da su se ove doktrine držali oduvijek doista slobodni i veliki duhovi. Uvijek se govorilo, da dobri ljudi izumiru. Nije istina: — slabi izumiru, pa time čine samo svoju dužnost. Ako ih čovjek u tom malko potpomogne, čini zapravo isto, što i Bog... Izvoli čitati svoga Darwina, ujače!«

Ali onaj, na kojega je upravljala ove podrugljive riječi, nije ju više slušao. Okrenuvši se prema njemu, opazi, da mu se je tijelo cijelom težinom naklonilo i da mu glava nepomično leži na stolu. Doktor se nije mogao oduprijeti strašnom udarcu, koji ga je u isti mah pogadjao i u mozak i u srce. Sav njegov osjećajni i misaoni život, njegova vjera i njegova žilavost, sav intelektualni i moralni svijet stropoštao se strašnom silom. Sabina nije bila samo njegova drugarica i ljubljena vjerenica — svojom neobičnom ljepotom bila je ujedno i personifikacija njegove vjerske filozofije. Iz njene osobe sjala mu je njegova religija, smiješila mu se i oduševljavala ga. A kad je odjedanput razabrao neman, koja se je krila pod šarmantnim i divnim obličjem ove djevojke, ugasnuo je njegov duh i usahnuo život... Kap ga je ubila.

Ne znamo, što se je u taj trenutak moglo odigra-

vati u duši djevojke, kojoj je teoretiziranje prekinulo vezu izmedju čovječanstva i života. Ali iza prvog zaprepaštenja, kad je pod svojom rukom osjetila ohladnjelo srce čovjeka, koji ju je kroz dugi niz godinâ obasipao jedino ljubavlju i dobrotom, pala je na koljena i zajecala grčevitim plačem...

Za nekoliko časova skoči sa zemlje, otare oči i zadube se u mišljenje. Onda podje u laboratorij, potraži bočicu, koja je ostala na podu, i postavi je na njeno mjesto u hrastovom ormariću. Nato se što opreznije uspne u svoju spavaonicu.

Tek što je granula zora, objave joj ubrzani koraci i zaprepašteni poklici u prizemlju, da je strašni dogadjaj otkriven. Njena sobarica, sva izvan sebe, dotrči po nju. Ona odmah sidje i prolije nekoliko — možebiti iskrenih — suza nad obezdušenim truplom svoga skrbnika.

Doktoru Raymondu, koji je mogao samo utvrditi smrt od kapi, rekla je Sabina jedino, da je predjašnje večeri ostavila u biblioteci ujaka, koji je bio duboko potresen smrću grofice Vaudricourt. Još je dodala, da se je gorko prekoravao radi nedovoljne pažnje, što ju je obraćao grofičinoj bolesti, pa da se je zbog toga u neku ruku smatrao sukrivcem u njenoj smrti. Ona, Sabina, nije se mogla dosta načuditi, kad je ugledala ujaka tako prekomjerno potresena. I tako je dr. Raymond bio je uvjeren, da je Tallevaut, koji je bio istrošen i umoran od prevelikoga rada, podlegao iznenadnom i dubokom bolu. Ovo se mišljenje doskora raširilo po svoj okolici i općenito se držalo istinitim. Na taj način bila su oba smrtna slu-

čaja dovedena u neku svezu i jedan objašnjavan drugim.

Nikome nije palo ni na pamet, pa nije ni moglo pasti, da je smrt grofice Vaudricourt skrivilo prosto zločinstvo. Nekoliko mjeseci prije katastrofe pobolijevala je mlada žena i od dana do dana postajala slabijom. Dobro poznata bolest činila se, kao da se normalno razvijala, a posljednji nastupi, kojima je Alijeta podlegla, nisu se na oko ničim razlikovali od predjašnjih simptoma. Jedna perverzna ruka odabrala je takav otrov, kojim ju je nakanila usmrtiti, pa joj je umjela davati kapljice s tolikom opreznošću, da se je djelovanje otrova moglo shvatiti naprosto kao jači stepen stare boljetice. Jedino oštrovidnost i vještina dr. Tallevauta mogle bi možebiti razabrati djelovanje otrova; m o ž e b i t i — jer je poznato, da od svih biljnih otrova, koji se naučnoj analizi tako teško podvrgavaju, upravo akonit najmanje ostavlja znakova u nutrašnjosti i spoljašnosti ljudskoga organizma.

Dok je Sabina, kao baštinica svoga ujaka, ostala u La Saulayu s bolesnom majkom, pošao je grof Vaudricourt — pošto je svojoj ženi iskazao posljednje počasti — s malom Jeannom u Varaville. Ondje se je zadržavao nekoliko nedjelja, sudjelujući s Alijetinim rodjacima u žalosti za pokojnicom. Njegova je žalost bila iskrena i duboka. Iako je Bernard u svom nesretnom braku mnogo trpio i proklinjao čas, koji ga je spojio sa ženom, sasvim protivnom od njega po mišljenju i osjećanju, — iako je pokraj Alijete strastveno zavolio drugu ženu, ipak se — naročito u prvim danima žalosti — kadgod se sjetio drage po-

kojnice, nije mogao oduprijeti muškoj boli, u kojoj je prevladavalo moćno saučešće.

Pod jesen pošao je Bernard u Englesku, da obidje tamošnje rodjake Courteheusove porodice, kod kojih se — u lovovima i putovanjima — zadržao do duboke zime. Povrativši se u Francusku, ostane još neko vrijeme u Varavillu uz svoju kćerku, a onda podje — prvi put, otkako je obudovio — u Valmoutiers. Odande je otišao, a da Sabine nije ni vidio, ali joj je pisao, čim je došao u Varaville, izrazujući joj iskrenu sućut i prijateljsku odanost prema pokojnom ujaku. Ona mu je zahvalila isto tako kratko i rezervirano. Kasnije, dok se je zadržavao u Engleskoj, pisao joj je još dvaput ili triput s nešto više srdačnosti, pa je s vremenom pogodio stari svoj bockavi ton, ali se nikada nije ni riječju dotakao one intimne scene, koja se izmedju njih odigrala nekoliko dana prije Alijetine smrti.

Kad se je prvi put s njom sastao, bila je još u dubokoj žalosti, pa je crna oprava još jače isticala posebno obilježje njene ljepote — one tmurne i strastvene ljepote, koja ga je pratila u Englesku i uspomenu jadne pokojnice sve više istiskavala iz njegove duše.

Ipak se je neko vrijeme skanjivao da učini korak, što mu ga je — kako je on mislio — nametnula sama kob. Neki tajni glas u njegovoj duši odupirao se je svezi sa Sabinom, premda si je utuvljivao u glavu, da joj je — iza one scene u šumi i ljubavnoga očitovanja — primoran kao čovjek od časti ponuditi ruku, pogotovo otkako su oboje postali slobodni.

Osim toga bio je još odviše mlad, a da se ne bi ponovno ženio. Iza žalosnoga iskustva u svom prvom braku činilo mu se najprirodnije da uzme upravo ovu djevojku, koja mu je po svojoj izuzetnoj obrazovanosti bila najprikladnija. Kod nje se nije imao bojati ni prerane pokvarenosti mondenih djevojaka ni preuskoga obzorja strogo religioznih dama. U njoj se je — prema njegovu mišljenju — sjedinjivala visoka duševna kultura s načelima poštenja.

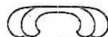
Povrh toga, znao je vrlo dobro, da do nje ne će doći prije nego što je ne uzme za ženu, pa je za ovim ponosnim, otvorenim i divljim stvorom razigranom strašću čeznuo sve dane i sve noći.

Htio je dočekati još samo obljetnicu Alijetine smrti, pa je u mjesecu lipnju pošao u Varaville, da gospodji Courteheuse saopći svoju odluku. Predočio joj je, kako nema sina, pa da je dužan — kako svome imenu, tako i uspomeni svojega strica — ponovno se ženiti. Zato će uzeti gospodjicu Tallevaut, koja je ne samo djevojka rijetkih sposobnosti, nego mu je još naročito mila poradi svoje požrtvovnosti, koju je uložila u njegovanje njegove žene i kćeri. Da ublaži udarac, što ga je tim zadavao Alijetinoj materi, izjavi, da je spreman prepustiti joj malu Jeannu, moleći je za dopuštenje, da smije dijete što češće posjećivati u Varavillu. Pored svega toga rastao se s iskrenim bolom od kćerčice, koju je osobito volio. Bila je to žrtva, koju je tiho i gotovo besvijesno prinesao onoj, koje više nije bilo u životu, da uzmogne lakše bdjeti nad svojim siročetom.

Tri mjeseca kasnije postala je Sabina Tallevaut Bernardovom ženom, pa pošto su proputovali razne

evropske zemlje, povratiše se grof i grofica Vaudricourt usred zime u Pariz, gdje se useliše u raskošan stan na Elizejskim poljanama —

Dvije godine iza vjenčanja uzme Bernard opet pero u ruku, pa doda svom tajnom dnevniku, koji je stajao tolike godine prekinut, ove listiće.

Nastavak Bernardova dnevnika.

U Parizu, mjeseca veljače 188..

Moj je život bez sumnje jedan od najčudnijih današnjega vremena!... Zanimao bi me živo, da sam mu jednostavan motrilac, a ovako me zanima još više, gdje sam u njemu igrao glavnu ulogu. Kao ono prije deset godina, dospjela je moja sudba ponovno do krize, pa me njene pikantne potankosti nagone, da uobličim i sredim osobite impresije, kako bi ih pred samim sobom objasnio. Možda će mi — u zrelosti današnje moje dobe — poći za rukom da upletem u ove listiće i nekoliko filozofskih refleksija, koje će predstavljati izvjesnu vrijednost.

Zapisat ću samo nekoliko riječi o svojoj žalosnoj prošlosti, o kojoj ne mogu nikada govoriti bez velikoga pijeteta. Nisam bio sretan s prvom svojom ženom, a nije ni ona bila sa mnom. Ne mogu se oprostiti bolnoga uvjerenja, da je njeno mlado biće prebila tuga. Pa ipak, ne mogu se ničim prekoravati. Ona je vjerovala, a ja nisam. I to je bila jedina zapreka medju nama. Moja je pogreška bila, što za vremena nisam predvidjao, kuda može da dovede spoj dvaju bića, koja gledaju na život s posve različitih

stajališta. Ako jedno od njih smatra život darom božjim, a drugo darom slučaja; jedno kao dobu iskušenja i kao neki pristup u pravi život, a drugo kao doživotno uživanje i pustolovinu bez posljedica — onda će i način njihova života biti sasvim različit.

Ali ne govorimo više o tom!

Ako me je prva žena mnogo mučila, druga mi priredjuje amizantna iznenadjenja. Od nabožnosti — da se poslužim banalnim izrazom — druga moja žena doista ne će umrijeti. Prije bih rekao, da će joj vratom zakrenuti prevelika učenost. Učila je nevjerojatno mnogo, samo se bojim, da nije sve dobro prokuhala... Kao pravi sin svojega vremena, dosta sam čitao moderne pisce — ili sam ih bar prelistavao — da mogu pratiti njihove filozofske teorije. Rekao bih dakle, da moja druga žena u tome pregoni i u izvadjanju nešto predaleko ide. Za sve, što radi li ne radi, za svaku svoju sklonost ili nesklonost — umije naći naučni argumenat. Mislim, da ću se još i na smrtnoj postelji smijati, kad se sjetim njenog odgovora, što mi ga je dala kratko vrijeme iza vjenčanja, kad sam joj izjavio, koliko mi je stalo do toga, da dobijem sina. Moram priznati, da me je upravo nagnala u čudo.

»Dragi prijatelju«, reče mi — »u tom poslu ne računaj na moju pripomoć! Materinstvo je namet, što nam ga priroda nameće u svom interesu, da uzmogne nastavljati svoje djelo. Poznato ti je, da se ja opirem prirodnim zakonima. Moja načela — koja naliče, ako se ne varam, i tvojima — stoje u tome, da se životnih slasti naužívam što više, a boli da od sebe po mogućnosti odgonim... Zato se odupirem i materinstvu.

Reći ćeš mi, da bi uz moje nazore svijet morao prestati. A ja ti odgovaram, da mi je to sasvim svejedno. Prirodi je jedina svrha održavanje vrstâ, dok individuum prezire. Ja, eto, prezirem, kao i ona, individuum, a povrh toga — dakle stojim još i iznad prirode — prezirem i vrstu«.

I tu, uza svu svoju žensku umiljatost i srdačan smiješak, koji joj je zarinuo smjehuljke u obraze, doda:

»Osim toga, dragi mužiću, materinstvo je smrt ljepoti... pa budući da me ti ljubiš ovakvu, kakva sam danas, želim ovakva i ostati!«

Pa je doista i ostala lijepa, ali — mislim da imam opravdana razloga vjerovati — da joj ljepota nije bila održavana jedino meni na čast i slavu. Budući da sam sada više nego li ikada raspoložen, da na sve stvari ovoga svijeta gledam s vesele strane, dotaći ću se i ove teme — makar kako bila tugaljiva — u radosnom raspoloženju.

Poslije našega vjenčanoga putovanja — za kojega mi se je, što otvoreno priznajem, često nadavala prilika, da se divim Sabininoj rijetkoj inteligenciji i brzom shvaćanju — ustavismo se u Parizu, kamo sam se naročito ja vrlo rado povratio. Jedino sam se bojao, da će se Sabina ondje nerado smjestiti, i to samo meni za ljubav, pa da se ne će snaći u pariskom vrtlogu, jer je predjašnji njezin ozbiljni i zavučeni život bio vrlo rdjava priprava za veliki svijet. Ali sam u tom pogledu doživio iznenadjenjâ, koja su me se u prvi mah vrlo prijatno doimala. Sabina je ušla u parisko društvo, kao u svoj prirodni elemenat. Ali domala opazim, da se ona novom životu odaje s prevelikim žarom. U sebi uporedjivao sam je s opaticom, koja je

utekla iz samostana, pa sada gleda, kako će nadoknaditi ono, što je zanemarila, i grize jabuku, o kojoj je toliko snivala, i koja joj je bila tako dugo zabranjivana... Sjetio sam se — možda nešto prekasno — s kolikom se je znatiželjnošću gospodjica Tallevaut za naših šumskih šetnja raspitivala o zabavama i uživanju sretnih Parižana. Sada su i njoj pale u dio te zabave, pa se je bacila u vrtlog, kao da se htjela sveg odjedanput nauživati. Dineri, plesovi, kazališta, utrke, diletantske predstave i društvene svečanosti svake ruke — riječju: sve, što u pariskom životu može pružiti hrane duhu, ćutilima i taštini, sve je potražila s neumornom strastvenošću; morala je sve okusiti, pa okušava i danas. Ali ona to ne čini s ljudjačkom zanesenošću običnih Parižanaka, nego s nekom sistematičnošću, da se za svoga boravka na zemaljskoj kruglji nauživa svih ugodnosti i zanimljivosti, što ih život uopće može pružiti. Ovu odluku još su podsticali njeni ocalni živci i željezna volja. Moja je žena sfinga ili — ako hoćete — dokumenat, koji ja nastojim od prvoga dana našeg zajedničkog života odgonenuti, a moram priznati, da sam se na taj posao davao s nemalom zabrinutošću. Brzo sam opazio, da je ova čudesna žena, namjesto da poput svoga plemenitog i nesretnog skrbnika po studijama i znanju dodje do neke više vjere i uzvišenoga misticizma — crpla iz nauke i znanosti jedino gorku sumnju i poricanje svih čovječanskih i božjih zakona. Pitao sam se, kuda može da dovede raspojasana strast i ludjačka logika ove žene? Pitao sam se, gdje bi se mogla zaustaviti njena nezasitna znatiželjnost, a u prvom redu pitao sam se: — zar će se u ljubavnim poslovima moći zadržati kod mene?

Na ovo pitanje — kao da je znala, što me muči — odgovorila je sama moja žena otvoreno i bez skanjivanja.

Povod je ovoj stvari dala sasvim neznatna stvar. Davala se je neka premijera sa Sarom Bernhardtovom, pa mi je žena — koja nije propuštala ni jednu sličnu svečanost — naložila, da joj po što po to priskrbim jednu ložu. Meni to nije pošlo za rukom, dakako, moram priznati, da nisam baš mnogo ni nastojao o tom. Moja žena se dan i noć nalazi u tako grozničavoj uzbudjenosti, da sam i ja — inače stari noćnik i nespavalo — počeo osjećati izvjesnu umornost. I liječnik mi je svjetovao, da malo zapaučim kotač. Zbog toga mi je bilo sasvim prijatno, da jednu večer provedem kod kuće, i to sa ženom, koje mi je demonska ljepota pored svih njenih nestranosti — ah, možda upravo pored tih nastranosti! — još uvijek moćno podražavala fantaziju.

Iza večeri, za koje se ona držala prkosno i mučaljivo, podjem za njom u budoar, u kojemu je pucketanje u kaminu upravo kao pozivalo na ljubavne razgovore, — ponudim joj graciozno cigaretu i zapitam:

»Večeras valjda ne ćeš nikuda, draga Sabina?«

»A kuda bih mogla ići? Čitav je Pariz na premijeri, osim nas«.

»Tim bolje«, odgovorim ja — »ja čitavom Parizu ne zavidjam, dok čitav Pariz može meni zavidjati, što se nalazim pokraj tebe«.

Ona se bila bacila na počivaljku, a sada se napolak pridigla, pa — premjerivši me od glave do pete svojim hladnim i oholim pogledom — reče:

»Oprosti, dragi prijatelju, da te zapitam: — ljubiš li me još uvijek?«

A kako sam ja namjesto ikakova odgovora samo razrogačio oči, nastavi ona:

»Dakle uistinu ljubiš?... Tome se veoma čudim, jer ja tebe više ništa ne ljubim«...

I pošto se opet mirno izvalila na počivaljci, nastavi:

»Ovo sam držala, da ti moram reći, jer od nekoga vremena opažam, da postaješ ljubomoran, pa sam ti htjela uštediti smiješnost. Šta više, opažam, da se posljednjega vremena trudiš, kako bi me na svakom koraku pratio. Čini mi se čak, da ti zbog toga i zdravlje počinje trpjeti... A sada, pošto sam ti se otvoreno izjavila, nadam se, da ćeš se malo odmoriti«.

»Najljepše ti zahvaljujem za dobrotu!« odgovorim ja — »no molio bih te, da se još malo potanje izjaviš... Jesi li time htjela reći, da bi me od ovoga trenutka blagohotno izvoljela lišiti svojih ljubavnih ponuda?«

»Da — molila bih te za to«.

»I da si odlučila prekinuti vjernost, koju mi duguješ?«

»Vjernost, koju ti dugujem?« ponovi ona. — »Po čemu misliš, da bih ti to dugovala?... Zbog prisege, koju sam ti dala pred oltarom jednoga boga, u kojega ni ti ni ja ne vjerujemo?... Idi, molim te! Nisi više dijete, pa znaš, da smo učinili tu formalnost samo poradi običaja. Budući da današnje društvo, do bolje uredbe, priznaje prednosti braka samo pod uvjetom, ako se čovjek podvrgne tim formalnostima,

pa samo iza vjenčanja otvara vrata svojih salona i odredjuje svakome mjesto u društvu — morali smo se i mi tome pokoriti. Inače — s rukom na srce, dragi prijatelju! — brak medju ljudima, kao što si ti i ja, nije ništa drugo nego udružena radnja, u kojoj oba sudionika idu za općom i ličnom korišću. Bez sumnje se katkad sklapa ova veza i po uzajamnoj sklonosti, ali nipošto ne može biti sklapana na apsurdnosti »vječne ljubavi« istoga muža za istu ženu, ili iste žene za istoga muža«.

»Draga Sabina«, prihvatim ja — »u tvom društvu čovjek se naprosto ne može dosadjivati. Kad čovjek dospije u dobu, u kojoj se ja nalazim, često znade i zadrijemati ovako uz kamin; ali ja ću od toga biti jamačno zaštićen, doklegod me ti budeš usrećavala ovako veselim saopćenjima«.

»Milo mi je, dragi Bernarde, da si moju izjavu shvatio tako veselo«, odgovori ona — »ludjak bi se razgnjevio na tvom mjestu. Uostalom, priznajem, da su moje riječi bile nešto tvrde... znaš, bila sam izvan sebe, što nisam mogla u kazalište... Medjutim, sâm si kriv... zašto si me razmazio?«

»Dakle bih smio uzeti kao šalu sve, što si mi čas prije imala čast saopćiti i nagovijestiti?«

»O, ne, dragi prijatelju, nipošto!... Ja ne povlačim ni jedne riječi... jedino opozivljem nešto pretvrd oblik. No, što se tiče sadržaja, morat ćeš i sâm priznati, da sam govorila istinu, pa da brak mora za nas biti isto, što i za slobodoumnike prošloga stoljeća: — poštovanja dostojna zastava, pod kojom svaki sudionik zadržava svoju ličnu slobodu! Prijatelji smo, pa se nadam, da ćemo tako i ostati. Ali — ljubavnici?

Još uvijek? To bi bilo neprirodno i nemogućno!... Što ćemo dakle? Da se uzajamno varamo i glumimo sramotnu komediju?... Ne!... Ima samo jedan način, koji je razborit i dostojan za oboje: — poslužit ćemo se i unapredak privilegijima, što nam ih pruža brak u velikom društvu, a koristit ćemo se svako za sebe ugodnostima uzajamne slobode!... Vjeruj mi, dragi prijatelju, da se prava umjetnost u shvaćanju života očituje time, da se prema društvu odnosimo upravo kao prema naravi, to jest, da primamo od njega sve prednosti, koje nam pruža, a odbijamo svako ropstvo, koje nam nameće«.

»Drago dijete«, odgovorim joj ja — »ti držiš, da moj želudac više podnosi, nego što može da podnese, ako misliš, da ću dan na dan preživati tvoje umne teorije o »naravi« i »robovanju«. Ja sam odviše jednostavan čovjek, a da bih mogao poduzeti borbu proti tako učenim načelima... Dopustit ćeš dakle, da ti poljubim ruku i zaželim ti laku noć!«

S tim riječima odem, pa mislim, da moj uzmak u ovom teškom položaju nije bio bez izvjesnoga dostojanstva i podesnosti. No pored svega toga ne mogu baš da se njime pohvalim...

Ovo je dakle bio saobraćajni naš ton one šarmantne večeri, pa je takav i ostao. S jedne i s druge strane počelo je probijati muklo neprijateljstvo, gotovo bih rekao: tiha mržnja, koja se je u početku skrivala pod umiljatom ironijom... Naš zajednički život mogao se još kako-tako podnositi za ljubav mondenih zahtjeva, koji po mogućnosti spajaju ljude. Bilo kako mu drago, od toga vremena dolazio sam sve jače do uvjerenja, da će moj drugi brak biti ne-

sretan kao i prvi — ako ne bude još i nesretniji. Ovajput mogao sam se bar tješiti, da imam pred sobom dobro naoružanog protivnika. Nemam posla, kao prije, s nježnim i osjetljivim stvorenjem, za koje je bila okrutnost, kad bi je čovjek i dodirnuo. Kad je već sudjeno, da brak bude neprestani boj, onda je prijatno, da se čovjek bori bar s neprijateljem, koji mu je dorastao u svakom pogledu. To daje snage, uzrujava, pa ako i nije sreća, što rado priznajem, a ono je bar život...

Dne 20. ožujka.

Sinoć sam se sjajno zabavio... Bit će dobro, ako sve po redu ispripovjedim.

Iza otvorene izjave ženine mogao sam biti spreman, da ću se jednoga dana morat boriti, ako ne za život, a ono za čast. Uzalud sam nastojao da se uvjerim, kako su naši ljubezni predji bili na pravom putu, kad su si uzajamno povjeravali svoje male bračne posrtaje. Iako sam se oslobodio već mnogih predrasuda, ipak se nisam mogao uzviti do te filozofije. Pored svega toga moram priznati, da je teorija moje žene o braku i vjernosti sasvim logična. Ima potpuno pravo, kad kazuje, da je vječna ljubav prema istoj ženi i istom mužu apsurd prema prirodi. I jedina vjera u besmrtnost i u nastavak ličnoga života kadra je bračnoj vjernosti dati vječito obilježje, jer brak, koji se sklapa u toj vjeri, ne znači više povremeni spoj dvaju tjelesa i dviju duša, nego vječitu svezu dviju besmrtnih duša. Nema dakle sumnje, da je brak izmedju ovako izrazitih materijalista, kao što

smo ja i moja žena, koji nemamo nikakove religiozne podloge — naprosto stvar društvene konvencije, pa da bi bilo sasvim razborito, kad bi se ovakovi supruzi prijateljski pogodili, da se nauživaju svih prednosti ovakove sveze, a odbacili sve njene neprijatnosti. Da, sve je to teoretski i naučno sasvim točno. Ali mi se čini, da se naučna metoda ne može primijeniti svim pitanjima zemaljskog života, a najmanje pitanjima morala... Što se mene tiče, priznajem, da me je prije četrnaest dana logika dovela do toga, te sam teoriju svoje žene sasvim prihvatio, pristajući na uzajamnu ličnu slobodu. No čim sam otvorio usta, da joj saopćim svoje pristajanje, zastala mi je riječ u podgrlcu, jer sam — unatoč svoj logici — osjetio, da se odlučujem na infamnu podlost. Očevidno je dakle, da ima još nekih predrasuda, kojih se ne mogu oprostiti, pa ću u izvjesnim stvarima ostati i dalje slabić, koji sam i dosad bio.

Sinoć se je kod stare vojvotkinje davala kazališna predstava sa živim slikama. I moja žena, koja je plastičnom svojom ljepotom kao predestinirana za ovakove slike, preuzela je nekoliko uloga. Od nekoga vremena ne pratim Sabinu više tako revno u društva, kao prije, ali se ipak nalazim s njom dosta često, kako bih sačuvao čist bračni glas i saznao, o čemu se zapravo radi. Prema onome, što mi je ljubezno izvoljela natuknuti, bio sam načistu, da se radja neka ljubav, pa je sasvim razumljivo, da sam htio upoznati predmet njena zanimanja. To mi uostalom nije bilo ni tako teško pronaći. Moja žena, koja je znala, da sam u nju preko ušiju zaljubljen, pa me je zato prema zasluzi i prezirala, nije ni najmanje skrivala svoje

simpatije... U jednom velikom poklisarstvu, koje je bilo akreditirano u Parizu, nalazio se neki mladi i vanredno lijepi knez, čije je oko palo na groficu Vaudricourt, što od nekoga vremena više nikome nije bila tajna. Njihovi sastanci u Bois de Boulognu, u kazalištu, na plesovima, i za mojim porodičnim stolom, ponavljali su se tako često, da nisu više mogli umaknuti ni očima jednoga muža... Pored svega toga nije njihov saobraćaj — koliko se bar ja mogu razaznati u ovim poslovima — prelazio granicu koketerije. Meni je knez — ne uračunavajući ovamo nikakovu ljubomornost — sâm po sebi bio vrlo neprijatan čovjek. Smedji dugajlija s izbočenim žabljim očima i dugačkim brkovima, kojima se naročito ponosio. Zube neprestano pokazuje kao kakova balerina — riječju: čovjek, koji se činio sâm sobom vanredno zadovoljan.

I on je figurirao u nekim živim slikama, pa su mu prekrasni kostimi, pristala pojava, i zubi, koji su se blištali ispod brkova, pobudjivali općenito udivljenje. Na koncu izadje on s mojom ženom u grupi, koja je iziskivala samo dvije osobe, a predstavljala Juditu i Holoferna. Kad se je podigao zastor, Judita se je jednom rukom mašala njegova mača, a drugom podupirala o ležaj Holofernov, nadvijajući se nad njega, da se uvjeri — prije nego što ga ubije — da li spava. Oboje bilo je doista prekrasno: — moja žena, kojoj se bijela ruka isticala pred medvjedjom kožom njegova ležaja, dok su joj divlje oči zurile u lice svoje žrtve, — a knez s velikim zlatnim naušnicama, s bradom, spletenom na asirski način, i sa smiješkom na usnicama, koje su bile napolak otvorene, kao uživa-

jući u razbludnom snu... Slika se morala na opće zahtijevanje ponoviti!

Ja sam se nalazio za kulisama, gdje sam svršavao redateljske poslove. S ovog privilegiranog mjesta rekao bih — s pravom ili nepravom — da sam kod dizanja zastora opazio, kako se Juditino lice, koje je već po propisu trebalo biti dosta blizu Holofernovu... još jače približilo.

Bio sam tako sretan, te sam se čas kasnije mogao knezu iskazati uslužan. Radilo se o tom, da ga riješim asirske brade, koja je bila ispletena kojekakovim vrpcama. U hitnji pograbim škare, prorežem vrpce, ali sam kod toga posla bio toliko rastresen ili nespretan, da sam ga lišio i jedne polovice njegovog ponosnog brka... Zamolio sam ga za oproštenje, ali je on s drugom polovičom brka bio tako komičan, da se nisam mogao oduprijeti srdačnu smijehu. Medjutim on mojih isprika nije primio, pa smo se jutros pobili u Meudonu. Mačem sam mu probio jedno rame. Dogadjaj je vrlo zabavio široko općinstvo, dok se moja žena čini nešto ozlojedjena.

Dne 10. travnja.

Ništa novo! Živimo u dosadašnjem, delicioznom kućanstvu, koje se ukrašava uzajamnom iskrenošću. Moja žena smišlja osvetu s mirom, koji zadaje strah. Za objeda u dvoje dobacuje mi poglede, koji se nipošto ne bi mogli nazvati nježnima. No ja se na to mnogo ne osvrćem, pa nastojim — naročito pred njom — da zadržim svoju predjašnju vedrinu. Došao sam već dotle, da ni ja nju ne ljubim. Njezin pedantni cinizam, otvorena nemoralnost, koju još i dokazima utvrdjuje, imaju za mene nešto odvratno, pa joj oduzimlju posljednji trag ženske šarmantnosti. Osim toga dolazim do uvjerenja, da će mi njena neobuzdana strastvenost, njena ljubopitnost, koja prelazi sve granice, i njen prekomjerni diletantizam — prirediti bez sumnje još stotine iznenadjenja, za koje mi možebiti ne će dostajati sâm mač. Povrh toga sklopila je debelo prijateljstvo s jednom Ruskinjom, o kojoj se ne govori odviše lijepo. Doista, moram priznati, da je bio sretan čas, kad sam ovom stvoru povjerio svoj mir, svoje ime i svoju čast!...

U Valmoutiersu, dne 20. travnja.

Pod izlikom, da moram izvesti neke najpotrebnije popravke, došao sam na osam dana u Valmoutiers, da se ovdje nasišem čistoga zraka.

Prema mojoj naredbi bila je soba Alijetina zaključana od onog dana, kad je iz nje iznesena u lijesu. I ja sam u nju ušao tek danas prvi put, pa osjetio još dah njezinog najmilijeg parfuma... Jadna Alijeta! Zašto mi nije bilo moguće udovoljiti toplim željama tvoga srca i podijeliti s tobom tvoje slatko vjerovanje, da uzmognem poživjeti životom mira i sreće, za kojim si ti čeznula? — U poredjenju sa životom, što ga danas provodim, čini mi se uspomena na tebe kao nedostižni raj...

Kakve sam sve prizore morao doživjeti u ovoj sobi! I sam spomen mi je gorak... Još i sada jasno gledam pogled, što ga je ona upravila u mene... Bio je to gotovo pogled užasa... Pa onda ona brza smrt i preneraženje nesretnoga dr. Tallevauta!

*

Nastanio sam se u ovoj sobi, ali ne ću dugo ovdje boraviti, nego ću poći u Varaville. Zaželio sam se angjeoskoga lica moje mile kćerčice.

Valmoutiers, dne 22. travnja.

Kako se je svijet promijenio od mojega djetinjstva, — dapače od moga monaštva! Duševna atmosfera, u kojoj živimo, postala je za to kratko vrijeme sasvim druga... U ono doba bili smo prožeti mišlju o pravednom, dobrom i očinskom Bogu. Živjeli smo pod njegovim okom kao pod okom dobrostivog oca, u poštovanju i strahu, ali u potpunom pouzdanju. Njegova nevidljiva, ali očita nazočnost davala nam je snage. Govorili smo s njim, pa nam se činilo, kao da slušamo njegov odgovor... A sada se osjećamo osamljeni i izgubljeni u beskrajnosti svemirskoj... Živimo medju tvrdokornim, zločestim i mrzovoljnim svijetom, kojemu je borba za održanje jedini okrutni zakon. Sami smo postali raspojasani elementi, koji se pobijaju medju sobom brutalnim egoizmom, bez smilovanja, bez prestanka — i bez ikakove nade u konačnu pravičnost... Nad sobom ne osjećamo ništa ili još nešto strašnije od ničega: — ravnodušno, ironično i barbarsko božanstvo namjesto predobroga, nebeskoga Oca naše sretne mladosti...

Valmoutiers, dne 23. travnja.

Alijetina mati, Madame de Courteheuse, dugo je pobolijevala. Brzojav, koji mi je javio njenu smrt, prispio mi je dosta kasno preko Pariza, pa ću se odmah odvesti u Varaville. Ne mogu duže ostaviti

kćer ondje. Jedina živa rodjakinja, stara tetka, koja je preostala u Varavillu, podjetinjila se. Kći će mi doskora navršiti desetu godinu, pa je ne mogu ostaviti na brizi služinčadi. Odlučio sam je odvesti, pa ju ili pod svojim nadzorom u kući dati odgajati, ili ju povjeriti kakvom pariskom pensionatu ili samostanu. U toj ću se stvari dogovoriti s njenim djedom biskupom. Nazočnost ljubljenoga djeteta pomoći će mi, da kojekakove neprijatnosti podnesem.

U Varavillu, dne 27. travnja.

... Na čas... na jedan trenutak... podišla me je u sobi, u kojoj sam se zatvorio sa sjenom drage pokojnice, strašna misao. Odagnao sam od sebe tu varavu sliku ludila... a evo ta varava slika postaje realnošću!

Treba li, da i to zapišem?... Treba, zapisat ću sve... Moram, jer od ovoga časa dnevnik, što sam ga nekada započeo pisati u radosti i u veselju, nije više ništa drugo nego testamenat... Kad mene jedanput nestane, ne smije i ova tajna sa mnom umrijeti. Treba da je ostavim u nasljedje naravnim zaštitnicima moje kćeri. Radi se o njenim interesima, ako ne i o njenom životu.

Evo, što sam doživio!

Vijest o puničinoj smrti primio sam tako kasno, da joj nisam mogao iskazati posljednju počast. Rodjaci su se bili već razišli, pa se je zadržao u Varavillu još jedini brat Alijetin, Gérard de Courteheuse, koji je bio već fregatni kapetan. Saopćio sam mu svoju odluku o Jeanni, pa je on s njom bio sasvim za-

dovoljan. Još sam mu rekao, da sam odlučio s djetetom povesti i staru čuvaricu Viktoriju Genest, koja je podigla na noge ne samo moju kćer, nego i njezinu majku. No starica je bila boležljiva i čudna žena, pa sam bio spreman, da ću s njom imati kojekakvih poteškoća, jer se je prama meni poslije Alijetine smrti držala vrlo neprijazno, gotovo neprijateljski. Samo sam iz pijeteta prama pokojnici mogao strpljivo podnositi njenu zlovolju.

Jednoga dana, dok se je Jeanna igrala u vrtu, upustio sam se s njom u razgovor.

»Draga Viktorija«, rekoh joj — »dok je stara gospodja Courteheuse živjela, smatrao sam svojom dužnošću prepustiti joj njeno unuče. Nitko naime nije od nje pogodniji da bdije nad odgojem djetetovim. Sada je prispio čas, da sâm preuzmem njegov odgoj u svoje ruke, pa sam odlučio Jeannu povesti sa sobom u Pariz. Nadam se, da ćete se i vi odlučiti, da podjete s djetetom i unapredak se brinete za nj.

Čim je starica razabrala o čemu se radi, problijedila je kao krpa, pa sam opazio, da su joj i ruke zadrhtale. Pogledala me je čvrsto svojim sivim očima i napokon rekla:

»Gospodin grof to nipošto ne će učiniti«.

»Oprostite, draga gospodjo Genest, ali sam to nakanio svakako učiniti... Mnogo štujem vašu vjernost i odanost, pa ću vam biti osobito zahvalan, ako i unapredak budete brigu posvećivali mojoj kćerci. Uostalom, sâm sam gospodar u svojoj kući, pa ću se sâm za nju i brinuti«...

Starica stavi ruku na moje rame i reče:

»Zaklinjem vas, gospodine, da toga ne činite«.

»Draga Viktorija, sve mi se čini, da vi počinjete gubiti pamet«.

»O, ne, gospodine grofe, kad bih je počela gubiti, već bih je davno izgubila«.

Njezin tvrdi i ledeni pogled nije silazio s mojega lica, pa se činio, da mi prodire do dna duše, ne bi li ondje štogod našao.

»Nikada nisam mogla vjerovati«, mucala je starica — »ne, ne, nikada nisam mogla vjerovati... Ali ako povedete malu sa sobom... vjerovat ću«.

»Što, zaboga, nesretna ženo?«

Ona spusti glas još jače.

»Vjerovat ću, da vam je poznato, kako je pokojnica umrla... pa da idete za tim, da i kći podje materinim tragom«...

»Da podje materinim tragom?«

»Da umre od iste ruke, od koje joj je i mati umrla!«

Hladan znoj probije mi čelo, a oko mene kao da se razlio zadah smrti... Ali sam se još uvijek opirao strašnoj istini.

»Viktorija!« povičem ja — »pazite, što govorite!... Doduše niste izgubili pamet, ali možda još nešto više... Vaša mržnja proti onoj, koja je zauzela mjesto moje prve žene, došaptava vam strašne i zločinačke riječi!«

»Dobro dakle, gospodine!« poviče starica s divljom energijom — »iza onoga, što sam vam rekla, povedite slobodno svoju kćerku onoj ženi — ako imate srca!«

Da saberem misli, stanem koracati sobom, a onda se povratim k starici.

»Kako bih vam smio vjerovati?« zapitam. »Kad biste imali i najmanjih dokaza za ono, što ste mi sada natuknuli, zar biste mogli tako dugo mučati? Zar biste mogli dopustiti, da stupim u grozni ovaj brak?«

Starica kao da je dobila povjerenja, pa joj je glas postao blaži.

»Nisam smjela«, reče. — »Prije nego što je pokojnica pošla Bogu na račun, morala sam joj se zakleti pred propelom, da ću tajnu zakopati u sebi do smrti«.

»Ali, zaboga, preda mnom niste smjeli!«

Sada se opet ja zagledam u njene oči. Ona se skanjivala, a konačno promucala:

»Istina... pred vama nisam smjela... Ali budući da je jadna pokojnica i sama vjerovala«...

»Što je vjerovala?... što?... Da sam i ja znao za zločinstvo i da sam bio sukrivac?... Govori, govori!«

Starica sklopi oči i ne odgovori.

»Bože sveti!... Je li moguće?... Draga Viktorija, sjedni ovamo do mene i govori... pripovijedaj sve, što znaš... sve!... Kada si opazila?... Kad se je dogodilo?... Pokojnica je doista bila duže vremena bolesna!«

»Bila je, gospodine grofe, ali njena bolest nije bila opasna... Znate i sami, da su oba liječnika bila istoga mišljenja, a ja sam odviše dugo njegovala groficu, a da bih se mogla prevariti... Ah, vrlo mi je dobro poznato, kad se je opasnost započela. Gospodin će se grof sjećati, kad je stara vojvotkinja došla u Valmoutiers i kad je pozvana gospodjica Sabina... Eto, toga dana — o tom sam tvrdo uvjerena — počela je strašno svoje djelo... Od toga dana naime počelo je grofici odjedanput bivati gore... Budući da sam odmah posumnjala, uzela sam nadzirati zločinku... I jedne večeri — bila sam se skrila iza zastora u malom budoaru, u kojemu su se priredjivali lijekovi za groficu — opazila sam, kako je gospodjica Sabina izvukla iz džepa jednu bočicu i iz nje ulila nekoliko kapljica u grofičin napitak... Ja odjedared skočim iz svoga zaklona i poviknem: »Što je to, gospodjice?« — Ona pocrveni kao rak, ali mi s običnom svojom hladnokrvnošću odgovori: »Kapljice, koje po nalogu ujakovu miješam sa čajem«. — Tako mi je rekla, gospodine grofe, a odmah ćete se uvjeriti, da je lagala.

»Kad sam je uhvatila u nedjelju, bilo je zacijelo već prekasno, jer ona to bez sumnje nije onda prvi put učinila. — Prva mi je misao bila, da vas obavijestim, gospodine grofe, ali se nisam usudjivala... Rekla sam dakle grofici. Na svoje veliko iznenadjenje opazila sam, da jadna grofica već sve zna — ali me je pored svega toga gotovo osorno izgrdila... »Dobro znaš«, govorila mi je, — »da je moj muž uvijek nazočan, kad gospodjica za mene priredjuje napitke, pa bi prema tome i on bio sukrivac u otrovanju. No prije nego što u to povjerujem, radije bih sto puta primila smrt iz njegovih ruku«...

»Dobro se sjećam, gospodine grofe, da ste vi u isti čas, kad mi je to rekla, izašli iz budoara i donijeli joj tasu njenoga čaja... Ona mi je dobacila strašan pogled — i ispila. Nekoliko časova kasnije spopala ju je takova muka, da je i sama mislila, da je svršetak... Nato mi je naložila, da donesem pro-

pelo i da se pred njim zakunem, da nikada nikome ne ću odati, o čemu smo naslućivali. Čas kasnije pozvala sam župnika... Kad je bilo sve svršeno, počeo me je ispitivati dr. Tallevaut. Vi ćete se sjećati, gospodine grofe, kako je bio zaprepašten, kad je ugledao groficu... Rekla sam mu, da su kapljice, što ih je on poslao po gospodjici Sabini za čaj, grofici strašno naudile«.

»Kakve kapljice?« zapitao me kao čovjek, koji ne razumije, o čemu se govori.

»Kapljice, koje je gospodjica Sabina donijela u smedjoj bočici«.

»Doktor je problijedio, promatrao me na čas smućena pogleda, onda potresao glavom, kao da ne zna, što bi odgovorio, i brzo me ostavio... A kad sam sutradan čula, da je umro, prva mi je misao bila: — Nesretni se je čovjek ubio!...

»Eto, gospodine grofe, to je sve, što znam i što sam svojim očima gledala. Kunem vam se Svevišnjim Bogom, da vam nisam rekla ni jedne neistinite riječi!«

Starica zamukne... Ja joj nisam mogao ništa odgovoriti... Samo sam prihvatio njene navorane i drhtave ruke, pritisnuo ih na svoje čelo i zaplakao kao malo dijete — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

Ostao ja u životu ili umro, moja kći ne smije nikada doći u doticaj s onom propalicom. Ako poživim, vodit ću o tom sâm brigu, a ako umrem, morat će mjesto mene tko drugi uzeti stvar u svoje ruke. Naredit ću, da ovi papiri poslije moje smrti svakako dodju u ruke monseigneura Courteheuse, biskupa i djeda Jeannina, ili ako njega više ne bude, u ruke

kapetana Courteheuse, njenoga ujaka. Ovi redci i oni, koji su zapisani prije, uputit će ih o svemu, što imaju da rade.

Bračnim ugovorom dovoljno sam opskrbio Sabinu, dajući joj doživotni užitak od polovine mog ličnog imutka, dok sve skupa ostaje vlasništvom moje kćeri. Budući da je Jeanna već po materi vrlo bogata, mislim, da nisam osjetljivo oštetio interese kćerkine. Na nesreću sam — zaslijepljen ljubavnom strašću — dodao ugovoru jednu klauzulu, po kojoj bi cijeli moj imutak pripao Sabini Tallevaut, ako bi moja kći umrla neudata. Prema tome imam dovoljnih razloga, da svoju kćer zaštitim ne samo od moralnog utjecaja perverzne žene, nego i od ruku podle zločinke...

Još valja da objasnim, zašto ovu ženu nisam predao rukama pravde već na osnovi prvoga zločinstva. O njenom nedjelu nema nikakove sumnje, jer me u tom utvrdjuju i lične uspomene, točna ispovijest stare Viktorije, tajinstvena smrt dr. Tallevauta, kao i moj vlastiti sud o njenom karakteru i duševnosti. Ako ju pored svega toga ne mislim predati sudu i zakonima, ne činim to zbog toga, što bih se bojao, da ću i sâm biti povučen u sukrivnju — što bi bez sumnje ova podla žena i učinila — nego poradi toga, što sam potpuno uvjeren, da su dokazi za njenu krivnju s juridičkog stajališta sasvim nedovoljni. Otrov — kad već moram zapisati ovu strašnu riječ — bez sumnje je tako obzirno odabiran, da nije ostavio nikakovih vidljivih tragova. Svjedočanstvo stare Viktorije, koja je bila mojoj prvoj ženi toliko odana, koliko je drugoj bila nesklona, bilo bi sumnjivo. Što se

pak tiče mog osobnog uvjerenja, makar kako ono bilo pouzdano za mene, ne bi nikako moglo služiti osnovkom za kriminalnu optužbu. Parnica bi dakle, kad bi se i podigla, izazvala samo užasnu sablazan, a jedini rezultat bi bio, da bi moje ime — i ime moje kćeri! — bilo zablaćeno.

Ono, što valja pod svaku cijenu postići, bit će, da se ova žena odstrani zauvijek ne samo iz Pariza, nego i iz Francuske. Ne smijem od toga odustati, makar doprinesao najveće novčane žrtve. Ona mnogo ljubi novac, pa ako dodam još i prijetnju, nadam se, da će se dati nagovoriti. Na svaki način pokušat ću sâm — čim smognem dovoljno snage i mira, da podnesem njenu nazočnost — da ju na to navedem.

. . . Ovo infamno stvorenje dakle će umaknuti svakoj kazni, kako ih je već mnogo umaknulo, i kako će se u budućnosti još i više dogadjati . . . U istoj mjeri, u kojoj ljudske strasti — naročito ženske — probijaju nekadašnje nasipe, pa ne priznaju nikakovih drugih zakona osim kaznenih, pruža im napredak znanosti uvijek nova sredstva, da obidju kazneni zakonik i prevare Pravdu!

Dne 10. svibnja.

Umrla je dakle u uvjerenju o mojoj krivnji! . . . Grozna je ovo misao, na koju se uzalud trudim priučiti . . . Ono slabo, blago i nježno biće govorilo je u sebi: »Moj je muž ubijca . . . ono, što mi daje, otrov je . . . i on to dobro zna!« . . . I umrla je s ovom mišlju . . . I nikada, nikada ne će saznati, da nije tako . . . i da sam ja nedužan . . . da patim neiskazane

muke i da se smatram najjadnijim bijednikom! . . . O, Svemogući Bože, ako me gledaš, onda znaš, koliko trpim, pa imaj smilovanja sa mnom!

. . . Ah! Kako bih rado vjerovao, da nije izmedju mene i nje sve svršeno! . . . da me gleda . . . da me sluša . . . i da znade živu istinu!

Ali — ne mogu . . . ne mogu! . . .

Dne 1. lipnja.

Znam, što se govori o molitvi . . . da je beskorisna . . . i da nema nikakova utjecaja, jer Bog — ako opstoji, pa makar kakav bio — nikada ne zahvaća iznenada u pojedinačka djela ovoga svijeta . . . ne vlada s pomoću čudesa i nikada ne poremećuje općeniti poredak za ljubav individualnog interesa . . . O tome ne može biti sumnje, no meni se ipak ova rečenica čini odviše tvrdom i odviše apsolutnom. U prvom redu, onaj, koji vjeruje u Boga i njemu se moli, osjeća da dolazi u bliži doticaj s njim, pa mora već iz toga jedinog osjećaja crpsti vanrednu snagu i neiskazanu utjehu . . . A zar je baš tako pouzdano, da molitva nikad ne pomaže? — Odakle to možemo znati? Zacijelo ima i mahnitih molitava, koje se ne mogu uslišati bez osobitoga poremećenja svega božanskog reda u svemiru. Zar Bog ne bi mogao medju svojim nepromjenljivim zakonima ostaviti jedno slobodno mjesto i za molitvu? . . . Zar on ne bi mogao — ne vrijedjajući vječiti poredak i ne utječući se čudesima — djelovati na misao i na volju onih, koji se obraćaju na njega? . . . Zar se majka, koja moli za zdravlje svojega čeda, ne smije podavati nadi, da će

joj dijete biti spašeno, ne doduše s pomoću kakvoga čuda, nego pomoću njene vlastite njege, koju joj je nebo udahnulo i kojom Bog rukovodi? ... Ili zar možebiti onaj čovjek, koji moli Boga, da mu dade vjeru i da ga rasvijetli svojim duhom, traži od Boga, da naruši svemirski red? ... Ne smije li se takav čovjek nadati, da će mu svijetlo, za koje moli, biti doista i ukazano? ...

U mjesecu lipnju.

... Njena posljednja misao optužila me je poradi zločinstva! ... I nikada joj se ne će moći dokazati istina ...

... Čini se, da se sve svršava sa smrću ... i da se sve povraća elementima ... Da vjerujemo u čudo osobnoga uskrsnuća? ... Ali zar nije čudo i tajna sve, što se dogadja oko nas, iznad nas i u samima nama? ... I sâm svemir samo je trajno čudo.

... Pa zar bi onda uskrsnuće čovjekovo poslije smrti bilo veći i neshvatljivi misterij nego što je njegov prvi dolazak na svijet? — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Ovo su bili posljednji redci, što ih je zapisao grof Bernard de Vaudricourt. Njegovo zdravlje, koje je već odavno bilo podrovano tugom i bôlju, nije moglo odoljeti velikom i teškom iskušenju posljednjih dana. Laka bolest, kojoj se spoljašnji simptom razabirao jedino u neznatnoj nateklini u grlu, za nekoliko dana donijela mu je smrt.

Kad je osjetio, da mu se približava smrtni čas, pozvao je monseigneura Courteheusa. Htio je da

umre u Alijetinoj religiji ... U životu je jadna žena bila pobijedjena, a poslije smrti je pobijedila.

———

P o s t s c r i p t u m. — Ne trebamo ni isticati, da smo u ovoj pripovijesti — što smo je izložili prema autentičnim dokumentima, koji su uglavnom točno reproducirani — morali poradi nepriličnosti nekih činjenica promijeniti imena, datume i mjesto. Čitalac će razumjeti, da ova pripovijest ne bi nikada ni izlazila na svjetlost, kad ličnost, koja u drugom dijelu romana nosi ime grofice de Vaudricourt, ne bi već odavno sišla s pariske pozornice, da negdje u tudjini završi svoj pustolovni život.

K O N A C.